

eski dostlar

Sadun Tanju

Anı

İsmail
m hikmet
ti cumalı
y akbal
ipekçi
an benk
o arad
et ağaoğlu
nt ecevit
t sıtkı
al nadir
at şakir
ir özlü
irtaş ceyl
simavi
edgü

TÜRKİYE İŞ BANKASI

Kültür Yayınları

Genel Yayın: 460
Edebiyat Dizisi: 118

Her hakkı
Kültür Yayınları
İş-Türk Limited Şirketi'ne aittir.

Kapak Tasarımı Mehmet Ulusel
Sayfa Düzeni Tipograf (0212) 292 41 11
Birinci Basım 4000 adet, Mayıs 2000
ISBN 975-458-213-0
OTM 11011801
Basımevi Şefik Matbaası (0212) 551 55 87
İstanbul

TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları

e s k i
dostlar

S a d u n T a n j u

Anlatı

İÇİNDEKİLER

ESKİ DOSTLAR	11
BALIK GÖZLÜ ADAM	33
ÜSTAD	75
DAM AĞASI	125
CADI KAZANI	153
UYGARLIKLARIN GÖKYÜZÜ	177
BİR ZAMANLAR BABİÂLİ	201

*Bu kitapta, benim neslimin macerasını
genç okuyuculara hikâye etmek istedim.
Onların bana anlattıkları, benim onlarla
ilgili araştırmalarım, sonunda böyle bir
anma törenine dönüştü. Burada adları
geçen ve ne yazık ki hepsinden söz
edemediğim bütün eski dostlara,
şöyle yürekte sevgi dolu kocaman bir
merhaba!*

Sadun Tanju

ESKİ DOSTLAR

1940'LARIN başında doğanlar, bugünün Türkiye'sinde "yaşlı kuşak" olarak anılmaya başladı bile... O yıllar, bütün dünyanın bir paranoya ile çılgına döndüğü İkinci Dünya Savaşı dönemi idi. Biz güya savaş dışı kalmıştık, ama ruhlarımız o evrensel deliliğin korkuları ve acıları altında eziliyordu. Şunun şurasında Kurtuluş Savaşı'nın üzerinden yirmi yıl bile geçmemişti. Savaşa girdik gireceğiz karaba-sanlarıyla yatılıp kalkılıyordu.

Derken, 1941 Haziranı'nın sonuna doğru bir felaket oldu. Refah faciasını bugünün toplumsal hafızasında aramak boşunadır, kimse kolay kolay hatırlamaz. İngiliz tersanelerine ısmarlanan iki denizaltımızı teslim almak üzere Refah adlı köhne ve küçük bir şileple yola çıkarılan mürettebat ve eğitim personeli, Mısır'a giderken Kıbrıs açıklarında bir Fransız denizaltısının torpili ile denize saçıldı, 35'i kurtarıldı, 168'i Akdeniz'in sularına gömüldü.

Vâlâ Nurettin o sıralar *Akşam*'da çalışıyor.

Oturur zehir zemberek bir yazı yazar. Binbir emekle yetiştirilmiş vatan evlatlarını çürük bir tekneyle ve ciddi bir tedbir almadan nasıl ölümün kucağına atarsınız gibi bir üslupla verip veriştirir.

Devir tek parti devri. Atatürk öleli üç yıl bile olmamış. İsmet Paşa, içeride muhalefeti bastıracağım, dışarıda savaş yangınından korunacağım diye soğuk terler döküyor. Vâ-

lâ'nın yazısı Ankara'dakilerin yüreğine ok gibi saplanır. Ne yapmalı? Her yerde ve her zaman olduğu gibi, yeni iktidarın kraldan çok kralcıları kolları sıvarlar. Bu Vâlâ Nurettin zaten sabıkalı! 1920'lerin başında Lenin Rusya'sına Nâzım Hikmet ve Şevket Süreyya ile ihtilal tedris etmeye gidenler takımından. Fırsatı yakaladı mı karıştırmasını bilir. Öyleyse hemen haddini bildirmeli ki, öbürleri cesaret bulmasın! Fakat ölçüyü de iyi tutmak lazım. Vâlâ'nın başında hatırı sayılır bir ağırlığı var. Kurtuluş Savaşı'nda Nâzım'la Anadolu'ya geçmiş, Bolu'da öğretmenlik yapmış, Mustafa Kemal'in sempatisini kazanmış, Moskova'daki Devrim Üniversitesi'nden döndükten sonra da parti marti işlerine karışmayıp, Atatürk devrimlerine arka çıkarak Cumhuriyet Türkiye'si'nin itibarlı gazeteci yazarları mertebesine yükselmiş. Böyle bir aydına, aba altından sopa göstermek kolay mı?

Kimin aklına gelmişse, derler ki: "Yahu bu Vâlâ, Refah'ta şehit düşen askerler için ah vah ediyor ama, bakalım askerliğini yapmış mı?"

Vâlâ o tarihte kırkını bitirmiş, kırk birini sürüyor. Kimsenin de aklına askerliğini yapmış mı yapmamış mı, gelmemiş. Kurtuluş Savaşı'na katılan, Cumhuriyet'e destek olan, devrimlerin kavgasını sürdüren herkes zaten asker. Mustafa Kemal işi böyle tutmuş. Yahya Kemal askerliğini yapmış mı yapmamış mı dikkate bile almamış onu Sefir olarak gönderirken; ama bu yeniler cin, onlar mutlak eşitlik ilkesi uğruna canlarını bile verirler!

Böylece Vâlâ, kırkıdan sonra askerliğini yapmak için Konya yollarına düşüyor. Yani, sizin anlayacağınız aklı başına gelsin diye sürgüne gönderiliyor.

TAM da Müzehher Hanım'la evlenmeye karar verdikleri günler... Sürgünden birkaç hafta önce bir akşam Babıâli'den bir grup kalkıp Çardaş'a giderler. İçkiler içilir şarkılar söylenirken, Vâlâ Müzehher'in kulağına eğilip, "Benimle evlenir misin?" der. İkisi de aynı gazetede, *Akşam*'da çalışmaktadırlar; uzunca bir süredir aralarında arkadaşlık ötesi bir havanın oluştuğunun farkındadırlar. Müzehher Hanım için bu teklif bir sürpriz olmaz. O geceden sonra, tatlı tatlı evlilik hazırlıklarını planlarken, pat diye ortaya bu sürgün işi çıkar.

Vâlâ, Konya'ya biraz da bu beklenmedik siyasal sille nin hayatını altüst edeceği kaygılarıyla gitmiştir. Ama orada Mevlânâ torunlarından Bâkır Çelebi'nin dostluğu ile sarılıp sarmalanınca, sürgün hayatı hoş bir maceraya dönüşmüştür. Bâkır Çelebi, "Niye Müzehher Hanım'ı da buraya davet edip evlenmiyorsunuz?" der. Kocaman bir evde bekâr yaşayan Çelebi, "Pekâlâ burada kalabilirsiniz" diye yol da gösterir. İkinci Dünya Savaşı Konya'sındaki durgun hayata yeni bir evliliğin heyecanını katmak güzel bir fikirdir. Aynı güzellikte bir fikir de Vâlâ'nın aklına gelir. Müzehher'e: "Gelirken, senin *Yücel Mecmuası*'nda beraber çalıştığın arkadaşın Münire'yi de getir, Bâkır Çelebi'yle de onu evlendirip bir çiftte nikâh yapalım" diye tembihler.

Bâkır Çelebi'nin evinde yeni evli bir çiftin yaşam sürdürmesi, o zamanın Konya'sında dedikoduları ayyuka çıkarır. Çelebi'nin sürgün gazeteci ile eve iki Rus dilberini kapattıkları, Ankara'nın, İhsan Sabri Çağlayangil'i bu işi tahkik için Konya'ya gönderdiği bile söylenir. Gerçekten de, Emniyet'in önemli adamlarından İhsan Sabri Bey, başka bir konuyla ilgili olarak Konya'dadır. Hatta, günlük işlerini gördükten sonra akşamüzerleri Çelebi'nin evine uğrayıp çay sohbetlerine katılmakta, ara sıra onlarla poker bile oynamaktadır.

Vâlâ, bütün bu anlamsız dedikoduların dostunu üzeceğini düşünerek ayrı bir eve çıkar. Eskiliğine rağmen yine de oturulabilir bir yerdir kiraladıkları ev. Ama ne var ki tam-takır kurubakır. Vâlâ'nın da Müzehher'in de eşyaları birer valizden ibaret. Bâkır Çelebi, portatif eski bir masa ile dört tahta iskemle verir. Şeker sandıklarından bir divan yapıp üzerine yataklarını sererler. İki battaniye alınır, basmadan perdeler uydurulur, köşeye bir sac soba kurulur. Lâkin Konya'nın kışı sert. Mutfaktaki zeytinyağı şişesini salata filan için kullanmak gerekince uzun süre sobanın üzerinde eritmeye çalışırken bazen çat diye şişe kırılıyor, her taraf vıcık vıcık oluyor. Vâlâ sabahın alacakaranlığında kalkıp bir odun arabası yakalayabilmek için yollara düşünce, o soğukta üşütüp günlerce köh köh öksürüyor. Ama her şeye rağmen mutlular. Kendilerini yalnız, unutulmuş, terk edilmiş hissetmiyorlar. İstanbul'dan Kâzım Şinasi ve Necmettin Sadak gazete için durmadan roman, hikâye siparişleri verip ek ücretler ödüyorlar. Ertuğrul Muhsin tercüme edilecek oyunlar gönderiyor. Vedat Nedim, radyo için skeçler istiyor. Konya o yıllarda bir hayli canlı. Askeri Lise (Kuleli Lisesi o yıllarda Konya'da) hocalarından dostlar ediniyorlar. Şevki Yazman'la ajans dinleyip askeri durumları tartışıyorlar. Çelebi ile İslam felsefesi, mistik sanat konularını konuşuyorlar. Çile çeksin, cezalansın diye gönderildikleri Konya'da zaman şurup gibi tatlanıyor, günlerin nasıl geçtiği bile anlaşılmıyor.

1943 Şubat'ında sürgün bitiyor, İstanbul'a dönerken yürekleri Konya'da kalıyor.

İstanbul'a dönünce, Kalamış'ta bir ev tutarlar. Evi oturulacak, yaşanacak hale getirmek için hayli uğraşırlar. Eş dost da yardım eder. Derken, günün birinde Sertel'ler onları Moda'daki evlerine davet ederler. Sabiha Hanım ve Zekeriye Bey, Babıâli'nin kodamanlarından. Vâlâ ile dostlukları arkadaşlıkları eski, fakat Müzehher Hanım ilk kez böyle bir itibarlı eve gidiyor. Sertel'lerinkine ev değil de bir aydınlar kulübü, bir kültür ocağı, bir mektep demek lazım.

Orada kimler yok ki? Sadrettin Celâl'le eşi Nâzıma Hanım, Nâzım'ın kız kardeşi Samiye ile kocası Seyda Bey, Halet Çambel Hanım'la Nail Bey, Sabahattin Ali ile Aliye Hanım, Mehmet Ali Aybar ile Siret Hanım, Kemal Salih'ler, Câmi Bey, Dr. Adnan Adıvar ve Halide Hanım, Rasih Güran'la Muvakkat Hanım, Bal Mahmut'lar, Adnan Cemgil'ler, Celâl Bey (Bayar), Ramazan Arkın'lar ve Babiâli'den, üniversiteden, politikacılardan adı saymakla bitmeyecek pek çok şahsiyet...

Zekeriya Bey'le Sabiha Hanım'ın ev sahipliğine diyecek yok. İkram etmesini seviyorlar. Sımsıcak sohbet sofraları kuruyorlar. Siyaset, edebiyat, kültür, sanat konularında çağdaş, öğretici, ufuk açıcı konuşmalar yapılıyor, Zekeriya Bey bilge bir suskunluğun perdesi arkasına çekilirken, Sabiha Hanım modern ve aydın kadının heyecanlı, atak, cesur bir örneği olarak göz kamaştırıyor. Müzehher Vâ-Nû, otuzlu yaşların başında erişebildiği bütün olgunluğa rağmen, o tarihte 45'inde bulunan Sabiha Hanım'ın kişiliği karşısında adeta 18'inde bir genç kız hayranlığına düşüyor. Birdenbire doğan bir sevgi ve saygı, Sabiha Sertel gibi birinin gözünden kaçacak değildir. Vâlâ'lar artık Sertel'lerin akrabası gibi olacaklardır.

3

MAYIS başında Avrupa'da, Eylül başında da Japonya'nın teslimiyle bütün dünyada sona eren İkinci Dünya Savaşı sevinçleri yaşanırken, o 1945 yılı Aralık ayının 4'ünde, kış karanlığının erken çöktüğü akşam saatinde, Vâlâ berbat bir halde eve gelir. Yüzü bembeyaz. Paltosunu şapkasını çıkarmadan karısına, "Çabuk hazırlan, Zekeriya'ya gidiyoruz!" der. Ayaküstü o gün Babiâli'de olanları anlatır. Savaş süresince tek parti iktidarının politikalarını sert biçimde eleştiren *Tan Gazetesi* yerle bir edilmiştir. Kış-

kırtılmış kızgın üniversiteli gençler Babiâli'de solcu bildikleri gazete, matbaa, kitabevi ne varsa yakıp yıkmışlardır. Ortalık biraz durulur gibi olunca da Vâlâ koşarak eve gelmiştir. "Onlara" da bir şey olup olmadığını öğrenememek Vâlâ'yı adeta perişan etmiştir.

Moda'daki evi karanlıklar içinde bulunca yürekleri daha da daralır. Bir ümitle kapıyı çalarlar. O sırada iki gölge yaklaşır yanlarına. Vâlâ sivil polis olduklarını hemen anlar. "Onlar evde yok!" der adamlardan biri. Müzehher Hanım kocasını kolundan çekerek, "Hadi gidelim" der. Yolda, "Mutlaka bir ahbap evine sığınmışlardır" diye konuşurlar. Aramaya çıkarlar. Gerçekten de Bal Mahmutlar'ın evinde bulurlar Sabiha Hanım'ı ve Zekeriya Bey'i. Bitkin haldedirler. "Hadi bize gidiyoruz!" der Müzehher Hanım. Önce eve uğrayıp gecelik, pijama gibi bir şeyler almak ister Sertel'ler. Polisler yine oradadır. Aceleyle küçük bir valize tıktırırlar alacaklarını, bu arada kapının yanındaki kütüphane odasından bir yerlere telefon etmeyi de unutmaz Zekeriya Bey. Yolda, "Vali Lütfi Kırdar'a haber bıraktım, ararlarsa Vâlâ'ların evindeyiz dedim" der.

Sanki bir kasırga esmiş, bir deprem olmuştur. Olayın şoku, insanı 'Arkası gelir mi?' korkularına düşürmektedir. Vâlâ'lar da Sertel'ler de bir doğa felaketine uğramanın şaşkınlığı içindedirler. Ama asıl dram, kendini zaman içinde gösterir. Moda'daki ev giderek ıssızlaşır, gelen gidenlerin ayakları kesilir. Sabiha Hanım ve Zekeriya Bey adeta ev hapsine mahkum edilmiş gibi tekdüze, tedirgin bir yaşama sürüklenirler. Artık kendi gazeteleri, kendi dergileri de yoktur. Babiâli'de kucak açan eş, dost eksik değildir, ama insanın kendi yazar özgürlüğünü kaybettikten sonra başkasının sorumluluklarını gözeterek mesleğini sürdürmesi işken-ce gibi gelir. Üstüne üstlük, günün birinde Kırklareli yakınlarında Sabahattin'in ölüsü bulunur.

Sabahattin Ali'nin öldürülüşü, 1948 baharında pek çok sol aydının yüreğine ölüm korkusu salmıştır. Güya, Bulga-

ristan'a kaçarken kılavuzu tarafından parasına tamahen öldürülmüştür. Oysa herkesin kanaati, bunun bir siyasal cinayet olduğu merkezindedir. Sertel'ler ve Vâlâ'lar, Sabahattin'in ölümüne en çok yananlardandır. Daha kırklı yaşların başında, genç, yetenekli, neşeli bir can dostu kaybetmişlerdir. Sabahattin'in Maarif Vekâleti adına Avrupa'ya gönderilip Potsdam ve Berlin'de eğitimini tamamlayarak dönüşünden sonraki yirmi yıl, binbir macera ile doludur ve şiirle, makaleyle, hikâye ve romanla eleştirdiği iktidar çevrelerinin giderek artan kızgınlığı, ona hep tehlikeli bir oyunun tutkulu heyecanını tattırmıştır. Zavallı Aliye Hanım, bu ele avuca sığmaz adamla hep yüreği ağzında yaşamıştır. *Değirmen'in*, *Kağrı'nın*, *Kuyucaklı Yusuf'un*, *İçimizdeki Şeytan'ın* insan ve toplum sevgisiyle sımsıcak yazarı, bir çalının dibinde başı ezilmiş olarak ayrılmıştır hayattan. Vâlâ'lara son gelişinde, sırtında bir meşin ceket, başında kasket "Şoför oldum ben" diyerek o gürültücü konuşmasıyla her zamanki gibi ortalığı karıştırmış; Vâlâ'nın "Hâlâ söyleyeceklerini bir sıraya koymasını öğrenemedin" şikâyetine kahkahayı basıp, çekip kapıyı gitmiştir. Aziz'le Marko Paşa'yı çıkardıkları günlerin pervasızlığı içinde, Konya ve Sinop mapusanelerinde akşam çökerken türkü söyler gibi, konservatuvarda hoca, Anadolu okullarında öğretmenlik yaptığı günlerin delikanlı heyecanı ile yaşanıp tüketilmiş bir hayat; şimdi dostlara, kendi sonlarının da ne olacağını kaygılarını -tarifsiz bir acı duyurarak- hissettirmektedir.

4

1948'in Mart başında Vâlâ'nın *Akşam*'daki adresine Ankara'dan bir mektup gelir.

Gönderen Niyazi Berkes'tir.

Mektup aynen şöyle:

“Azizim Vâlâ Nureddin Bey,

Dün, *Akşam*’da çıkan yazınızı bugün okudum. Hem tebrik hem teşekkür ederim. Yazınız burada birçok münevverler arasında büyük bir hayranlıkla karşılandı.

İşaret ettiğiniz gibi, kazanılan dava yalnız biz üç kişinin davası değil, memleketin fikir hürriyeti davasıdır. İşin şahsi tarafına gelince, maalesef hâlâ hakkımız tanınmak istenmiyor. Vekil (Bakan) kararı hâlâ ne ilan etmiştir, ne de bize tebliğ ettirmiştir. Bu kararın kimin tarafından tebliğ edileceğini de hâlâ öğrenememiş bulunuyoruz. Fakülteye soruyorum. Rektörlüğe diyorlar; Rektörlüğe soruyorum, bilmiyoruz, Bakanlığa sorun diyorlar. Bugün bir istida vererek kararı Bakanlıktan talep ediyorum. Bakalım ne cevap verecekler. Fakat gerek Fakülte’de gerek Rektörlük’te ‘Size sadece karar bozuldu gibi bir cevap verilecek, karar metni bildirilmeyecek’ diyorlar.

Karar daha resmen bildirilmeden Fakülte İdaresi derslerimizi tatil kararı vermiş. Filvâki geçici olarak böyle bir selâhiyetleri var. Fakat bu ancak derse devam eden talebenin ‘toplu’ bir hareketi görüldüğü zaman yapılabilir. Fakülte şimdi tatil. Kendi talebemizin ise şimdiye kadar hiçbir hareketi görülmemiş değil. Bilâkis bu hadiseler adeta talebemiz nezdinde popülaritemizi artırıyor. Bu itibarla alınan bu karar tamamiyle usulsüzdür.

İki gün evvel Dekan beni görüşmek üzere evimden çağırttı. Lafını uzun uzadıya ağzında dolaştırdıktan sonra, bizim bu Fakültede ders vermemize imkân olmadığını, bir büyüklük jesti yaparak istifa etmemizi, kendilerinin bize iş bulacağını Bakan’dan gelme bir ilhamla söylendiği belli olan bir ifade ile anlattı. Meclis’te Fakülte’yi lağvedeceklermiş, biz çekilirsek kurtarırmışız. Üstelik hayatımız tehlikede imiş. Talebe hazırlanıyormuş, bizim Fakülte’de ders

vermemiz şöyle dursun, kitaplarımı almak için Fakülte binasına ayak basmama dahi tahammül edilmiyormuş. Bu lafları yabana atmamak lazım.

Tekrar teşekkürlerimi sunar, Hanımefendiye benim ve zevcemın saygılarımızı sunarım.

Niyazi Berkes”

Ankara’da, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin üç genç doçenti o günlerde büyük bir dram yaşamaktadırlar. Türk toplum yapısı, toplum felsefesi, edebiyatı ve folkloru üzerinde çalışmalar yapan, yayınlar yapan ve dersler veren Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav ve Behice Boran “istenmeyen adam” ilan edilmişlerdir: *Yurt ve Dünya*’da, *Adımlar*’da, *Tan*’da çıkan makaleler; Türk toplumunun o tarihte bütün dünyada esen özgür, demokrat ve çağdaş düşünce akımlarına katılma özlemlerini dile getirmekte; yaklaşık iki asırdır Batıcılık, ulusçuluk ve toplumsal devrimcilik adına yapılanların cılızlığını, yetmezliğini ortaya koymaktadır. Zaten, savaş sonrası partinin bölünmesine ve bir karşı siyasal hareketin örgütlenmesine yol açan Demokrat Parti’nin hızlı gelişmesinden son derece tedirgin olan iktidar; aba altından sopa göstermek işinde, en kolay ve etkili yolun sol aydınları tepelemek olduğu kanaatinde ve mahkeme yoluyla elde edilen suçsuzluk belgeleri bile, vatani ve milleti herkesten fazla (!) seven iktidar yanlılarının anlayışı ile beş para etmemektedir.

O günlerde bir sabah Vâlâ’ların kapısı çalınır. Birbirinin şıp demiş burnundan düşmüş, kırk yaşlarında, efendiden oldukları belli iki tanımadık insan. Müzehher Hanım yanlış kapı çaldılar galiba diye düşünür. “Ben Niyazi Berkes’im” der ikizlerden biri, diğerini de “Kardeşim Enver” diye takdim eder. Gerçekten ikizdirler ve o anda Müzehher Hanım’da hoş bir çağrışım olur: “Bu Niyaziler, Enverler de ne oluyor, yoksa İttihatçı baskınına mı uğradık?”

Tanışmaları böyle olur ve Vâlâ’ların çevresinde küçük bir koloni teşekkül eder. Ankara’dan kovulanlar, yaşamak

için İstanbul'a gelirler ve güvenilir dostlar ararlar. Zekeriya Sertel ve Sabiha Hanım zaten yaralı. Vâlâ'lar o sıra Salacak'ta babadan kalma eski evin yerine borç harç yapılmış iki katlı kuş yuvası evlerinde, daha önce Zekeriya'ların Moda'daki evlerinde yaşanırdı o güzelim hayatın bir benzerini kurma gayretindeler. Cahit Irgat'la Mina'nın oturdukları Küçüksu'daki kocaman eski zaman köşkünün bir bölümüne Niyazi Berkes'le eşi Mediha'yı yerleştiriyorlar. Boratavlar'a da yine yakında bir ev bulunuyor. Behice becerikli çıkıp kendi başının çaresine bakıyor. Zekeriya ve Vâlâ, yeni bir yürüyüş parkuru çıktı diye hallerinden pek memnun. Mehmet Ali (Aybar)'yi de alıp, Küçüksu'ya kadar sık sık yürüyüşler yapıyor. Oradan Niyazi'li, Cahit'li, Pertev'li katılmalarla başka turlara çıkılıyor; ya da evlerden birinde toplanıp hayaller kuruluyor. Şöyle Çamlıca mı olur, Boğaz'ın veya Üsküdar'ın bir yeri mi olur, genişçe bir arsa bulsalar, herkes elinde avucunda ne varsa ortaya koyup bir araya getirse, hepsinin beraber oturmasına yetecek kadar dairesi olan büyükçe bir apartman inşa etseler, bir yandan kitaptı, tercümeydi, makaleydi... yazarak, okuyarak hayatlarını kazansalar, öbür yandan bu sınımsız dostluklar ve arkadaşlıklarla huzurlu bir ortamda yaşamının mutluluğuna erseler.

Görüp işitenler, bu koskoca insanların, çocukça bir hayal oyununa kendilerini kapıp koyverdiklerini sanır. Ama kazın ayağı öyle değildir. Hepsinin de 'gelecek için' kaygılar içinde çırpındıkları, bu oyuna kanmadıkları anlaşılır. Niyazi'ler gidip yerleşmek için Kanada ile mektuplaşıyorlar. Pertev'ler Paris'i ayarlamakla meşguldür. Sertel'ler, aradan bu kadar yıl da geçtikten sonra artık kararlarını vermişlerdir, Avrupa'ya göçeceklerdir. Evet, bu güzel dostlarla insanın kendi vatanında, kendi işinde çalışması bir büyük mutluluktur ama, hayal olduğunu onlar da bilmektedirler.

Ve hepsi uçup uçup giderler. Vâlâ'ların Salacak'taki evine hüznün çöker.

EVE gelirler. Bakarlar, kapının altından atılmış küçük bir pusula:

“Aziz Vâlâ, ben burada İstavro'dayım, eğer işiniz yoksa hanımefendiyle gelir misiniz? Birkaç kadeh içeriz. Hürmetler.”

İmza: Yahya Kemal

Üstadın İstavro dediği, Kalamış'taki Todori Gazinosu'dur. Baba Todori de hayattadır o tarihlerde ama, hizmetleri gören, servise nezaret eden oğul İstavro'dur. Hem sonra İstavro şair mizaçlıdır, şiir meraklısıdır, Üstadın pek çok şiiri ezberindedir. Sofrası donanıp mezeler masaya dizilir, rakı kadehe dökülürken, Yahya Kemal, söyle bakalım benim falanca şiirimi diye buyurur. İstavro'nun Rum şivesiyle kelimeleri ezip büzmesine de şakacıktan hiddet gösterip, “Uzat orasını biraz daha, şiiri berbat ediyorsun!” takılmalarıyla neşesini bulur.

Vâlâ'ların evi Todori'ye yakın olduğu için, Üstadın böyle sürprizleri ayda üç dört kez tekrarlanmaktadır. Yahya Kemal, Vâlâ'yı uzun zamandır tanır. Müzehher Hanım'la evlenmelerinden sonra Vâ-Nû'lara ilgisi daha da artmıştır. Zira, o tarihlerdeki her aydın genç kızın, genç kadının mutlaka bir şiir defteri vardır ve üstelik Müzehher Hanım bir Yahya Kemal âşığıdır. Üstad bunu fark ettikten sonra Kalamış ziyaretlerinden daha çok hoşlanmaya başlamıştır.

Vâlâ'ların evinde baş misafir olmak onu müthiş keyiflendirir. Bazen aşka gelip, içki sofrasında rubailer bile yazar:

*Bilmem kime yahut neye uyduk gittik,
Gâhi mey'e gâhi ney'e uyduk gittik,
Erbabı zekâ riyâyı mezhep bildi,
Bizler dil-i divâneyle uyduk gittik.*

Üstad, şiirinde kendini gönlün akışına bırakmış, rind meşrep biri olarak tarif eder ama, sakın ola ki aldanılma-

sın, etin mi etin bir san'atı kişiliğine sahiptir. Onunla dostluğu sürdürmek her an tetikte olmak demektir. En ufak ayrıntıyı kaçırmaz. Kendisine olan sevgiyi, saygıyı daima teraziye vurup, karşısındakini imtihandan geçirir. Sonuç istediği gibi değilse çocuklar gibi somurtur; istediği gibiye, dünyada ondan tatlı adam yoktur.

Müzehher Hanım, Vâlâ ile evlendikten sonra, çevrelerindeki insanların bilgi ve kültür seviyesini yakalayabilmek için kendini ciddi şekilde okumaya vermiştir. Daima bir şeyler okur. Yahya Kemal onun bu merakını bildiğinden, her zaman, "Ne okuyorsun bakayım?" diye sorar. Okuduğu kitabı alır, karıştırır. nce pek ilgili görünmezken, konuyu yakalayınca birden canlanır. "Otur şöyle yanıma. Meksika ihtilalini ben sana anlatayım" diye başlar. Pancho Villa nasıl bir haydudun tekiymiş... Emiliano Zapata ile aralarında nasıl bir rekabet varmış... Bu yüzyılın başlarında Meksika'da nasıl yaşanırmış... Diaz'lar, Madero'lar, demokrasi ve hürriyet getireceğiz derken terörün kan göllerinde ne kadar masum insanı boğup öldürmüşler... Carranza'nın başını kim yemiş... Artık stadı tutabilirsen tut. Oradan Fransız İhtilali'ne geçer. Marat'ı, Mirabeau'yu, Robespierre'i, Danton'u, Talleyrand'ı, Saint Just' babasının oğluymuş gibi bütün kişilik ayrıntılarıyla, başarıları ve yanılmalarıyla, zamanın politik ve sosyal manzaralarını çizerek öyle bir anlatır ki; bu adamın aslında yalnız yaşamadığını, bilakis, bütün zamanların dağdağası içinden yürüyüp geldiğini birden keşfedip şaşırır insan.

Üstad, tarihi anlatırken, yemek yemekteki o müthiş iştahi ile konudan konuya geçer. Dinleyenlerini esir aldığını bilir, geçmişin meddahı kesilir. Sonra birden şiire döner; aynı ayrıntılı, ince alaylı eleştirileri şairlere yöneltir. Müzehher Hanım'ın ge kızlıktan kalma şiir defterinde Hâşim'in Piyale'sini görünce: "Ben olsam... Karşında ne gldr ne de lle / Gl rengine aldanma yanarsın / El sürme teştir bu piyle... diye söylerdim" der. Hâşim'in "şeb-i

aşk”, “efgân” kelimeleriyle alay ederek: “Ben olsam, Aksetmede sevda gecesinden / Baştan başa feryâd ile nâle... derdim” buyurur.

Sonra birden bütün bunları bırakıp, “Yeni bir şiir var mı bizim oğlandan?” diye Vâlâ’ya döner. Nâzım’la Vâlâ’nın çok eski arkadaş olduklarını, mektuplaştıklarını, yeni bir şeyler yazdıkça Nâzım’ın ilk kez onlara gönderip, “Nasıl buldunuz bakalım?” diye şiirinin etkisini ölçtüğünü bilir.

Yahya Kemal’e göre, Nâzım çok iyi bir şair, ama ne yazık ki sanatını olur olmaz politik hayallere adanmış bir macera adamıdır. Daha 1928’de, Varşova’ya Sefir olarak gittiği günlerde, Vâlâ’ya yazdığı bir mektupta şu nasihatte bulunur:

“Sizin aziz dostunuz Nâzım Hikmet İstanbul’a mevkuf geliyormuş. Çok kıymetli olan bu arkadaşınız inşallah beraat kazanır, serbest olur. Fakat siz de bu defa kendisine hitaben şöyle bir nasihate başlayınız: ‘Her avanak! Bana bak! Politikayı bırak! Giriştiğin macera yetişir! İstanbul gibi dünyanın en güzel yerinde rahat otur ve yaşa!’ Bu çocuk hayatını değiştirirse şiirimizde iyi bir şair olur; yalnız onun çok yeni zannettiği, fakat hakikatte çok hâyide olan, bayatlamış bulunan komünist mitinglerin tafrasından ve natıkasından kurtulursa...”

Aradan yirmi yıl geçmiş, ne Nâzım “maceradan” dönmüş, ne de Yahya Kemal görüşünü değiştirmiştir. Tek değişiklik, nasihatını kulak arkası etmesine rağmen, Nâzım’ın şiirindeki gelişmeyi Üstadın da kabul etmesidir. Vâlâ’dan yeni bir şiir dinlerken gözlerini yumar, “Ben olsam şöyle derdim, böyle derdim” eleştirilerine girişmeden, sadece “Yazık oldu çocuğa!” hayıflanmasıyla yetinir.

Ama 1950 yazında, Nâzım’ın affı için imza toplanır ve en muhafazakâr sayılan aydınlar bile imzalarını esirgemezken, Üstad “Beni karıştırmayın” demiş ve Vâlâ da kendisi-

ne şu haberi göndermiştir: “Ne benim cenazeme gelsin, ne de ben onunkine gideyim!”

Ve Vâlâ, sekiz yıl sonra hayattan ayrılan Yahya Kemal’in cenazesine gitmemiştir.

6

DEMOKRATLARIN iktidara gelişi, çok partili hayat, demokrasi, özgürlükler filan derken, nihayet 1950 yaz sonuna doğru Nâzım’ı serbest bırakırlar. O da, bütün mapusluğu boyunca evinin kadını olan, hakkında sevda şiirleri yazdığı, adeta tapındığı karısı Pirâyec’ye değil; son zamanlarda aralarında bir aşk ateşinin parladığı sevgilisi, dayı kızı Münevver’e koşar.

İdeolojisi uğruna her şeye katlanan, ömrünü hapishanelerde çürüten şair, yüreğine söz geçirememiştir ve şiirinde kutsallaştırdığı bütün insani değerleri hiçe sayarcasına, ellisinde değil de yirmisindeymiş gibi hareket ederek, etrafındaki sevgi ve hayranlık hâlesini parçalamaktan bile korkmayarak, Münevver’in elinden tutup Vâlâ’lara gelmiştir. Münevver de onun gibi hareket etmiştir. Ressam Nurullah Berk’le mutlu bir evlilikleri vardır ve büyük bir sevgiyle bağlı olduğu Renan, o tarihte daha yeni yürüyüp konuşmaya başlamış tatlı küçük bir kızdır. Münevver Hanım çocukluğunu ve ilk gençliğini Paris’te geçirmiştir. Liseyi orada bitirmiş, sonra ailecek İstanbul’a dönmüşlerdir. Tahsiline Hukuk Fakóltesi’nde devam ederek, iyi eğitilmiş, iyi dil bilen kumral, güzel bir genç kadın kişiliği ile parlak bir evlilik yapmıştır. Nurullah Bey Akademi’de hocadır. Sertel’ler gibi, Vâlâ’lar gibi onun evinin de yetişkin insanlara kapıları açıktır. Dost toplantılarında, özellikle 1940’lı yılların sonlarında, Nâzım’dan şiirler okumak modadır ve Berk’lerin Kuzguncuk’taki evlerinde de, böylesine duygu ve düşünce güzellikleri yaratabilen sanat adamlarının ömürleri

üzerine politik zindan kapılarının kapatılmasındaki haksızlıklar konuşulmaktadır.

Kim bilebilir ki, bütün bu konuşmalar, yeşil gözlü genç ve güzel bir kadının yüreğini, uzak bir hapishanede çile çeken bir akraba ağabeye doğru aşk ateşleriyle savurmaktadır? Kim bilebilir ki, “Teyze, ben de seninle Nâzım ağabeyi ziyarete geleyim” diye Celile Hanım’ın peşine takılan genç akraba kızının gözlerindeki kıvılcım, daha ilk görüşmede bir lav gibi şair ağabeyin bütün benliğini yakıp kavuracak güçtedir?

7

GİDECEKLERİ yer yok.

Nâzım hapishaneden yeni çıkmış, Münevver evliliğini bozmuş, yeni bir hayat kuracaklar, ama zaman ister.

Vâlâ’ların Salacak’taki evlerinin bahçe katındaki odaya yerleşirler.

Eş dost ziyaretlerinin ardı arkası kesilmediği günler.

Ev, arı kovanı gibi işlemekte.

“Şevket gelecek, suratını asma, iyi davran” diye Nâzım’a tembih geçer Vâlâ.

Bütün o çile dolu mapusluk yılları boyunca arayıp sormamıştır Şevket Süreyya, Nâzım’ı. En eski, en iyi arkadaşlarından biri, ideal yoldaşı, Moskova’da Şark Üniversitesi’nde beraber ihtilal şarkıları söyledikleri, Mayakovski’den şiirler okuyup dünyaya meydan okudukları o Şevket...

Neyse, Vâlâ’nın korktuğu olmaz, Nâzım’la Şevket kucaklaşır, birbirlerinin kokusunu, sıcaklığını sindirmek istiyorlarmış gibi bir süre öyle kalırlar. Sonra ayrılıp birbirlerini süzerler. “Aslan gibisin!” “Sen de öyle!” Yine de bir gerginlik vardır. En çok hisseden de Vâlâ. “Otuz yıl sonra işte yine bir aradayız”larla gerginliği dağıtma gayretleri... Ne de güzel bir yaz akşamıdır. Üsküdar’ın dinsel sükuneti,

bahçenin kokuları, yıldızlar, Müzehher'le Münevver'in sofraya için koşturmaları, Leman Hanım'a, "Siz oturun, beyler yalnız kalmasın" ısrarları gösterip, mutfakta "İyi gidiyor değil mi? Bir tatsızlık olacak diye ödüm kopuyor" fısıldaşmaları...

"Senin sesinden şiir dinlemeye hasret kalmışım, bir şeyler oku yenilerden" der Şevket. Nâzım buyurur: "Getirin benim kutumu!" Vâlâ içeriye gidip büyükçe bir teneke kutuyla döner. İçinde mapusaneden Vâlâ'lara gönderilmiş ve orada biriktirilmiş şiirler vardır. Birini seçer. Tam okumaya başlayacak, elektrikler sönmez mi? "Felek de istemiyor galiba bu akşam şiir okumamı!" der Nâzım. Eyvah, Şevket bu sitemden yaralanacak! "Feleğe de râm olacak değiliz a!" diyerek koşup mumlar getirir Vâlâ. Mum ışığında o dokunaklı sesiyle hüzzam bir şarkı söylemiş gibi okumaya başlar Nâzım. Şevket'in yanakları ıslanır.

En büyük haksızlıklardan biri, âdem oğlunun durmadan insani değerler terazisine vurulup tartılmasıdır. Nâzım'a göre idealden sapmamak, sahip olunan değerler uğruna bir ömrü zindanlarda çürütmeye bile katlanmaktır. Şevket Süreyya, "burjuva" iktidarın bürokratlığına razı olarak, yine de sahip olduğu değerler yönünde bir şeyler yapmayı dener. Ayaş'ta "çiftliğim" dediği büyükçe bir toprak parçasında meyve ağaçları, süs bitkileri, evcil hayvanlar yetiştirip, siyasal-sosyal-ekonomik hayatımız üzerine o kocaman kalın kitapları yazarak; topluma rehberlik eden insanların hayatlarını didik didik ederek; *İnkılâp ve Kadro*'yu, *Suyu Arayan Adam*'ı, *Tek Adam*'ı (Mustafa Kemal), *İkinci Adam*'ı (İsmet İnönü), *Toprak Uyanırsa'yı Menderes'in Dramı'nı*, *Üçüncü Adam*'ı, *Enver Paşa'yı* yazıp; gelecek kuşaklara, zamanının bol ayrıntılı bir tarihini miras bırakır. Ama yine de Nâzım'ın karşısında, içinden atamadığı bir mahcubiyet, düşüncesinden uzaklaştıramadığı bir sadakatsizlik vardır. Hepsi de 19-20 yaşlarında delikanlılarken, yine böyle Vâlâ ile Nâzım'ı dinleyip "işte bu güneş yüzlü çocuk hayatın kendisi, ta kendisi!" diye haykırdığını hatırlar.

lar. Şimdi otuz yıl sonra, Nâzım'ın mum ışığında şiir okuyuşunu seyrederken hayatın ne kadar çok yüzü olduğunu düşünmüş ve yerinden fırlayıp "Dur, senin bu fotoğrafını çekeyim" demiştir. Nâzım'la Şevket Süreyya o geceden sonra bir daha karşı karşıya gelmemişlerdir.

Şevket, Vâlâ'ya, o geceye ait duygularını şöyle özetlemiştir:

"Bu bambaşka bir insandı! Çilenin, sabrın, ıstırapların potasında hem kendisiyle, hem dünya değerleriyle hesaplaşmış olgun bir insan..."

O gece, Vâlâ da buna benzer duygular içinde kalmış olmalı ki, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*'yi, kanser hastalığının acıları ve "Ya bitiremeden ölürsem" korkuları içinde nihayet tamamladıktan sonra, ilk nüshalardan birini Opt. Dr. Siyami Ersek'e şu ithafla hediye etmiştir:

"Doktor, ameliyat masasında elin titreseydi, ben bu kitabı bitiremeyecektim!"

NÂZIM'IN insan içine çıkacak bir kıyafeti bile yoktur da, Vâlâ'nın verdiği elbiseyi giyerek iş aramaya gidebilmektedir. Sonunda İhsan İpekçi imdatlarına yetişir. Artık muntazam bir aylık ücret alabileceğine göre, 13 yıl sonra yeniden özgür bir hayata adımını atabilir. Önce Celile Hanım'ın evine yerleşirler. Memo orada doğar. Sonra Su Müdürlüğü'nün yanındaki evi kiralarlar. Taksitle ev eşyası, buzdolabı filan alınır. Kapının dışında sivil polisler, girip çıktığı her yerde yüzüne karşı ya da ardından rivayetler: Askerlere alacaklarmış, Sabahattin'in başına gelenlere benzer bir "kaza" olabilirmiş... Nâzım renk vermez, evde Münevver'e yardım olsun diye Memo'nun bezlerini leğene ko-

yup yıkarken, “yesun oni ninesi...” diye şarkılar söyler, oğlunun beşiğini sallarken ninniler uydurur, amma... tam özgürüm, hayata döndüm artık derken böyle bir iş de başına gelir mi dersin?

Refik Erduran, aradan kırk yıla yakın bir süre geçtikten sonra, Nâzım'ın kaçmasına nasıl yardım ettiğini, bu işi nasıl bir gizlilikle becerdiklerini, zavallı Münevver'in hiçbir şeyden haberi olmadan öyle ortada kalıverdiğini anılarında anlatacaktır.

Hikâyenin bundan sonrası insanı daha da allak bullak edicidir. Nâzım, “orada” Münevver ve Memo burada, aradan on yıl geçer. Mektuplar gelir gider. Sabiha Hanım'la Zekeriya Bey, Viyana'ya tedavi için gelen Nâzım'la görüşmüşler, şair: “Daha kaç sene yaşayacağım bile belli değil, bu şartlarda genç bir kadını kendime bağlı tutamam” diye karısına haber göndermiştir. Moskova'da Vera ile yeni bir hayat kurmuştur. Münevver'in umudu yine de kesilmez. Bir yolunu bulup 17 Mayıs İhtilali günlerinde yurtdışına çıkar, Nâzım'la buluşma girişimlerine kalkışır ama başaramaz. Münevver'in annesi Fransız'dır, Marsilya'da akrabaları vardır, Galimar Yayınevi'nde bir iş bularak Fransa'da kalır. Yaşar'ın (Yaşar Kemal) romanlarını Fransızcaya çevirir, Memo'yu büyütmele oyalanır, sürgündeki dostlarla eski günleri yâd eder. Saçlarına ak, yüzüne hüznün çizgileri düşer.

60'lı yılların başlarında Nâzım, sonuna doğru da Vâlâ ve Sabiha Hanım bu dünyaya veda ederler. Şevket Süreyya bir on yıl daha yaşar. 1968 Ağustos'unda, Enver Paşa biyografisini yazmadan önceki hazırlık döneminde Moskova'ya uğradığı zaman Ekber Babayef'e bir ricada bulunur Şevket:

“Beni Nâzım ve Vâlâ ile yaşadığımız yerlere götür!”

Neredeyse yarım yüzyıl geçmiştir Strasnoy Manastırı meydanında dolaşırken o heyecanlı tartışmaları yapıp ha-

yaller kurdukları günlerin üzerinden. Beraber kaldıkları öğrenci vurdunun yerini unutmuştur; Krogovoy Bulvarı'na nereden çıkılırdı, Puşkin heykeli burada mıydı, her şey birbirine karışmıştır. Babayef'e, "Şimdi onun mezarına gideyim" der. 1950 yazında Vâlâ'lardaki buluşmadan sonraki ilk "bir araya geliş"tir bu. İşte şu ağacın dibinde şu taşın altındadır Nâzım. Bir avuç toprak alır mezardan Şevket, cebinden çıkardığı küçük bir naylon torbanın içine kor; dönüşte, Müzehher'e: "Vâlâ'nın toprağına karıştırırsın diye getirdim sana" der.

Vâlâ'nın mezar taşında da Nâzım'ın şu dizeleri vardır:

*Ayrılık yaklaşıyor her gün biraz daha,
Güzelim dünya, elvedâ!
Ve merhaba Kâinat...*

BALIK GÖZLÜ ADAM

9

BEDRİ Rahmi ile Sait'in tanışmaları 1934 baharına rastlar.

Bedri, 22 yaşında gencecik bir akademi hocasıdır.

Paris'ten yeni gelmiş. Cemal Tollu, Nurullah Berk, Sabri Berkel, Zeki Faik ve Zühtü Müridoğlu ile "D Grubu"nu kurmuşlar. Sanat çevrelerinde rüzgâr estirmekteler.

Sait de Grenoble'den o sıralar dönmüştür. Neye niyet, neye kismet! Sen, eğitim görüp koluna sağlam bir altın bilezik takma sevdasıyla yabancı diyarlara git; talebe kahvehanelerinde sürterek, bohem hayatın tatları damağında, aylaklığın hikâyecisi olarak geri dön! Babası da, oğlan artık otuzuna vardı , bir baltaya sap olmak ister havalarında, tutmuş ona Yağ İskelesi'ndeki keresteci dükkânında yer hazırlamış, işinin başına otursun, ticarete başlasın demiş.

Sait, Yağ İskelesi'ndeki dükkânın karanlık yazıhanesinde bütün gün boğulur gibi olduktan sonra, akşamüzerleri kapağı Beyoğlu'na atıyor. Cadde-i Kebir boyunca iki keçeli sıralanmış kahvehane ve meyhanelerde çöreklenmiş sanatçı taifesi arasından arkadaşlarını bulup, Grenoble günlerinin hasretini gideriyor. Bir yandan da, sonradan *Semaver*'de toplayacağı hikâyelerini yazıyor.

Daha çok, Saray Sineması'nın karşısındaki kahvehaneye gider. Orada Cahit Sıtkı ile buluşur. Cahit, Mülkiye talebesidir ve Sait'ten dört yaş kadar küçüktür. İkisi de edebi-

yat konuları üzerine çene çalmaktan hoşlanırlar. Hele Sait'in Fransa'da gördükleri, tanıdıkları, öğrendikleri genç Cahit Sıtkı'yı mest eder. Dinlemeye doyamaz. Çünkü bütün rüyası, Mülkiye'yi bitirince Paris'te birkaç yıl eğitimini geliştirmek, dünyayı tanıyıp içine sindirmektir. Fazla konuşma heveslisi olmayan Sait bile, Cahit'in bu bilgi ve görüşü açlığından etkilenir, onunla buluşmaktan hoşlanır. Yine bir gün kahvede sohbeti koyulaştırmışlarken, yandaki masaya genç bir grup gelir. Bedri Rahmi ve arkadaşlarıdır. Cahit: "Gel onların masasına gidelim, Bedri ile tanışmak istiyordun" der Sait'e. Kalkıp yan masaya geçerler. On dakika sonra da Bedri ile Sait kırk yıllık dost olup çıkarlar.

Zaman içinde, Sait de Bedri de mesleklerinde ilerleyip ünlendikçe, bu dostluk, şarabın yıllanması gibi güzelleşmiştir. Coşkusunu resimle, düzyazıyla, şiirle, sözle durmadan etrafına taşıran delifışek bir Bedri Rahmi ile içki sofralarında, kırdada, balıkta ressam atölyeleri ve galerilerinde, kısacası, insanın yaşadığını hissettiği her yerde sürüp giden bu arkadaşlık; Sait'in buluttan nem kapalı kişiliğine rağmen, -Bedri de ondan aşağı kalmaz ya- uzun yıllara aslanlar gibi dayanmıştır.

Sait, hiçbirinde öyle uzun süre kalamadığı gazete ve dergiler adına röportaj yapmak için çat kapı Bedri'nin atölyesine ya da sergisi varsa galeriye damlar:

"Anlat bakalım Reis! Sayende okuyucuyu ukalalık edip resim sanatından ne kadar çaktığımızı göstereceğiz."

"Bak Reis", der Bedri Rahmi; "sen buradan çıkarırken birkaç renk, birkaç biçim götürebiliyor musun; ulan ben bunu ilk kez görüyorum, bu mavi benim bildiğime benzemiyor, bu kırmızı, bu yeşil bir başka türlü diyor musun?"

"Dedik, n'olacak?" diye şapkasını arkaya atar Sait.

"Hah, işte, şimdi oldu Reis. Görünce tanıyacak,

tanıyınca sevineceksin. Söyle bakalım bana, burada sevdiğin renk hangisi?”

“Yeşil” der Sait.

“Hangi yeşil?”

“Na işte şu zehir yeşili.”

Derken, bir gün Beyoğlu’nda piyasa ederlerken Sait heyecanlanır:

“Bak Reis, senin zehir yeşili! Anam avradım olsun senin zehir yeşili”

Bedri bakar. Genç bir Çingene kadını, sırtında dağ gibi kokinalar, kucağında iki-üç aylık bir bebek, atölyenin so-kağından çıkmak üzere... Birden içinde bir kabarma hisse-der. Ucunda boncuk boncuk kırmızı tohumlarıyla bu di-kenli sert yeşil yaprak yığınının ve binbir renge bulanmış Çingene kadınla bebeğinin resmini yapma isteği zaptedil-mez olur. Bolca para verip kadını kandırırlar, oracıktaki atölyeye çıkartıp, ışığı ayarlarlar. Bedri başlar desenler çiz-meye. Bu arada Sait’in çenesi durmaz:

“Kimin kız bu kucağındaki çocuk?”

“Kimin olacak beycazım, benimdir, babası asker-dedir.”

“Peki, karnındaki?”

“O da kocamdandır, tübe, tübe...”

“Atma! Hem kocam askerde diyorsun?”

“Tübe, tübe... İftira edersin bana... İftira edersin de ne geçer elcazına benim çakır gözlü beycazım?”

Bedri, “Bizim Sait bir hikâye yazmaya başladı bile...” der içinden. Sait’e bu kadar gerçek yeter. Gerisini artık o tamamlayacaktır. Önemsiz bir olay, bir rastlantı, herkesin görüp geçtiği ufacık bir ayrıntı Sait’i düşlere sürükler. Sa-bah sabah Galata’da karşısına çıkan bir sokak çocuğu ile köpeği, maniler söyleyerek geçen bir ketenhelvacı, yıkıldı yıkılacak bir cumbalı evin penceresinde görünüp kaybolan

bir yüz, onu bambaşka dünyalara çeker. Yoksul insanların ahlak ve yasa dinlemezliğindeki şiiri bulup çıkarmaya sıvanır. Kimsenin yaşam içindeki yerini, tavrını, tepkisini tartışmaya kalkışmaz. Ne varsa, ne oluyorsa, doğanın bir parçasıymış gibi karşısına geçip seyreder, onu anlamaya ve anlatmaya çalışır. Tarafsızlığını bozmadan işini yapmak ister. Gerçeği bilmek, görmek, anlamak bütün çirkinlikleri değiştirmenin anahtarıdır. Bir hikâyesinde, Ada'ya çiroz kurutmak için gelen Çingenelerin yaşayışlarını anlatırken, Çingene Rüstem'in güzel Çingene kızı Zehra'yı çıplak yüzerken Adalı gençlere para karşılığı nasıl seyrettirdiğini; sonra da kazandığı parayla kendine beyaz bir pantolon ve gömlek alıp saçlarını da sık bir tarakla arkaya tarayıp afi kestiğini; Çingene Hüseyin yeni pantolonunu çalmak isteyince de çekip bıçağını arkadaşını tam kalbinden vuruşunu, bütün bu karmaşık ilişkileri ve duyguyu bir doğa olayı karşısındaymış gibi anlayışlı ve sevecen yazar da yazar.

Bedri Rahmi, Sait'in bir gün kendisini Ziba mahallesine götürüp gezdirdiğini, oradaki ahbablarıyla tanıştırdığını söylerken, "Anladım ki Sait Reis'i tanımadan ve okumadan İstanbul'un yerlisi olunamaz" demiştir. Gerçekten de Bedri o gün şaşır şaşır kalmıştır. İstanbul'da böyle bir yer, böyle bir hayat olduğundan haberi bile yoktur. Girip çıktıkları kahvelerde, meyhanelerde bıçkın kamyon şoförlerine benzeyen yığınla belalı adam Sait'le senli benli konuşup şakalaşmaktadır. İkramlar, rakılar, kemeñçeyle hora tepmeler, tokatlı yumruklu el şakalarına girişmeler, sokak racoununa uygun bol küfürlü muhabbetler, bir şamata bir dostluk ve arkadaşlık gösterisi ki, Bedri'nin gözleri faltaşı gibi açılır. Şafak söküyorken oradan ayrılıp Taksim'e doğru yürürler. Bu Sait Reis, İstanbul'u, yerlisi gibi değil, polisi jandarması gibi değil, babasının evi gibi, cebinin içi gibi biliyordur. Bu hiç tanımadığı insanlara Sait Reis'in sarmaş dolaş oluşu, ona neredeyse küçük dilini yutturacaktır.

Sait, günün birinde ona: "Motorum var diye fiyaka yapıyorsun, ama Allah bilir sen daha Sivriada'ya bile gitme-

mişsindir” diye posta koymuştur. Evet, doğrudur. Bedri, Sivriada’yı sadece Sait’in hikâyelerinden tanır:

“Martılar ve Karabataklar denizin yüzünde zaman zaman sıçrayan, kaynaşan, dalan, yeniden çıkan balık kümelerine doğru hızla süzülüyorlar, batıyorlar, kanat çırpıyorlar, dalıyorlardı.

Bir denizüstü canlı sabah kahvaltısı iştahı içinde, bütün canlılar faaliyettedir. Bu kaynaşmadaki gizli vahşilik hiç belli değildi. Milyonla canlıyı milyonla canlı kovalıyordu. Mavi denizin üstünde bir damla al gözükmeden, yüz binlerce küçük balığı büyük balık yutuyordu. Bin tane mikroskobik hayvanı yutmuş bir tırnak uzunluğundaki binlerce balığı bir Kolyoz yutuyor; sudan sıçramış kocaman bir Kolyoz’u bir Martı denize hiç konmadan havada yakalıyor, gagasında iki defa salladıktan sonra üç kere yutkunarak yarı canlı kursağına atıyordu.

Hepsinin arkasında bir küçük Orkinos, zaman zaman gökyüzüne sıçrarcasına denizde havalanıp yıldırım hızıyla balık kümelerine saldırıyordu. Etrafımızda balık, kuş, daha doğrusu deniz ve gök milleti birbirine giriyor... Güneş uzak kel tepelerin arkasından daha tek sarı ışık salar salmaz denizdeki kaynaşma bir ihtilal hali alıyor... Kıraçaları İstavritler, İstavritleri Uskumrular, Uskumruları Kolyozlar, Kolyozları Palamutlar, Palamutları Sinağritler, Sinağritleri Yunuslar, Yunusları Orkinoslar kovalıyor...

Daha doğrusu ben atıp tutuyorum. Kimin kimi kovaladığı, kimin kimi yuttuğu belli değil. Belki de bir parmak kadar Çaça Yunus balığını, belki de bir İstavrit, bir Kılıç balığını yutuyordur. Bir kaynaşma, bir kıyamet... Hiçbir şey belli değil. Bir şıkırtı, bir oyun, bir bayram, bir savaş alanı...”

İşte, Sait Reis’in böyle anlattığı Sivriada’ya bir sabah vakti çıkarlar ki, kıyıda dört beş Martı ölüsü... “Yine bu-

raya gelip tabancalarını sinamış pezevenkler!” diye küfrü basar Sait. Gün batımına kadar Ada’da kalınıp kıyıda kocaman bir ateş yakılır. Martıların büyük bir uğultu ile başlarının üzerinde dönüp durması görülecek şeydir. Kolyozlar, Karagözler ateşe verilir. Domatesler, hıyarlar doğranır. Meyveler yıkanır. Rakı bardaklara dökülür. Akşam içkisi hazırlığı sürerken deniz de kabarmaya, hava sertleşmeye başlar. Sait de değişir birden, “Sıkıldım, dönelim” der. Sivriada’ya şıkıldım şıkıldım oynayarak gelen adam, şimdi oradan kaçıp kurtulmak istemektedir. Tehlike mehlike ona vız gelir. “Battık, batıyoruz!” korkularıyla, fırtınalı denizi yara yara, iki saatlik yolu dört saatte alıp, Burgaz’a varırlar ki, sabah olmaktadır, Makbule Hanım pencerededir.

“Biz sana geceyi Sivri’de geçireceğiz demedik mi ana!” diye terslenir Sait. Koskoca adam oldu, hâlâ anasının yolunu gözlemesinden tedirgindir. “Üstelik fırtına da vardı...” diyerek, bu havada yola çıkılmazlığı hatırlatmak ister. Hiç oralı olmaz Makbule Hanım. O bilir ki, Sait nasıl olsa sıkılacak, önceden verdiği kararı bozacaktır. Sabaha kadar uyanık kalması, bu havada yola çıkacak oğlu ve arkadaşları kazasız belasız eve varsınlar diye, dua üzerine dua okumasındandır.

10

SAIT, genç insanlarla arkadaşlık etmekten hoşlanır.

Sabahattin Batur’la tanıştıklarında yaşı kırkına merdiven dayamıştır. Batur ise, 15-16 yaş genç bir edebiyat heveslisidir.

Gençler de Sait’le arkadaşlığa bayılırlar. Şöhreti almış yürümüş bir edebiyat adamının yakın çevresinde bulunmak hoşlarına gider, gururlarını okşar. Daha ilk günden Sait onların, “bey”, “ağabey” gibi saygılı, ürkek hitap edişlerini ağızlarına tıklar: Teklif tekellüt istemem lan, ba-

na adam gibi adımla hitap edin!” der. Ne de olsa, Osmanlı terbiyesinin yaşa başa önem veren töresi hâlâ geçerlidir; kendilerinden çok yaşlı, üstelik hikâyeciliği edebiyatımıza taze bir hava getirmiş ünlü bir kişiye senli benli davranmak onlar için kolay değildir. Ama Sait küfürlü sıcak tepkilerle, şakalarla, sıradan insanın içtenliği sezilen davranışlarıyla bu duvarları yıkmasını bilir. Çok geçmeden, bu yeniyetmeler caka satmaya başlarlar. “Dün Sait’le kafaları çektik” derler. “Sait’le buluşmaya” gideceklerini söylerler. “Sait’le kavga ettik” diye böbürlenirler.

O yılların savaş korkusu ve tek parti baskısı ile iyice sınıkleşmiş toplum hayatında, bir avuç edebiyat ve sanat havarisinin estirdiği zoraki “Türk bohemi”, adeta Sait’le soluk alıp verir. Sanatçı hayatı renkli, heyecanlı, yaşama sevinci veren, insanın kendi varlığına saygısını artıran bir yaşam biçimi oluşturmalıdır. Kısacası, özgürlüğün tadı çıkarılmalıdır. Kimi köylü kökenli ailelerden, kimi de kasa-ba ve şehir hayatının Cumhuriyet’le biraz uyandırılmış, sırf bu yüzden sıkıntıları, özgürlük özlemleri daha da artmış bürokrat ve eşraf ailelerinden gelen bu genç edebiyat ve sanat tutkunları, büyük kente kapağı atıp bir de Sait gibi birini buldular mı, kendilerini özgürlüğün, mutluluğun bulutları üzerinde hayal ediyorlar. Sanki Puccini’nin *La Bohème*’indeki o harika müzikle, tarifsiz hüzünden coşku-lu sevince geçivermişlerdir. Sait, onlara bu sevinci duyuran adamdır.

Sabahattin Batur o sıralar Yüksek Öğretmen Okulu felsefe öğrencisidir. İkinci Dünya Savaşı, bugünkü hava kirli-liği gibi üzerimize çökmüş, bütün dünyada güç nefes alını-yor; ama Sabahattin Kastamonu’dan gelip de Sait’in galak-sisine girince, her şeyi pespembe görmeye başlıyor.

O devirde gençler Şekip Tunç’u, Bedri Rahmi’yi, Orhan Veli’yi, Ataç’ı, Sabahattin Ali’yi de ışık görmüş pervaneler gibi sarıveriyor. Edebiyat, sanat ve düşünce adamları gör-dükleri bu rağbetten memnun, modern şeyhliklerinin tadı-nı çıkarıyorlar.

Sait de kuşkusuz bu keyfin içinde. Hayranlarından birini veya birkaçını Beyoğlu'nda yakalayınca: "Nereye lan hödükler? Aval aval ne arıyorsunuz Cadde-i Kebir'de?" diyerek peşine takıyor. Günün birinde Sabahattin Batur'la Sabahattin Kudret'i de yoldan çevirmiş, "Hadi bakalım, benimle geliyorsunuz, bana bir mayo alacağız" demiştir.

O tarihlerde Belman marka yün mayolar modadır. Dükkânlara girip çıkıyorlar. Seçme işini de güya Sait onlara bırakmış, "Siz gençsiniz, bu işlerden anlarsınız" demiş, ama hangi mayoyu gösterecek beğenmiyor. Sonunda, "Lan sizin bi boktan anladığınız yok!" diye patlıyor Sait. Meğer kanarya sarısı bir mayo istermiş. İki Sabahattin'ler de, onun yaşma başına uysun diye, lacivert, bordo, siyah renklere bakarlarmış.

Dükkândan caddeye çıkınca kahkahalı küfürlü bir şamatadır başlıyor. Gençler kanarya sarısı mayo ile Sait'i düşündükçe kahkahayı patlatıyorlar. O da "Lan ayılar, siz renkten ne anlarsınız, denize donla girmeye alışmışsınız!" diye kendini savunuyor. Gençler dururlar mı: "Hop hop, yavaş ol, bizi Adapazarlı sandın galiba, bu dediğini Sakarya suyuna girenler yapar!" deyince kıyamet kopuyor. Sait böyledir. Şakalaşırken birden kavgaya geçiverir. Caddenin ortasında, "Lan seninle dargın değil miydik biz?" diye Sabahattin Batur'un karşısına dikilir. Gerçekten de son görüşmelerinden dargın ayrılmışlardır. Ataç'ın bir yazısına hak verdiği için Sait, Sabahattin'e esmiş, savurmuştur. Peki ama, bunu hatırlamanın ve hatırlatmanın zamanı şimdi mi? Budur işte Sait. Gönlü isteyince küser, gönlü isteyince barışır.

Bir iki gün sonra, tekrar karşılaşıncı, sanki aralarında hiçbir şey geçmemiş gibi Sait koluna girer Sabahattin Batur'un, "Yürü aslanım, Boğaz sefasına çıkıyoruz" deyiverir. Atlayıp vapura Kuruçeşme'de karaya çıkarlar. Bebek istikametinde yürürler. Bir evin önünden geçerken Sait, "Bak bakalım lan, pencerede kimse var mı?" der. O zaman anlar ki Sabahattin, Boğaz'daki sevgilinin hasreti içini sarmış ve Sait'i buralara sürüklemiştir. Kendisi bakmaya utanır.

Bu arada durmadan terler. “İyi bak lan, bütün pencerelere bak!” derse de kimseyi göremeden geçip giderler. Bu kadar yolu tepiş, bir rastlantıyı yakalamak içindir. Aklına esip buralara gelecek ve sevgilisi de camda onun yolunu gözlüyor olacak! Gel gör ki, o gün bir başka rastlantı Sait’i allak bullak eder. Yolda yürürken genç bir çiftle karşılaşmışlardır ve kadın, Sait’in vaktiyle âşık olduğu Boğazlı sevgilisi- dir. Sabahattin bunu Sait’in “Ne getirdin lan beni buralara!” terslenmesinden çıkarır.

Onun böyle davranışlarına başkalarının şaşırması, mana verememesi umurunda olmaz. Bir gece, tiyatro dönüşü Tepebaşı’nda Mustafa’nın koltukaltı meyhanesindeler. Sabri Esat’ın da uğrayacağı tutar. “Siyrano’yu nasıl buldun Sait?” der Siyavuşgil. Gerçekten de Edmond Rostand’ı o kadar başarıyla ve bütün şiiri ile dilimize çevirmiştir ki, o günlerde herkesten cömertçe aldığı tebrikleri Sait’ten de beklemektedir. “Valla kardeşim, Hüseyin Kemal o kadar lafı nasıl ezberlemiş?” gibi bir cevap alınca bozulur. Buz gibi bir hava eser. Ama Sait’e bir şey soranın buna hazırlıklı olması gerekir zaten. Kısmetine ne çıkacağını bilemezsin. Fakat şunu da unutmamak doğru olur. Sait, dostlarıyla, yakın çevresiyle bulunduğu zaman sözünü esirgemez, ağzına geleni söyler bir tavır içindedir; yabancı bir mecliste ise her sözü birkaç kez ölçüp biçmeden ağzından çıkarmaz; bir tersliğe düşmemek için ne nezaket hünerleri gösterir, ne mahcubiyet terleri döker. Bu nedenle yabancı bir toplulukta bulunmak onun için kabir azabıdır. Kendini dışarı atınca, “Oh be anasını yandığımın...” diye neredeyse şıkır şıkır oynar. Onun nefes aldığı yer, kendi çevresi, kendi dünyasıdır.

Bir gece, Sabahattin filan Balıkpazarı’nda “Cumhuriyet”te kafa çekiyorlar. Masa donanmış, Dupleler beyazlanmış. Meyhanenin kapısından pejmürde kılıklı bir çalgıcı girer içeriye. İhtiyar Rum, keman kutusunu ibadet eder gibi açıp kemanını çıkarır, çenesine dayar, bir iki gıy gıydan sonra zamanın moda havalarından birini çalmaya başlar.

“Sen şimdi onu bırak bakalım” diye masadan kalkar Sait, gidip yaşlı çalgıcının omzuna elini koyar. Sen şunu biliyor musun, diye bir şarkıyı mırıldanır. Rum kemancı havayı tutturunca, meyhane çın çın ötmeye başlar:

*Ena demek bir demek
Duo derler ikiye,
Ben gönlümü kaptırdım
Sokak kızı Kiti'ye...*

//

ÇOK konuşmayı sevmez Sait.

Susar ve düşünür.

Rum balıkçılar, Ermeni garsonlar, Bulgar sütçüler, Zıbalı orospular, Kürt hamallar, bıçkın kamyon şoförleri, Süryani sarraflar, Arnavut bahçıvanlar, Leventen tezgâhtarlar, Derneli Bingazili siyahi emektarlar, Çerkez halayıklar... Macarı, Polonezi, Sırpı, Gürcüsü, Arabı, Acemi, Yahudisi ile bütün bir toplum... Bir zamanlar İstanbul sokaklarında eksik olmayan macuncu esnafının göz göz piring tablalarındaki o çılgın renkli şeker hamurlarına benzeyen şu hayat...

İnsan İstanbul'da da anlamazsa hayatın ortak bir güzellik ve sevinç olduğunu...

Sait'e bu yeter. Milliyeti, dini, dili, rengi ne olursa olsun, bütün bunların altındaki insana ulaşmak ister. Varlıklı, varlıksız oluşuna değil; gülüşüne, duruşuna, kızıp köpürüşüne, doğa gibi halden hale geçişine bayılır insanın. İlle de yiğit olacak, dürüst olacak, merhametli olacak, vicdanlı olacak demez. Doğada ne kadar karmaşıklık, zıtlık varsa, insanoğlunda da vardır. Sevgiden acımasızlığa geçmek, yiğitliğin ardından köpekleşmek, onca mektep medreseden sonra en hesapsız kitapsız işe baştankara etmek, elifi görse

mertek sananın en ummadık zamanda sağduyu dersi vermesi Sait'i zerrece şaşırtmaz. Tersine, şaşanlara şaşar. Doğada iyilik kötülük, güzellik çirkinlik, şiddetle yumuşaklık, yararlı ile zararlılık nasıl iç içe birbirine gizlenmişse; bütün zıtlıklar, mantıksızlıklar, akla uymazlıklar da hayatın kendisidir. Gerçektir yani. Bunu bilmez gibi davrananlara fitil olur Sait.

Aksi gibi o günlerde solcularla sağcıların sınıf, kamp, cephe, ırk, din gibi ayrımları da azgınlaşmaktadır. İşçi sınıfından oldun mu erdemi, patron sınıfından oldun mu namussuzluğun her çeşidini temsil etmekteyin. Solcu oldun mu Moskova'nın köpeği, sağcı oldun mu Bedr'in aslanısın. Toplumu bizden ve sizden diye şak diye ortadan yarıyorsun. Bizden olmayana adam diye bakmıyorsun.

Siyaseti bir yana bırak, sanatın her dalında, edebiyattan resime, musikiye kadar, herkes herkesi kalburluyor. İşe yarar yaramaz ayrılıyor. Sait bunların bilgiç ve ukala hallerine deli oluyor. Onun dolaştığı çevrelerde daha çok solcular vardır. Sait'in insanseverliğini, doğayı olduğu gibi kabul edişini modası geçmiş bir hümanizma olarak damgalayıp bıyık altından gülerler. Sağcılar ise, bu din, dil, ırk, zengin-fakir ayrımı tanımayan aylak adamın aşağı tabaka edebiyatı yapmasından huylanırlar, onun tebdil gezen bir komünist olduğu kuşkularına kapılırlar.

Bunların bir kısmı imparatorluk hasretlisi, bir kısmı da Batı medeniyeti havarisidirler. Geçmişe sahip çıkan da, geçmişe sünger çekmek isteyen de, kendi düşünce ve duygusunun tek gerçek olduğu iddiasındadır. Sait, bu heriflerin nasıl böyle hoşgörüsüz, inatçı, katı insanlar haline gelebildiklerini bir türlü anlayamaz. Bunlarda her şeyden önce tarih bilincinin bulunmadığı sonucuna varır. Bunlar kendi ulusal ve toplumsal ruhlarının var oluş hikâyesini bile bilmiyorlardır. Bu Anadolu toprağına binlerle, on binlerle gelip buradaki yüz binler ve milyonlarla uzlaşmasını, kaynaşmasını bilen, Anadolu sentezini yapan bir toplumdan böyle filizler çıksın, doğrusu, hayrettir. Bunlar bir bütünü bölmeye, di-

lim dilim doğramaya ne kadar da heveslidirler! Oysa Osmanlı “devşirerek”, kendinden olmayanı kendine katarak toplumu mayalayıp büyüttüğünde ne başarılar kazanmıştır tarih içinde. Fatih’in Çandarlı’dan sonraki veziri İshak Paşa Slav devşirmesidir. Mahmut Paşa Rum devşirmesidir. Gedik Ahmet Paşa Arnavut’tur. Yavuz Sultan Selim’in veziri Koca Mustafa Paşa Venedikli idi. Kanuni’nin Maktul İbrahim Paşa’sı da Venedikli’dir. Frenk İbrahim Paşa diye anılır. Üçüncü Murad’ın Siyavuş Paşa’sı Macar asıllı idi. Birinci Ahmed’in vezirlerinden Halil Paşa Ermeni idi. “Ulan!” der Sait, “Bu hergeleleri sağdan say soldan say hepsi bir manga, kalkmışlar birbirlerini yok etmeye çalışıyorlar. Fatih Sultan Mehmet bunların yanında çok daha çağdaş be! Beğenmediğimiz Osmanlı, sadece devlet idaresinde değil, orduda, mimaride, musikide devşirmesini bilmiş; bunlar da Mustafa Kemal’den kalanları parçalayıp yok etmeye sıvanmışlar...”

12

YIL 1939 filan... Dünyanın bu yüzyılın ilk yarısında ikinci kez aklını kaybetmesine, o azgın savaşın başlamasına mek parmak kalmış.

Sait ikinci kitabını bastıracak. *Sarnıç*’ı.

Çığır Kitabevi ile anlaşmış. Galiba elli panganotu da peşin almış.

Agop o sıralar kitap kapakları filan yapıyor. Gazete ressamı olarak Babiâli’de kendine bir yer bulmaya çalışıyor.

Akademide Leopold Levy’nin eğitiminden geçmiş; Cezanne ve Matisse gibi hayatın rengini ve cümbüşünü yakalama hayalleriyle uçarken pat diye ekmek kavgasının göbeğine düşmüş.

1930’larda Babiâli’de karnını doyurmak her babayiğidin harcı değil. Bereket Sait’in aile fırını has ekmek veriyor.

Adapazarlı kahveci Sait Ağa'nın torunu ve keresteci Mehmet Faik Bey'in oğlu, 16 hikâyeye için en azından üç yıl uğraştıktan sonra tümünü elli kâğıda verebiliyor.

Agop'a gelince iş değişiyor.

Fukara, o zamanın bereketsiz Babîâli'sinde bir başlık bir desen, bir kapak işi bulacak, tıpkı bir kol işçisi gibi kazandığı para ile de gününü kurtaracak.

Ama gönlü zengin.

"Lan Agop, bizim kitaba bir kapak döktür bakalım" narasıyla karışık ensesine şapladığı yedi mi, *Sarnıç*'in kapağına özenle bir desen, içine de kravatlı, derli toplu, yakışıklı mı yakışıklı bir Sait çiziyor.

Sait gibi dört dörtlük bir arkadaş uğruna bu kadar havardalık helal olsun!

40'lı yıllarda *Şahmerdan*'ı, *Medarı Maişet Motoru*'nu, *Lüzumsuz Adam*'ı bastırırken de Sait, "Lan Agop, oğlum" diye kapısına dayanmış, bizim sevimli Agop Arad da, o güzelim hikâyeleri ilk okuma şerefine, bedava tarafından kapakları çiziktirivermiştir.

Karşılığını da, ölünceye kadar Sait'in yakın arkadaşlığı ile almıştır. Agop'un o dönemin yazar çizerlerini, sanatçılarını bu kadar yakından tanıması, onların ıncığını cıcığını bilmesi, Sait'le beraber dolaşmasındandır.

Ölümüne yakın günlerde, Sait, Agop'un Fransız Konso losluğu'ndaki sergisine gelir, resimlerden birini çok beğenip, "Ulan şunu kimseye verme, o benim!" diye sıkı sıkıya tembihler. Aradan birkaç gün geçtikten sonra duyar ki, Sait'i Şişli Etfal'e kaldırmışlar, ölmek üzereymiş... Hastaneye zor yetişir. Sait, solgun ve perişan yatmaktadır. Bir ara onu fark edince gülümser. Fısıldar gibi şunları söyler: "Resim sende kalsın lan, artık işime yaramaz!.."

MESERRET kahvesinde, sırtında pardösü, başında fötr şapka, sandalyesinde geriye doğru kaykılmış iskambil oynarken tanır Sait'i Sabahattin Kudret. Dudağının kenarında sigarası tütüyordur; dalgacı, dünyaya boş verir bir haldedir. Edebiyat Fakültesi felsefe öğrencisi Aksal'ın hoşuna gider bu boş vermişlik. Demek *Semaver* ve *Sarnıç*'ta okuduğu hikâyeleri yazan bu adamdır. Halktan biri, sıradan bir vatandaş!

Oysa, Sabahattin de, edebiyat, sanat heveslisi diğer yaşlıları gibi, o devrin genç kuşağa kucak açan *İnsan*, *Oluş*, *Varlık*, *Hamle* gibi dergilerinde şiirleri yayımlandıkça, "sıradanlıktan" kurtulma sevinçleriyle uçuyor. Şair, hikâyeci, romancı olarak renkli, hareketli yeni bir yaşam düşleri kuruyor. O ilk tanıdığı güne ait gözlemini Sait'e söylediği zaman, "Yaşşa ulan!" diye kocaman bir aferin alacaktır. Sait ona; "Sanatçı dediğin de insanların içinde bir insandır, kendini dışladın mı boku yersin!" diyecektir.

O Meserret'teki rastlantıdan sonra, Sabahattin Kudret de Sait'in dolaştığı yerlerde görünmeye başlar. Bu mekânlar zaten ayrı değildir. Üniversite gençlerinin, edebiyat heveslilerinin gittikleri kahve ve meyhanelerden ilkinde değilse ikincisinde mutlaka Sait'le karşılaşılır. Böylece, Sabahattin Kudret Aksal da onun arkadaş grubuna dahil olur.

Sait'in günlük yaşam rotası şöyledir:

Saat 11'e doğru Beyoğlu'nda arzı endam eder. Önce, "Orman"a uğrayıp iki üç duble birayla bir şeyler atıştırır. Sonra Cadde-i Kebir'i turlamaya başlar. Sinemaların önünde durup hangi filme gideceğini kararlaştırır. Akşamı edebilmek için en iyi yol 2.30 seansını kaçırmamaktır. İşin zor tarafı, o saatte sinemalarda görmediği bir filmi bulmasıdır. Öyle koltuk, balkon filan almaz, gider "Birinci"ye kurulum. Film seyrederken etrafındaki halktan insanların tepkileri, sesleri, hareketleri, filmi yaşıyormuş gibi davranışları Sait'i mest eder. Çok zaman o da onlara katılır. Şu anasını sattı-

ğının dünyasında, hele o günlerin kan ve ateşle yoğrulmuş savaş acıları içinde, bir iki saat hayal âleminde yaşamak, herkese anasının ak sütü gibi helaldir.

Sinema çıkışı artık yaşamın tatlı zamanı gelmiştir. Şöyle bir tur attığı caddede kimseyle karşılaşmazsa, Nisua'ya, Cumhuriyet'e, Nektar'a, Dandrino'ya, aklına hangisi estiyse birinden birine postu seriverir. Öbürleri de birer birer, "düşerler", Sait'in sağına soluna tüneler.

Saat altı buçuk oldu mu, Beyoğlu şıkır şıkırdır. Sait'e göre orta halli bir Avrupa caddesinden farkı da yoktur. O sıralar bütün Avrupa'nın savaş rüzgârlarıyla kavrulup savrulduğu düşünülürse, bir vaha, bir cennettir. Oturur, bir hikâyesinde Beyoğlu'na övgüler yağdırır:

"Genişliğin, aşağı yukarı bir özgürlüğün içinizi doldurduğunuz farkında mısınız? İmkânlar, bu kırmızı yeşil turuncu binbir cıvıvı, binbir menevişli ilan ışıklarının içinde parlar. Yalnızlığınıza belki biri ortak olur. O zaman da ortada yalnızlık denilen şey kalmaz. Beyoğlu bir âlemdir. Beyoğlu, yaşayan, cıvıldaayan, kaynaşan, rahatlayan, gülen, eğlenen, yalnızlığa çare bulan, ışıklı, hem şıkır şıkır hem koku gibi buram buram, nefis bir caddedir. İnsanlar yarına buradan hızlanır. Uyuyan koca şehrin ortasında, iki üç yüz metre içinde, geceleri atan bir tek yüreği vardır İstanbul'un. Çıkarın, ölüversin."

42'de mi, 43'te mi, o yıllar işte, bir akşamüstü Nisua'ya da tünemişler, Sait'in düşmesini bekliyorlar. Sait kapıdan girer. Halinde bir tuhafılık, bir telaş vardır. Herkese şöylesine bir 'meraba' sarkıttıktan sonra, Sabahattin Kudret'in kulağına eğilip: "İki Rum kızı var lan, istersen beni takip et!" der. Biçimine getirip sıvışır, Nektar'a gidip kızları beklerler. Sait, ilk randevusunun heyecanını yaşayan lise talebesi gibidir. Sabahattin Kudret, zamanının namılı yakışıklılarından ve ünlü çapkınlarından olduğu halde, bu heyecan ona da bulaşır. Gözlerini kapıya dikerler.

Artık ne kadar zaman geçmişse, biri kırkında diğeri 23'ünde bizim iki hovardamız masalarından ok gibi fırlarlar. Kızlar gelmiştir. Uzun boylu iri kemiklisi Katina, daha ince yapılı ve işveli görüneni de Aleksandra'dır. İlk tanışmanın soğukluğu geçip de taraflar birbirlerine biraz ısınınca, kızların böyle oturup gevezelik etmekten hoşlanmadıkları anlaşılır. Nektar'ın, üçüncü katında müzik ve dans vardır, yukarı çıkıp dans ederler. Sait çalımına getirip Aleksandra'yı kollarına almış, iri kemikli erkek yapılı Katina da Sabahattin'e kalmıştır. İşte, Sait'in Aleksandra'ya olan aşkı böyle başlamıştır.

Nektar'dan çıkıp Taksim'e doğru yürürken, Sabahattin, dört beş senedir tanıdığı Sait'in, ilk aşkını yaşayan bir yeniyetme gibi ne yaptığını bilmez hallerine bakıp, onun, feleğin çemberinden geçmiş tavırlarını tümünden kaybedişine şaşıp şaşıp kalmaktadır. Şuraya gidelim, buraya gidelim dedikçe kıkırdayan kızları sonunda Moulin Rouge'a girmeye razı eder Sait. Muammer'le Tevhit orada operet oynamaktadırlar, ama, asıl maksat, operet seyretmek değil, ışıklar sönünce kızları biraz sıkıştırmaktır. El ele tutuşarak, yarı karanlıkta bakışarak bir iki saati de orada geçirirler. Ve nazik kavalyeler olarak, kızlara, oturdukları mahalleye kadar eşlik ederler. Tarlabası'nın aşağılarında, karanlık, dar, yoksul sokaklardan birine götürüp sevgililerini bırakırlar.

Derken Aleksandra da, onun yaşadığı yoksullar mahallesi de, Sait'in gerçekte düşü iç içe karmakarışık hale getiren doğasının ayrılmaz bir parçası olup çıkar. Hikâyelerinde Aleksandra'ya olan aşkını yazmaya doyamaz:

“Sevgilimin havasını koklamak için mahallesinden ayrılmıyordum. Gezer dururdum. İnsanlar beni görür, gülerdi. Bütün dünya tutkunluğumu öğrenmişti. Gülünç olmuştum millete. Sevgilimin mahallesini, arkadaşlarını onun kadar severdim. Bu hava içinde yaşasam, sevgilimle konuşmasam yine ümit içinde yüzerdim. Sanki herkeste ondan bir şey vardı.

Sait, gençliğinden beri yakışıklılık özlemleri çeker. Fran-
sa'daki öğrencilik, delikanlılık günlerinin anılarıyla yüklü
bir hikâyesinde, insanların, iç dünya zenginliklerini arayıp
bulmada pek istekli davranmayışlarını hüznle dile getirir.
“Bir Vapur” hikâyesinde, “ince, duman vücutlu bir genç
kız”, uzun uzun, ihmale uğramış aşkının acılarını anlatıp
gözyaşları içinde yalnızlığını söyleyince Sait'in ta yüreğin-
den kopup gelen bir “Ben varım ya!” deyişi ve genç kızın,
“Ama siz ona benzemiyorsunuz ki!” cevabı vardır ki; kah-
ramanımızın kanayan yüreğinden adeta bir isyan fışkırır:
“Karanlık gecede veya mehtapta hepsi bir değil mi? Sadece
kadın ve erkek değil miyiz? Gözlerimizi kapayıp tahayyül
edemez miyiz?”

Bir çocukluk anısını hep içinde capcanlı tutmaktadır Sa-
it. Komşu kızının onun odasına ayna tutuşunu, ışığın gözle-
rinin önünden “parlak bir Kırlangıç gibi” geçişini unuta-
maz. Büyüyüp çirkinleştikçe ve yalnızlaştıkça, on iki yaşın o
büyük zaferini arayıp durmuştur. Bir bakışla, bir gülüşle, bir
mimikle kendisine yansıyacak sevgiyi özlemiştir. Gözlerinde-
ki donuk ve uçuk mavi bakış, dudaklarının o soğuk bıçak
keskinliği, yüzünün itici ve yabancı perdesi; coşkun bir sevgi
hazinesinin tılsımlı koruyucuları gibi onun yoluna bir daha
“ayna tutan bir kız” çıkarmamıştır. Ama kendisini bu kadar
açık yürekle tahlil eden Sait, her çirkinliğin arkasında bir gü-
zellik, fışkırmaya hazır bir sevgi arama özelliğini de böylece
kazanmıştır. Sait'in sevgilileri güzel kadınlar değildir. Hatta
onlara çirkin bile denilebilir. Ama, onların, en güzel kadınla-
rın bekledikleri bir aşkla sevildikleri de kuşkusuzdur.

14

BALIKÇI bodur Ali Rıza'nın, kızı Melek'in, evlatlığı Hik-
met'in, berber Kir Dimitro'nun, motorcu Ruhi Kaptan'ın...
Bütün bu çalışan, hayatın sırlarını yaşayarak öğrenen ve

düşler içinde yüzen yoksul insanların acınacak bir yanı yoktur. Sait, acıyan, haklı haksız diye ayıran bir tavır takınmaktan her zaman kaçınır. Hayatı trajedi, dram, komedi, mutluluk-mutsuzluk diye bölemezsin. Tümüdür hayat. Yorgiya'nın kovalasındaki bulut gibidir. Kara kız, çeşmeden su doldurduğu kovaya parlak yaz göğünden bir beyaz bulut yansıyınca, taze yüreğinin bütün sevinciyle bulutu eve götürebileceğini sanmıştır. Kömürcü Hırsto'nun "O bulut sizin evden içeri girmeyecek" demesine bile aldırmamış, ama adamın dediği çıkınca ta içinde bir sızı duymuştur. Sait bulutu taşımanın sevincini de, kömürcü Hırsto'nun düş kırıcılığını da gerçeğin kendisi olarak anlatır. İnsanoğlu düş görmezse gerçeğe dayanamaz, sevinci yaşayamazsa acıya katlanamaz.

Aleksandra'yı, Nevin'i, Sühendan'ı, Perihan'ı, Vedat'ı, Leylâ'yı sevdiği günlerde, Sait hep kovalasında bulut taşıyan Yorgiya'nın sevinçlerini duymuş, heyecanlarını yaşamıştır. Çocuksu, saf, halktan birinin duygularıdır bunlar. Koskoca kırkına varmış adam, düşle gerçeği karıştırıp bir sevda oyununa bırakır kendini. Üniversite Uygurca dersine olan nefretini unutmak için de bu oyunu oynamıştır. İstanbul'un tenha bir semtinde üç kestane ağacının ortasında bir kahvehanem olsa, üniversiteli arkadaşlar garson İdris'in getirdiği tavşan kanı çayları yudumlarken kitaplarını açıp imtihanlarına hazırlansalar, hafif rüzgârda kestane ağaçları hışırdasa diye hayaller kurmuştur.

Ve Aleksandar'nın aşkı bütün düşleri silip süpürmüştür. Duygularını şöyle anlatır Sait:

"İşte şimdi bir kız seviyordu. Artık kahve de açamazdı. Oturup yazılar yazıyordu. Bir halt karıştıramazdı, ayda yılda bir iki dostun okuyacağı şeyler yazmaktan başka... İşte şimdi bir kız seviyordu. Günlerdir konuşuyorlardı. Beş on parası vardı, bu paranın hatırı için kızın ona yapmadığı kalmıyordu. Bazen 'Seviyorum seni' diyor, her taraf donanıyordu. Bazen, 'Senin nereni seveceğim' diyordu, aynaya

bakıyor bir türlü sevicecek bir yerini bulamıyordu. Haydi... İçindeki şehirde bütün bayraklar iniyor, bir karartmadır başlıyordu.”

İnsan büyük hülyalar kurmalı, der Sait.

Ondan üç asır önce yaşamış İspanyol meslektaşı Servantes’in, İspanyol hayalciliği ve erdemlerinin simgesi olarak yarattığı Don Kişot da büyük bir hayalperesttir. Haksızlıkları, kötülükleri, tutsaklıkları ortadan kaldıracaktır. Peki, bunları yapabilmek için gücü nedir ki? Servantes bize, insanın büyük bir düşün peşine takılması komik görünse de en büyük güçtür, der. Gerçek ve sağduyu, böyle bir hayalciliği yalnız bırakmamalı, onu izlemelidir. Basit, sade bir köylü kadını olan Dulcinea, Don Kişot’un gözünde dünyanın en güzel kadını olmayı, uğruna ölünecek sevgili olmayı anlayamaz.

Sait de, Aleksandra ile uğruna ölünecek bir sevgili bulmuştur. Etrafındaki genç-yaşlı arkadaşlarının şakalar ve alaylarla dolu uyarmaları boşunadır. Hatta Makbule Hanım’ın “O kızla evlenirsen seni mirasımdan mahrum ederim” tehdidi bile boşunadır. Aleksandra’dan önce 50-55 hikâye yazmış olan Sait, ömrünün sonun kadar yazacağı 150-160 hikâyede de onu unutamayacaktır.

Sabahattin Kudret’ten dinlediğim “final” ise tam bir Sait Faik hikâyesidir:

“1944 yazında Sait, yüzükleri bile hazır etmiş, artık kararı kesin, evlenecek. Fakat bir türlü içindeki kuşkuyu atamıyor. Aleksandra onu gerçekten seviyor mu, sevmiyor mu? Sonunda, onu bir kez daha denemeye karar vermiş. Ben o tarihte genç ve yakışıklıyım ya, benim üzerime bir mizansen hazırlıyor. Kız hafta içinde Burgaz’a gelecek. Bir tesadüfmüş gibi ben de aynı vapura bineceğim. İlk buluştuğumuz gecenin anılarını tazeleyerek kıza asılacağım. Bakalım beni

tersleyecek mi, yoksa bir randevu vermeye razı olacak mı? Bu sımtihanı atlatırsa Aleksandra ile evlenecek.

Ben böyle saçma bir işte yokum, dedimse de, Sait'e laf anlatmak ne mümkün! Yeminler, kasemler, ölümü öp bana bu arkadaşlığı yapmazsan demeler, reddedersen bir daha yüzüne bakmam gibi tehditler... Öyle bir ruh halinde ki, çare yok, kabul ediyorum. Zavallı kız tam Burgaz'a yaklaşırken ısrarlarıma dayanamayıp benim randevu teklifime peki diyor. Ben güya, Büyü-kada'ya gidecekken karar değiştirip Aleksandra ile Burgaz'a iniyorum. Böylesi daha doğal görünür, Sait'i de şüphelendirmemiş oluruz, diyorum. Sait iskelede bizi bekliyor. Aman Allahım, o ne heyecan, o ne gözü-mün ta içine bakıp, 'Ne yaptı?' diye benden işaret bek-leyiş! Aramızda kararlaştırdığımız 'evet' işaretini çakı-yorum. Sait, sertçe kızı kolundan tutup, plaj tarafına doğru sürüklüyor. Ben perişan, rıhtımdaki kahveler-den birine çöküyorum. Böyle bir işe bulaştığıma nasıl da pişmanım! Biraz sonra 'Oh kurtuldum!' diyerek yanıma geliyor Sait. Bet beniz atmış. Kızla kavga edip, ters geri vapura bindirmiş. Bana, 'Biz de sekiz vapu-ruyla İstanbul'a inelim, bir güzel kafaları çekelim' di-yor. Beyoğlu'na çıkıp zom oluyoruz.

Derken, aradan kaç yıl geçiyor?.. Uzun yıllar... Sa-it'in ölümüne yakın bir tarih olduğunu hatırlıyorum. Bir öğle vakti. Beyoğlu'nda karşılaşıyoruz Sait'le. 'Diş-çideki işim uzun sürmez, sonra beraber bir şeyler ye-riz' diye beni sürüklüyor. Yan sokaklardan birinde es-ki bir apartmanın karanlık merdivenlerini tırmanıyo-ruz. Dişçinin kapısındaki zili çalıyoruz. Kapı açılıyor. Beyaz önlüklü, otuzunda ihtiyarlamış gözüken, yor-gun bir kadın içeri doğru çekilip bize yol veriyor. 'Ta-nıdın mı?' diyor Sait. 'Kimi?' diye soruyorum. Bu kez kadına yöneliyor: 'Tanıdın mı?' Cevap vermeyip başı-nı öne eğiyor kadın. Dişçinin kapıcılığını ve ayak hiz-metlerini yapan kadın meğer Aleksandra imiş."

BİR öğle vakti Sait'le Orhan Veli, Beyoğlu'nun bir meyhanesinde buluşurlar. Yıl 1947 Melih Cevdet Ankara'dan gelmiş, Orhan'ı aramış, buluşma yerine geldiği zaman bakmış ki Sait de orada. Böylece tanışıyorlar. Orhan, Ankara'dan gelen arkadaşıyla, röportaj yapmaya gelen Sait'e aynı yerde randevu veriyor. Hem birkaç tek atacaklar, hem sohbet edecekler...

Melih Cevdet, o tarihte, aşağı yukarı on yıllık bir şair. Orhan Veli ve Oktay Rifat'la birlikte, "Garip" şairi olarak tanınıyor. *Rahatı Kaçan Ağaç*'ı çıkaralı bir yıl bile olmamış. Sait'in yeni şiir ve şairler üzerine Orhan'la söyleşiye gelmesi onu da çok ilgilendiriyor. Ankara'nın o yarı resmi havası içinde bunalmış genç şair, şiirde yapmak istediklerini çoktandır hikâyede yapan, hayatı bütün civıltısıyla edebiyatın içine sokan bu aylak adamı can kulağı ile dinlemeye hazırlanıyor.

Sait'in Orhan Veli'ye ilk sorusu tepeden inmedir:

"İstanbul şehrini zaman zaman bir moda sarar üstad. Şimdi de senin 'Yazık Oldu Süleyman Efendiye'n dillerden düşmüyor. Böyle olsun diye mi yazdın?"

"Ben, hayatı sadelik içinde geçmiş, basit bir adamın yaşamını ele almıştım, bu kadar yadırganacağını nereden bileyim?" diyor Orhan.

"Yadırganmıyor üstad, meşhur olmuş o kadar..."

Kahkahayı basıp yeni bir soruya geçiyor Sait:

"Bir de soruyorlar, nasırı edebiyata sokmakla ne demek istiyor, diyorlar."

Melih içinden; "Sen Medar-ı Maişet Motoru'nda basit insanların basit dertlerini dile getirmekle ne demek istedinse, onu demek istiyor" gibi bir cevap geçiriyor ve Sait'in dalga geçmesinden kuşkuluyor.

Orhan'ın cevabı ise son derece sakindir:

“Hayatında büyük manevi acılar olmayan bir insan için nasırın önemli olduğunu sanıyorum.”

“Peki, gelelim ‘rakı şişesine balık’ olmaya...”

Orhan, Melih gibi tedirgin değil, Sait’i çok yakından tanıdığı için, onun bu dalga geçer haline aldırmadan ciddi ciddi cevabını veriyor.

“Yoksulluk içinde yaşayan bir adamın hayatını anlatır o şiir. Birçok şey ister, bu arada rakı içmek de ister...”

Sait hemen gırgıra başlıyor:

“Bana sorarsan üstad, ne göllerde kamış olmayı ne de rakı şişesinde balık olmayı isterim. Bir şişe kırmızı şarap karşısında sıradan bir âdemoğlu olmak nesine yetmez insanın?”

Melih Cevdet’in kuşkusu daha da artmıştır. Sait onları tiye almaktadır. Sesini çıkarmaz ama sinirlenir. Oysa Orhan Veli istifini bile bozmadan, peşpeşe gelen soruları cevaplamaktadır:

“Şiirinizin bu kadar sükse yapacağını umuyordunuz?”

“Belki düşünmüşümdür. Bazı kelimeler, cümleler kullanıla kullanıla insana tesir etmez oluyor. İşte o zaman şair okuyucuyu dürtmek, basmakalıp sözlerin gaflet uykusundan uyandırmak istiyor.”

“Şiire ne zaman başladınız üstad?”

“Çocukluk yaşlarımda. Alışılmış tarzda kötü şiirlerdi. Zamanla Baudelaire’den sonraki modern şairleri okudum. Derken sürrealistleri... İşte herkesin acayıplık saydığı şiirleri o zaman yazdık.”

“Peki şimdi?”

“Şimdi onları da beğenmiyorum, şekil bakımından zayıf buluyorum. Şiirin ustalık denen yanını o zaman bilmiyorduk. Bugün halk edebiyatından

yararlanıyoruz. Ama, eskiden silkinip kurtulabilmek için, o şiirleri yazmak gerekliydi.”

“Kafiyeye dönmeye niyetli misiniz?”

“Şimdilik vezin’e kafiye’ye bağlanmamak doğru olur.”

“Niçin?”

“Vezinsiz, kafiyesiz şiir, şairi, güçlüğü doğrudan doğruya şiirde aramak zorunluğunda bırakıyor. Böylece şiirin çevresi genişliyor. Günün birinde vezinli, kafiyeli şiire dönecek olanlar, bugünkülerin tecrübelerinden yararlanacaklardır.”

Orhan’ın bu ciddi tavrına rağmen, bu röportajın dergide kim bilir nasıl bir biçim alacağından çok kuşkulu olan Melih Cevdet, bir hafta sonra Sait’in yazısını okurken gözleri buğulanır; röportajın sonunu tekrar tekrar okur:

“Orhan Veli elindeki şişeye mahzun bir tebesümle baktı. Şişe bitmek üzereydi. Kadehlere birer tane daha koyduk. Şişe boşaldı. Boş şişeyi pencereden dışarıya fırlattık. Sanki, Orhan Veli’nin okuyucuyu gaflet uykusundan uyandırmak için yazdığı mısra, rakı şişesinin içindeymiş gibi, şişe büyük bir şangırtı ile kırıldı. İçindeki düş yarattığı İstavrit ayıldı, kuş olup uçtu. O, kanarya sarısı kaşkolunu boyuna sardı, ben harap şapkamı kafama geçirerek sokağa fırladık.

İstanbul’un mermer taşları;

Başıma da konuyor, konuyor aman, Martı kuşları;

Gözlerimden boşanır hicran yaşları;

Edalım,

Senin yüzünden bu halim.

Artık ne okuyucuyu uyandırmak var, ne rakı şişesinde balık olmak!

*İstanbul'un orta yeri sinema,
Garipliğim, mahzunluğum duyurmayım anama,
El konuşur sevişirmiş, bana ne?
Sevdalım,
Boynuna vebâlim.*

Birkaç yıl sonra, Melih Cevdet, Ankara'dan İstanbul'a göç edince; hiçbir şeyi ciddiye almaz gibi görünen ama yaptığı işi çok ciddi yapan, hikâyelerinde hayatın şiirini, senfonisini arayan Sait'le arkadaşlığı koyulaştırır. Melih, bizim düzyazı geleneğimiz yok, biz Dekart'tan geçmemişiz, biz akılcılıktan çok şiirden hoşlanırsınız, Sait'in anlatışındaki şiir yüzünden hikâyelerini seviyoruz, diye düşünür. Onun en basit, en sıradan kişilere ve olaylara getirdiği hava, ne kadar kötü koşullar içinde olursak olalım hayatın sevmeye, korunmaya, yüceltmeye layık olduğu duygusunu vermektedir bize. Sait'in yoksullukları, çirkinlikleri eşleyip karıştırarak gizli ve önemsiz güzellikler peşinde koşması Melih Cevdet'i de etkiler.

Bir gün, Bedri Rahmi'nin külüstür motoru ile Burgaz'a Sait'i ziyarete giderler ve Adalı basit insanlarla Sait arasındaki bol küfürlü, senli benli, büyük-küçük tanımaz konuşmalara, şakalaşmalara, bütün gün boyunca şahit olurlar. Melih Cevdet, kendisini rahatsız eden, hatta ona saygısızlık gibi gelen bu atışmaların ve sataşmaların Sait'i ne derece mutlu ettiğini görünce şöyle düşünür: "Demek bu kadar ilgi ona yetiyor. Demek bu insanlar arasında yaşadığını hissediyor. Büyük yazar olmak, toplumdan saygı beklemek filan umurunda değil!"

O kadar "değil", o kadar sıradan bir yaşayışın adamı ki, günün birinde Melih'i sıkıştırıyor:

"Bana bak oğlum! Benim kızla başbaşa fiskos ederken görmüşler seni, n'oluyor anlayalım?"

"Bir şey olduğu yok!" demiş Melih Cevdet.

"Bir şey olmadığına yemin et! Kur'an'a el bas! Sevdalandın mı yoksa benim kıza?"

"Hadi canım sen de..." diye inkâr etmiş Melih.

“İnkâr ettim ama, aslında bir hoşlanma da vardı kızla aramızda” diyor Melih Cevdet.

16

DAĞLAR ve bozkırlar ülkesi Orta Asya’dan çıkıp gelmiş üç tarafı denizle kaplı bir yarımada. Bin yıldır da burada yaşıyoruz. Hâlâ içimizden birine beş balık adı sorsan doğru dürüst sayamaz.

Dokuz bin kilometre sahil olan bir ülkede bir türlü denizle haşır neşir olamamışız.

Sait öyle değil. Dülger balığını, Çaça’yı, Mazak’ı, Lipoz’u, Yazılı Orkinos’u, Sivriburun Karagöz’ü, Sarıgöz’ü, İspari’yi, Lapina’yı, Kıkla’yı, Gelincik’i, Horosbina’yı, İst-ranguloz’u, Mandagöz Mercan’ı, Çitari’yi, Flandra’yı, Çamoka’yı, Migri’yi, Eşkına’yı, Minakop’u, Rina’yı, Vatoz’u, Çuka’yı, Tirsi’yi, Çapak’ı, Kızıllanat’ı, Çamçak’ı, Domuz balığını, Mahmuzlu Camgöz’ü, Gölge balığını ve daha nice-celerini şıp diye tanır. Boyu bazen bir metreyi bulan, kırk kilo çekenine bile rastlanan Sinağrit’in İzmarit sülalesinden geldiğini bilir ve onun menekşe rengi sırtını, Mercana benzer pembemsi pullarını, kırmızı harelî başını görünce büyülenir. Bu görmüş geçirmiş halli balık Sait’e o güzelim “Sinağrit Baba” hikâyesini yazdırmıştır. Dülger balığına gelince çirkinin çirkinidir. Haline bakan dehşete kapılır. Rivayet odur ki, Hz. İsa uzun parmaklarıyla yakalayıp kulağına bir şeyler söyleyinceye kadar Kartacalı ve Beni İsraili balıkçılara etmediğini bırakmamıştır. Ama şimdilerde oltaya takıldı mı dünyaya küser, suyun yüzüne yamyassı serilir, kocaman fırlak gözleriyle –Sait kendi gözlerine benzetir onları– insanlara mahzun mahzun –ve de dargın– bakar durur. “Dülger Balığının Ölümü” hikâyesinde sanki ölen balık değil de Sait’tir.

Denizle, martıyla, balıkla böylesine bütünleşmiştir de,

yine de bir yaz günü, bir karış Dragonya'nın koskoca denizde onu bulup çarpmasını gururuna yedirememiştir. "Ulan namussuz Dragonya!" diyerek bileğini tuta tuta denizden fırlayıp iskeledeki eczaneye doğru koşarken ettiği küfrün, balığa yağdırdığı bedduanın haddi hesabı olmadığını Tarık Buğra anlatır. Tarık, *Cumhuriyet Gazetesi*'nin hikâye yarışında ikinci olup, *Oğlumuz* adlı ilk kitabını da koltuğuna alınca Akşehir'den İstanbul'un yolunu tutar. Edebiyatçı dediğine büyük şehir havası gerekir. Demek ki 1949-50 yılları. Sait'in bu dünyadan çekip gitmesine daha dört beş yıl var.

Geç buluşmuş olmalarına rağmen çabuk kaynaşırlar. Aralarında 12-13 yaş farkı var, biri hikâyeciliğinin doruğuna varmış öbürü işe yeni başlıyor; ama gelin görün ki, aralarındaki "ulan"lı, "çüşş!"lü "ayı!"lı muhabbet, insana kırk yıldır arkadaşmışlar gibi bir his veriyor. Tarık'ta tam aradığını bulmuştur Sait, küfürbazlığına diyecek yoktur.

Beyoğlu'nda karşılaştıkları bir gün, "İşte akşamın bu vaktini çok seviyorum, ışıkların yandığı bu saate bayılıyorum oğlum" der Sait.

Tarık:

"Zevksiz herif, nesi varmış bu kozmopolit caddenin se-vilecek?" diyerek lafı ağzına tıkar.

Sait'in tepesi atar:

"Ulan odun!" der. "Ulan bozkır ayısı, sen ne anlarsın büyük şehir havasından!"

"Sen anlıyorsun da n'oluyor?" cevabı Sait'i altüst eder. Şöyle bir durur caddenin ortasında, gözlerini Tarık'a diker, iç geçirir derin derin, "Öyle ya, benimkiler de hikâye mi?" deyip yürümeye başlar.

Tarık, "Dünya başıma yıkılmış gibi oldu" der bu anısını anlatırken. O sıralar, *Lüzumsuz Adam*'daki "Kameriyeli Mezar" hikâyesinde Sait'in vardığı anlatım olgunluğunu, önüne gelene "Hikâyeyi okudun mu?" diye sorarak dünyaya ilan etmektedir. O kadarla kalsa iyi, hikâyeyi her arkadaşına okuya okuya adeta ezberine geçirmiştir:

“Yalnız o bahçıvanın bahçesinde zeytin ağaçları var. Mezarlık yolu hiç de sessiz bir yol değil. Bir motorun patpat’ı, kuş sesi, arı sinek vızıltısı, denizin çakıla serilişi, karşıda bir harp gemisinin buram buram çıkıp da uzaklarda saatlerce duran dumanı, eşek nanelerinin kırmızı çiçekleri, katırtırnaklarının parlak sarısı, yaban turplarının, ballıbabaların, çalı süpürgelerinin, dededikenlerinin, karabaşların parıltısı, büyümesi durmuş servi’ler, sahilin boncuk boncuk çamlarla örtülü bu koyunda tabak kırıntıları, camdan şişe tapaları, geçmiş bir uygarlık kalıntısı gibi yenmiş, keskinliğini suda bırakmış binlerce bardak çanak çömlek fincan ilaç şişesi kırıkları, gebermiş at kemikleri... Deniz bütün bunları nereden alıp getiriyor? Arılar çiçeklerin borularına sokuluyor, üç dört saniyede alacaklarını alıp bir başka çiçeğe uçuyorlar. Bir kuş durmadan cıvıldıyor. Ta Kınalı’dan bir eşek anırtısı geliyor. Zeytin ağaçları sallanmıyorlar bile. Eski Yunan’dan kalmışlar gibi gövdeleri yamru yumru delik deşik. İşte bizim köyün deniz kıyısı mezarlığı...”

diye başlayan bu hikâyenin devamını Tarık, hemen adımlarını hızlandırıp Sait’in yanına geldikten sonra ezbere söylemeye başlar:

“Martı yumurtaları oradadır. Tazeleri ne tatlıdır Martı yumurtalarının! Yumurta yuvada üç tane ise sakın almayın, iki tane ise korkmayın, kırın için. Üç tanesinden bir tanesini kırarsan içinden bir canlı civciv ihtimali her zaman vardır. Bir daha da Martı yumurtası yiyemezsiniz. Biraz sonra kayaların üzerinde olacağım. O acı sesli Martıların hepsi havalanacaklar. Acı acı bağıracaklar. Erkeklerle, hayızdan nifazdan kesilmiş Martılar, sahildeki kayalardan yumurtaları nasıl çaldığımı seyredecekler. Dişiler, yumurtaları almaya savaştığımı görünce, pike yapan tayyare-

ler gibi bana hücum edecekler, korkutmaya çalışacaklar. Bak korkarsam...”

Sait durur cadde ortasında, Tarık’a döner:

“Başka ezberleyecek şey bulamadın mı bok herif!” diye gürlür.

Tarık gözyaşlarını tutamaz. “Sadece bu hikâyeyi yazmak bile yeter be!” diye arkadaşına sarılır. Sait koluna yapışıp sıkar ha sıkar. Sanki duygularını damardan damara geçirmek ister gibidir.

“Bizim gibi heriflere de bu kadar saadet yeter lan!” der Tarık’a.

17

HALDUN Taner’le Sait, 1950’li yılların başında tanışıyorlar. Demek, ölümünden birkaç yıl evvel. Haldun, Heidelberg’de Siyasal İlimler okurken, ağır bir verem hastalığına tutulur. Yurda dönüp uzun süre tedavi görür. Bu nedenle Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı tahsilini geç bitirmiş, yaşı 35’e vardığı halde Fakültede Sanat Tarihi asistanlığına yeni başlamıştır. Sait de o tarihte 44’ünde filan.

Sait’in en verimli olduğu dönem. Üst üste kitapları çıkıyor. *Mahalle Kahvesi*, *Havada Bulut*, *Kumpanya*, *Havuz Başı*, *Son Kuşlar*, *Lüzumsuz Adam*; çok partili yeni hayatın özgürlük bulutları üzerinde pek çok edebiyat heveslisi-ne kanat takıp uçuruyor. Haldun da bunlardan biri. O tarihte *Yaşasın Demokrasi* ve *Tuş* adlı iki hikâyeye kitabı var. Max Reinhard Akademisi’nde tiyatro ihtisası yapmaya hazırlanıyor ve Beyoğlu’nun sanatçı boheminde daha çok bir akademisyen havası veriyor. Sait de akademisyenlerden zerrece hazzetmez.

O zamanın bir modası var: Edebiyat matinelere. Uzun bir tek parti döneminde ve dünyayı karabasanlara sürükley-

yen savaş yıllarında iyice bunalmış aydınlar, öğrenciler, sanatseverler bu edebiyat matinelerinde şöyle derin bir soluk alıp veriyorlar, “Biz de varız” havalara giriyorlar. Devrin tanınmış edebiyat, sanat ve fikir adamlarıyla yüz yüze, diz dize geçirdikleri zamanların tadına doyamıyorlar. Salonlar adam almıyor.

Elhak, bu işin organizatörleri arasında Haldun, hem sanatçı kişiliği, hem de akademisyenliği ile başı çekenlerden biri. Adnan Berk, Semih Tuğrul ve Adlî Moran’la birlikte öylesine başarılı bir program yürütüyorlar ki, bu iletişim elektriklenmesinden nasibini almayan yok. Sait, belki de hayatının en mutlu dönemini yaşıyor.

İşte, Haldun’la tanışmaları, birbirlerini sevmeleri bu hava içindedir.

O, bizim yabancidan kaçan, yabancı çevrelerde boğulur gibi olan Sait’imiz, bu edebiyat matinelerinde dört yapraklı gül oluyor. Liseli, üniversiteli gençler, delikanlılar, genç kızlar pırıl pırıl gözlerle, tertemiz gülücüklerle, hayranlık dolu yüzlerle etrafını alınca sirozunun ağrıları bile kesiliyor. Vay anasını be! Demek bir edebiyatçı, bir sanatçı için böyle yaşamak da varmış! Ulan siroz sen zor öldürürsün beni bundan sonra! Senin verdiğin acılar, korkular, ölüm, kaç para eder böylesine mutluluk yanında?

Bir zamandır ağrıları arttıkça ölümü düşünmeye başladığı hastalığını neredeyse unutmuştur Sait. Tersine, önünde açılan ufkun yollarında şen şakrak bir yaşamı özler oluyor.

Hemen her matinede hazır-nazır, ufak tefek, çocuksu yüzünde yeşil gözleri hınzır hınzır parlayan bir genç kız vardır. Sait’in yakınında olmak istediği kimsenin gözünden kaçmamaktadır. Edebiyat matineleri “esnafı” arasında şakalar, gırgırlar, Sait’e duyurmalar, hatta hatta onu kızdırmak için kızla ilgilenmeler iyice artmıştır. Çamlıca Kız Lisesi’ndeki matineye gidilirken, otobüste yine bu bahis açılınca, artık Sait’in sabrı taşar, “Hepiniz boksunuz ulan!”ı bastırır. Haldun, dostluğunun ayrıcalığından pek emin, “Ben de mi?” diye sorunca cevabını alır: “Sen de!”

O sıralar ne tatlı, ne olgun hikâyeler yazıyordu. Haldun, bu hikâyeleri okumaya doyamaz. Sait'in durmadan kendini anlatışını bulur o hikâyelerde. Ona öyle gelir ki, yaşadığı zaman üzerine çöküp ruhunu daralttığında Sait oturup yazıya girişmektedir. Bir şeyi değiştirmek için değil, değişmezliğin hüznüne kapıldığı için yazıp durmaktadır. Yaşamdan hemen ayrılıyormuş, bir yolculuğa çıkacakmış gibi telaşlı hali, geride kalanlara söyleyeceklerini bitirememiş gibi gergin bir ruh halini sergileyişi Haldun'a dokunmaktadır. İnsanların hâlâ hayata bakışı, daha doğrusu yaşayışı öğrenememiş olmaları Sait'e o hikâyeleri yazdırıyordur ve Haldun, bunun en iyi farkında olanlardan biridir. Galata'da yazıhanesi olan zahireci Konstantin efendinin, göçmen kuşların yolu üzerine ökseler kurup Saka'ları, İskete'leri, Florya'ları gökyüzünden birer birer toplayarak, "Bizim pilavlıklar geldi" diye sevinmesi; hele bu işlere Burgazlı çocukları da ortak etmesi, Sait'ten şöyle bir mesajın dünyaya yayılmasına neden oluyordur:

"Oysa sonbahar, kocayemişleri, beyaz esmer bulutları, yakmayan güneşi, durgun maviliği, bol yeşili ile kuşlarla beraber olunca, insana barış, şiir, şair, edebiyat, resim, musiki, mutlu insanlarla dolu, anlaşmış, sevişmiş, aç'sız hırsız'sız bir dünya düşündürür."

O küfürbaz Sait'in kızıp köpürmeden sakın sakın: "Konstantin efendileri görün" demesi, Haldun gibi mü-kemmel bir insanı bile heyecanlandırıyorlar.

Konstantin efendilere lanet yağdırmanın, sövüp saymanın da bir yararı yoktur aslında. Zaten bunu yapsa da kimseyi inandıramayacağını bilir Sait. Konstantin efendiler, işinde gücünde, herkesin sevdiği saygın insanlardır. Onları güz başlarında, kuşlar göçe hazırlanırken, dişleriyle bir lokmacık kuşların ümüğünü koparı-koparıverirken

gören Sait'tir. Onun görevi, gerçeğin iki yüzünü de göstermektir. Bunu görsünler ki insanlar, "bütün"ün güzelliğini arasınlar diye çırpınıp durur. Balığa çıkan teknelerde onca zahmeti çeken tayfaların emek haklarından muhtara, parti kâtibine kadar kimlere paylar ayrıldığını bilir de Sait; inadına, çalışanın ve çalışmanın öyle bir güzellemesini yapar ki, haksızlığın bütün çirkinliğini iliklerinizde duyarsınız:

"Adamı hayranlıkla seyretmemeye imkân yoktu. Çalıştıkça açıldı, gelişti. Çalıştıkça bir kudret heykeli hali aldı. Paltomun içinde üşüyen benliğime içimden bir tükürüş tükürdüm! Bir ara baktım ki adam, Tanrı Zeus'un bir ölümlü balıkçı kızla macerasından doğma bir yarı Tanrı'dır. Çalışıp şarkı söyleyerek bin sene daha yaşayabilir."

Haldun, göremediğimiz bütün güzellikleri ve gerçekleri arayan, bulup çıkaran gözleri olduğunu bilir Sait'in. Barba Vasili ile balığa çıktıkları bir erken sabahta, göz gözü görmez bir siste kaybolmak korkularını atlattıktan sonra, sisin açılışıyla ortaya çıkan Van Gogh manzarasını kim anlatabilir onun kadar güzel?

"Evvela kırmızılının, sonra sarıların, sonra koyu esmerlerin, sonra daha açık esmerlerin göğün içinde parça parça, renk renk, silik silik, sanki yeni yaratılmış gibi bir toprak, bir kara oyunu başlamıştı. Her şey, daha doğrusu her renk soluk, silik, kabından taşmış yayılmış bir halde büyüye büyüye, şeklini bulup bulup kaybederek, bir şey olmaya çalışıyordu. Önümüzde uçuk, manasız, hatta garip renklerle boyanmış bir duvar vardı."

Ve kim anlatabilir, Mercan Usta'nın o herkesin çamurlu ayakkabılarını bastığı boyacı sandığına yaşama sevincini olanca ışıltısı ile resmetmesini ve balıkçı Sotiri ile Kalafat'ın, bir Yassıada gecesinde, Sait'in, Kırlangıç yuvasında

bir kadın varmış diye başlayan hikâyesine, inansınlar mı inanmasınlar mı bilemeyip, “Sen delisin!” diyerek işin içinden çıkışlarını...

“Kırlangıcın yuvasına kadın sığar mı demeyin. İnsanın aklına sığan şeyleri bir yol hayal buyurun. Kırlangıcın yuvasına bir kadın sokmuşuz, ıslak saman rengi saçlarını tarar dururmuş, ne zararı var size? Varsın bir de böylesi bulunsun hiç değilse bir Abasıyanık’ın yazısında. Bıktım doğrusu artık, insanoğlunun çektiğini çekmediğini anlatmaktan. Bıkmaktan geçtim, anlatamadım. Yazdım beceremedim. Kendi kendimi ne aynada ne düşte ne de fotoğrafta göremedim de tuttum sarı saçları vardı dedim. Gözleri yaradana yan bakardı, dedim. Akşamları iki kadeh içerdi, dedim. Ona çok haksızlık ettiler, dedim. Zengine sövdüm, fakire enayi gibi acıdım. Neredeyse dünyaya nizamat vermeyi kalkacaktım.”

Haldun, otobüste Sait ona “Sen de!” deyince bir üzülün, bir kanına dokunsun...

18

SAİT için Attila İlhan’ı bulmaktan kolay ne var ki? Önce Nisuzaz’a şöyle bir kafasını uzatıp bakar. Yoksa Baylan’dadır. Kapıdan gülererek girer. Selamı patlatır, koltuğunun altındaki gazeteleri ve Yenice paketini masanın üzerine fırlatıp bir iskemleye çöker. Gözlüğünü hangi cenabete koyduğunu iç ve dış ceplerinde uzun uzun aranır. Patlak, soluk mavi, kirpiksiz gözlerinde hem muzip bir ışıltı, hem lanetli bir iş yapmış gibi tedirgin bir ifade vardır. Ceplerinin birinden yıpranmış bir sarı defter çıkarır. Attila bilir; eski harflerle iri iri, seyrek seyrek yazılmış son hikâyenin okunma hazırlığıdır bu. “Vaktin var mı lan?” diye başlar.

Attila o yıllar Paris'ten yeni gelmiş, St. Michel üstündeki kahvelerde kurduğu yaşamını Beyoğlu'nda da sürdürmeye özen gösteriyor. Böylece Dupont kahvesindeymiş, Café Lutece'deymiş gibi kendi bohemini yaşıyor. Evi de devrin genç sanatçılarıyla dolup taşıyor. O sıralar ya Mecidiyeköy'deki evde ya da Şişli'de Bahçeler sokağındaki apartmanda olmalı. Ferid Edgü, Fikret Hakan, Metin Erksan, Asaf Çiyiltepe, Yılmaz Gruda, Demirtaş Ceyhun, Demir Özlü, Orhan Duru, Güner Sümer, Ahmet Oktay, Çolpan İlhan ve daha kim bilir kimler, Attila'nın etrafında bir tarikat kurmuş gibidirler. Yaş ortalaması 25'i geçmez. Attila da o tarihte 27 mi, 28 mi?

Kırk beş'lik hikâye ustası ile otuzuna varmamış edebiyat ve kültür şeyhi birbirlerinden ziyadesiyle hoşlanmaktadırlar. Her genç edebiyatçı gibi Attila da Sait'in arkadaşlığından gurur duyar. Sait ise, Paris'ten dünya edebiyatının taze rüzgârını getiren, kendisiyle her konu rahatça konuşulup tartışılabilen, şiiri ile olduğu kadar geniş kültürüyle ve edebiyat zevkiyle de sohbetine doyulmayan Attila'yı arkadaş listesinin başına yazar.

Alemdağ'da Var Bir Yılan'da toplanacak hikâyeler üzerinde çalışıyor o günlerde. Bir duyguyu, bir düşünceyi saf bir özgürlükle yazıya geçirememek, ahlakın ve toplumsal değer yargılarının yasaklarını aşamamak onu çıldırtıyor. Attila'yı bulup, yazdığı hikâyeleri ilk ona okuması bundan. Onun tepkilerini ölçüyor, uzun tartışmalara dalıyor. Attila'yı dikkatle dinliyor.

Sait, o sıralar sol aydınlar arasında pek moda olan "toplumcu gerçekçilik"ten nefret eder. Attila'ya "İş yok lan senin o, 'Amad gapıdan çıktı, damın duvarını sırtını verip bi cuvara yahtı' diye yazan adamlarında" diye her fırsatta takılır. Ama Attila'yı onlardan ayrı tutar. Öbürlerinde gördüğü sol tutuculuk, ileri düşünce adına özgürlüklerden fedakârlığa, güdümlü yaşama yatkınlık onda yoktur. Sait, Attila ile bütün konuları sınır tanımaz bir özgürlük içinde konuşup tartışarak yeni hikâyelerini biçimlendirebilmektedir. Başkasına okusa, "Olmaz oğlum, bizim toplum kaldır-

maz!” tepkileri almaktan kuşku duymadığı hikâyeler, Attilla’dan sadece övgü almaktadır ve bu Sait’i yüreklendirmekte, yeni ufuklarda uçurmaktadır.

Yine de, Yaşar Nabi, hikâyeleri okuyup da “*Alemdağ*’da *Var Bir Yılan*’ı basarım” dediği zaman şaşırıp kalmıştır. Kuşku vardı. Bu hikâyelerin ahlâk, terbiye, gelenek, din duygusu adına aforoz edileceğinden korkuyordu. Bu Panco da kim diye soran olmayacak mıydı? Genç marangoz Yani Usta’ya karşı duyulan cinsel tutkuya benzer ilginin, kadın mı erkek mi olduğu bilinmeyen bir hikâye kahramanı yaratması yadırganmayacak mıydı? Kadın-erkek ayırımı yapmadan, insanın insana en büyük aşkla bağlanabileceğini okumak, küçük bir kıyamet kopmasına neden olmaz mıydı?

Bu “geniş özgürlük” tadını, ilk kez, Fransa’da öğrencilik yıllarında André *Gide*’i okurken almıştı. Gide’nin en dokunulmaz konuları özgürce ele alıp bütün sosyal değerleri köklerinden sallayışına, sadece insana inanmasına ve onun özgürlüklerini savunmasına adeta vurulmuştu. Sonra, 40’lı yıllara gelince, yetmişlik Gide’in hâlâ notlar, anılar, romanlar yazarak yaşamını sürdürmesi, Sait’te onunki gibi bir sanatçı hayatı özlemine daha da derinleştirmişti. Gide’nin yüzü ve fiziği de şaşılacak ölçüde onu andırıyordu. Bütün alını açık bırakan dökük saçları, gözlükleri, ince solgun yüzündeki kederli ciddiyet, giyinişindeki derbederlik, geniş kenarlı şapkalardan hoşlanması, hali vakti yerinde bir aileden gelmesi, dindar bir anne, bütün bu benzerlikler Sait’te çok hoş bir duygu, bir memnunluk yaratıyordu. André Gide nasıl geçen yüzyılın son on yılından başlayarak yüzyılımızın ortalarına kadar tabu yıkıcılığı yapmış, etkili bir edebiyat adamı olarak yaşlanmışsa; Sait de gizli gizli, çevresinde aynı saygınlığı, aynı itibarı kazanmak istiyordu. Kim bilir, belki de, siroz ona ölüm kaygıları verdikçe, Gide kadar uzun yaşayamamak korkuları içinde, edebiyat için unutulmaz bir şeyler yapamadan gitmek tedirginli-

ğini duyuyordu yüreğinde... Sait için edebiyat, hayatın özüydü, insanın kendi elleriyle yarattığı yeni bir dünya idi.

Attila bazen bu işi oyun haline getirir:

“Hadi, var mısın?” der, “Seninle atlamışız güdük bacalı 22 bin tonluk bir İtalyan gemisine... ‘Marsilya Limanı’ hi-kâyendeki gibi dalmışız şehrin içine, macera arayan turistler misali...”

“Ne iyi olurdu lan...” diye iç geçirir Sait. “Kim bilir Canabiere’deki sinemalarda ne biçim filmler oynuyordur?”

“Madem istiyorsun, gireriz birine. 6:45 ekspresiyle ver elini Paris. Quartier Latin’de Zazou’lar arasına karışırız, onlar gibi cafe-creme’lerimizi yudumlar, Gauloise’larımızı tütürürüz...”

“Yaşsa lan! Kalk hadi!”

Bir tramvaya atlayıp şingir mıngır Beyoğlu’na gelirler. Sait’in görmediği bir film bulup Birinci’nin tahta koltuklarına kurulurlar. Biraz sonra Attila bakar ki Sait’in gözleri kayıp gitmiş, yüzü alacakaranlıkta bir kuru yaprak gibi rüzgâra kapılmış. Acaba Sait şu anda, Türkçesi ve Ermenicesi bol sokaklardan, mavi keten elbiseli insanların arasından geçip; polislerin, serseri kılıklı gemicilerin, gözleri masum, içleri fettan orospuların cirit attığı ve Sahra kokulu Mistralin estiği bir yan sokağa mı sapmaktadır? Dışlerinde güneş pırıltılarıyla, işveli bir kızın, kulağına söylediği iç gıcıklayıcı aşk sözlerini dinleye dinleye, Güzel Alpler Otelinden içeriye mi girmektedir?

19

PEYAMI, her gördüğü yerde Sait’e: “Öldürücü bir bohe-me sürükleniyorsun, dikkat et!” yollu nasihatler ettikçe bizzimkinin kan beynine fırlar. “Ulan, dinime taan eden bari

Müslüman olsa!” diye küfrü basar. Peyami, güya 6-7 yaş büyük olmanın “ağabey” tavırları içindedir ama, onun yaptıklarını 1920’lerin dili olmalıdır da söylemelidir. Fikret Adil’ler, Necip Fazıl’lar, Çallı İbrahim’lerle, Beyoğlu’nun Beyaz Rus gazino ve barlarında, Lili’ler, Jorjet’ler, Edith’lerle yaşadıkları bohem hayatı, kırdıkları cevizleri Sait bilmez mi? Ama ne var ki, Peyami artık o tarihte 25 yıllık romancılığının en olgun dönemine varmıştır. *Matmazel Noralya’nın Koltuğu* ile, psikolojik tahliller konusundaki ustalığının afrası tafrasını biraz fazlaca insanın gözüne sokar olmuştur. Sait’i Nektar’da masada uyuklar vaziyette yakalayınca, hemen diskurunu çeker: “Uyku medeniyetsizliktir monşer, yaşanan zamanı kısaltan kötü bir alışkanlıktır!” Sait’in öfkesi içinde kabırır ama sesine zoraki bir şefkat tonu vererek cevabı yapıştırır: “Ulan kerata! Ayakta duracak halin yok, milleti uyandırmaya kalkıyorsun! Şimdi evin kapısını bulamayıp kim bilir nerede zıbaracaksın?”

Aralarında mesleki bir çekişmenin sürüp gittiği de gözardı edilemez. Peyami, Sait’i sol ideolojinin takipçilerinden biri gibi görmeye başlamıştır. Onun konuşur gibi yazmasını “edebiyat” saymamaktadır. “Sen roman yazamazsın, sende sabır ve inşa kabiliyeti yok, akıl dışı bir ruh yapın var senin, romanın yapısı ise aklidir” gibi pek üst perdeden eleştiriler yağdırır. Sait’i çileden çıkaran onun takındığı “ilmi” tavidir. Bir keresinde Samim Kocagöz, ünlü bir profesöre karşı fazla nazik davranmıştır da, Sait’ten paparayı yemiştir: “Ne ezilip büzüldün lan herifin karşısında? Sen bu memleketin koskoca bir sanat adamısın, onun ilim adına savunduğu palavralara hak vermek de nezaket mi lan?”

Peyami, belki de o devirde pek moda olan edebi kıskançlık duyguları içindedir. Sait’e gençlerin hayranlıkları yeter. Salâh Birsell o yıllarda Parmakkapı’da küçük bir pansiyon odasında yatıp kalkıyor. Felsefe tahsil ederken, bir ortaokulda da Fransızca hocalığı yapıyor. Pazar sabahları, iki eli kanda olsa, giyinip kuşanıp Eftalafos Kahvesi’ne git-

mesi, Sait'le buluşmak içindir. İstiklâl Caddesi ile Sıraselviler'in köşesinde, Taksim Meydanı'nı ve Cadde-i Kebir'i bir kaptan köşkünden seyreder gibi kuşbakışı gözler önüne seren bu kahve, Sait'in mekânlarından biridir. Henüz bir iki yıldır şiirle, edebiyatla başgöz olmaya başlamış Salâh, 24 saatini bir edebiyat adamı olarak yaşayan Sait'in birkaç saatini paylaşmaya can atıyor. Onun alçakgönüllü, kendini gizleyen; büyük bir yazar olduğu halde başkasına bir at hırsız, bir kestane kebabçısı, bir boyacı, bir emekli memur, bir garson, bir çöpçü, bir serseri, bir sarhoş gibi görünmeye boş veren hali Salâh'ı büyülüyor. İnsanın başkasına değil kendine karşı verdiği görüntüyü önemsemesi gerektiğini bu pazar buluşmalarında öğreniyor Salâh.

Oktay'a gelince, Sait'in, insandaki değerleri hiçbir şeyle değişmez tavrına; Kriz hikâyesinde, sıradan bir insanı Süleymaniye'den bile değerli görmesine vurulup kalmıştır. En sıradan insanı bile bir kahraman gibi gören bu edebiyat ermişinin yeni bir hikâyesini okudu mu, Oktay, önüne gelene o hikâyeden tiratlar söylemeye başlar: "Yaşıyorsun efendi! Pırıl pırıl, tane tane, ıslak ıslak, cam cam, billûr billûr, fanus fanus, Çeşmibülbüller gibi yaşıyorsun dostum!"

Necati, Sait'le 1950'lerin başında tanışır. "Kızılçullu Yolu", "Harbe Gidenin Şarkıları", "Mayıs Ayı Notları", "Güzel Aydınlik"taki şiirleriyle duygu yanı çok güçlü bir şair olarak, Sait'e, hikâyelerindeki şiirli dile bayıldığını söylemiş; dostlukları ilerledikçe, Sait de ona, iyi bir şairin çok güzel hikâyeler yazabileceği öğüdünü vermiştir. Necati'nin hikâye, roman ve tiyatrodaki başarısı bu öğütle beslenmiştir.

Necati, kısa zamanda, Sait'in "yazılmaya değer bir hayatın peşinde" olduğunu keşfeder. Onunla beraber olmak, Elit'te yaşlı Rum ve emeklilerle "yüz'ü beş kuruştan" brîç oynarken onu seyretmek, herkesle tanış olmasını görmek, İstanbul'un her köşesinde Sait'in ahbablarına rastlamak,

Necati'ye, "Neyzen gibi, Ahmet Rasim gibi bir adam bu!" hükmünü verdirtir sonunda. İstanbul'un her semtine ve karşısına çıkan her insana ölümsüzlük bahşeden bir büyü-cü ile yaşadığı yılları unutamaz.

20

1948'DE, Doktor Fikret Ürgüp Sait'e: "Bundan böyle sirozla yaşamasını öğreneceksin" demiş ve yasakları say-mıştır. İçmeyeceksin! Düzenli yaşayacaksın! Yorulmayaca-ksın!

Cevabını da almıştır: "Senin dediğin gibi de yaşanır mı lan?"

Şu lanet karaciğere zaten olanlar olmuştur 42-43 yaşına gelinceye dek. Bundan sonrası sürünmektir. Hayatın bit-mekte olduğunu düşünmek, Sait'i hüzünlendirir ve telaşa düşürür. Geriye ne kalmışsa zamanından, onu iyi kullan-masını becermelidir. Sanki ölecek olan zamandır, kaybolup gideceği korkusuyla, bütün ömründeki çalışmayı önündeki beş altı yıla sığdırır. *Mahalle Kahvesi, Havada Bulut, Kum-panya, Havuz Başı, Son Kuşlar, Kayıp Aranıyor, Alem-dağ'da Var Bir Yılan* peşpeşe gelir. Aynalara bakmak iste-mez. Gözlerinin etrafındaki çizgiler, derisindeki kirli sarılık ve mor lekeler, dilindeki çiğ et kırmızılığı, damarlarındaki fırlaklık, karnındaki şişme, halsizlik, ona ölümün adımlarını duyurmaktadır ama Sait duymazdan gelir.

Doktor Fikret: "Bak Sait, kendine acıımıyorsan bari biz-lere acı, öleceksin oğlum!" dedikçe de hep aynı cevabı ve-rir: "Ölürsem ölürüm lan!"

Doktor Fikret, Amerika'da psikiyatri tahsili de görmüş-tür. Hasta psikolojisinden anlar. Sait'in, aslında, ömrü bo-yunca destanını yazdığı doğanın hıyanetine uğramışların küskünlüğü ile, sanki bir dragonya ona çarpmış da canını acıtmış gibi isyanlar ve öfkeler içinde, dünyanın anasını

satmaya hazır ruh halini bir hekim olarak izliyordur. Yazarlık hayatının en güzel, en verimli deminde, daha ömrün ortası sayılacak bir yaşta ona böyle bir cezayı kim vermiş olabilir ki?

“Sen şimdi bırak onu! Çıkarabilir misin şu şarkıyı, seninle beraber söyleyelim:

*Ena demek bir demek
Duo derler ikiye,
Ben gönlümü kaptırdım
Sokak kızı Kiti'ye...*

ÜSTAD

BEYOĞLU'NDA Bon Marché pasajında Kıbrıslı Şevket'le karşılaşan Yakup Kadri, karşılıklı sitemlerle ayaküstü muhabbeti sürdürürken, Şevket'in aklına birden yanındaki tıknaz genç adamı tanıştırmak gelir.

Ama bu takdim, tam Kıbrıslı Şevket'e yaraşır acayipliktir. Yakup Kadri'ye: "Öp elini büyük edebiyat üstadımızın!" der. İsmi de söyler ama, pasajın hareketli ortamında ve karşılıklı nezaket sözleri arasında Yakup Kadri tam olarak aklında tutamaz. Fakat aynı günün akşamında Divanyolu'nda Şefik Esat'ın evine gittiğinde bir de ne görsün; Şevket'in "büyük edebiyat üstadı" orada değil mi?

Meğer Şefik Esat'ta misafir kalıyormuş. Paris'ten yeni dönmüş. Adı Yahya Kemal'miş...

Yakup Kadri'nin üzerinde hiç de Paris'ten yeni dönmüş biri intibasını uyandırmamıştır. Daha çok taşralı bir görünümü vardır. Nerede o Paris'ten yeni gelmişliğin cerbezesi; nerede bu tutuk, içine kapalı, kalıbına kıyafetine bakılınca Paris yontulmuşluğundan kaç fersah uzaktaki bu genç adamın hali... Üstelik dili de Rumeli şivesini çalıyor.

Konuşup görüşmeler ilerledikçe, Yakup Kadri bakar ki karşısında hayli iddialı bir adam var. Söz İttihatçı İtilafçı çekişmelerine gelince bizimkinin bilmediği yok. Laf arasına Doktor Nâzım'ın, Bahaeddin Şakir'in yakın dostları olduğunu sokuşturuyor. Politika cambazlıkları üzerine yığınla

ayrıntıyı sular seller gibi ortaya döküyor. O suskun adam birden kimseye ağız açtırmaz bir çenebaz kesiliyor. Gel gör ki, o gece Şefik Esat'larda bulunan bütün misafirler Paris'ten gelen adama hayran! Efendim, o ne geniş kültür, o ne belâgat ve telâkat, o ne zengin tarihi bilgisi, politikada o ne derin ve etraflı malumat...

Arkadaşlarının bu gözü kapalı hayranlığından hayli sıkılıyor Yakup Kadri. Bu "yeni edebiyat üstadı"nı kurnaz ve içten pazarlıklı buluyor. Derken o günlerde, devrin önemli gazetelerinden *Peyam*'da Üstad'ın "Sorbon'da bir İhtifal (anma töreni) Münasebetiyle" başlıklı makalesini okuyunca şöyle bir irkiliyor. Ali Kemal'in onu okuyucuya, "bir hazine-i irfan-kültür hazinesi" olarak tanıtmasına hak vermek lazım galiba! Adam düşüncesi ve mantığı ile bir derya...

Uzun yıllar sonra, Yahya Kemal'in ölümüne Yakup Kadri şöyle ağlayacaktır:

Bir âbide idi, yıkıldı!

Süleymaniye ortadan kalkmış gibi bir boşluk...

22

BİR taşralıya benzediğini Yahya Kemal herkesten önce anlamıştır. Uzun yıllar sonra bir gün Büyükkada'da Münevver Ayaşlı'ya gençliğini şöyle hikâye eder: "Niş'ten İstanbul'a geldim. Babam önleyemedi. Cebimde epeyce altın var. Ama İstanbul'un paşazadeleri yerli halkı yanında ben pek acayip duruyorum. Giyimleri, oturup kalkmaları, konuşmaları, şakalaşmaları başka. Onlar gibi Bother'de elbise yaptırıyorum, Kolaro'dan gömlekler alıyorum, bir türlü onlar gibi olamıyorum. Sonunda anladım ki, İstanbul'a Niş'ten değil Paris'ten gelmek lazım. Ben de kalktım Paris'e gittim."

Üsküp ve Selanik'teki eğitimini Galatasaray'a girmesi için yeterli görmeyip onu gençlik bunalımlarına sürükleyenler, Jön Türkler Paris'inde hayata ait pek çok şeyi öğrenmiş, düşüncesi ve duygusuyla kendilerine karşı üstünlükler kazanmış genç Osmanlı aydınını karşılarında bulunca, abartılmış bir hayranlık heyecanıyla ne yapacaklarını bilememişlerdir. Kısacası, herkese taşralı gibi davranmak sırası bu kez ona gelmiştir.

1900'lerin başlarında Paris, dünyanın her köşesindeki aydınlar için bir rüya beldesidir. Orada bir süre yaşamak imtiyazını kazananlar, dönüşlerinde, görgü, bilgi ve zevkin kâbesinden gelmiş hacılar gibi karşılanırlar. Yahya Kemal, Paris'te koskoca bir gençlik yaşamıştır. Önce dil öğrenmek için Meaux Koleji'ne gider, sonra da postu Quartier Latin'e serer. Bu arada Siyasal Bilimler Okulu'nda ele güne karşı ciddi bir eğitimi de sürdürmüyor değildir. Ne var ki, Albert Sorel'in dersleri dışında öbürlerine pek iltifat etmez. Sorel, zamanının namı yürümüş tarihçilerinden biridir. Yahya Kemal'e ders saatleri az gelmeye başlar, hocasının Alsace Sokakı'ndaki evinin müdavimlerinden olur. Tarih içinde Türklüğü aramak ve bulmak tutkusu bir kere alev alev ruhunu sarmıştır. Milliyetçiliğin uyanış ve harekete geçiş tarihini Albert Sorel gibi birinden öğrenmek, her kula nasip olacak bir talih değildir. İnsan onunla tarihin labirentlerinde korkusuzca dolaşabilir, tünelin ucundaki aydınlığı bulabilir.

Sorel ve Maurice Barrés gibi hocalar genç Yahya Kemal'i öylesine etkilerler ki, ablak yüzlü Osmanlı, Türkiye Türklüğünü enine boyuna araştırıp öğrenmek için, aç kurtlar gibi kitapların üzerine saldırır. Önce, işin içinden çıkabilmek için Malazgirt'i başlangıç olarak almak gereğini duyar. 1071'den sonra Anadolu'ya, Rumeli'ye ve İstanbul'a yerleşerek yaratıcı bir millet oluşumuzun yıl yıl hikâyesini öğrenmeye koyulur. Bir gün tarihçi Camille Julien'in "Fransız milletini bin yılda Fransa'nın toprağı yarattı" cümlesine

takılmış; “Bizi yaratan da, Malazgirt’ten beri üzerinde yaşadığımız bu topraklar olmadı mı?” diye düşünmeye başlamıştır. Sonunda da, tarihimizin destancısı olup çıkmıştır.

1900’lerin ilk çeyreğinde, vatan bildiğimiz topraklardan trajik olaylarla vuruşa vuruşa çekilirken, Paris’ten gelen adam, şiirleriyle, yazılarıyla ve sohbetleriyle, eski şaşaalı günlerin destancısı olarak, yıkılan İmparatorluğun payitahtında her gittiği yerde saygı görüyor, hayranlıkla kuşatılıyor ve bir Yahya Kemal efsanesi ölü ruhları canlandıran tatlı bir meltem gibi esmeye başlıyor.

23

YAKIN tarihimizin Osmanlı aydınlarında görülen en büyük eksiklik, sentezci olamayışlarıdır. Olaylardan bir sonuç çıkarıyormuş gibi görünürler, ama üstten ve dıştan bakışları hemen sırtır; akışı ya da oluşu değiştirecek bir amaca yönelmek zahmetini kolay kolay göze alamazlar.

Yahya Kemal, bunların en ateşli olanlarıyla Paris’te iç içe yaşamış, ne Jön Türkler onu tam olarak kendilerinden saymışlar, ne de o Jön Türkler’e ısınmıştır. Amaçlarını sağlam biçimde ortaya koyamamış, ne istediğini bilemeyen, kolayca oradan oraya sürüklenebilen genç Osmanlı muhaliflerinden değildir o! Diğerlerine göre de; Mallarmé’nin, Baudelaire’nin, Verlaine’nin, José Maria ve Hérédia’nın, Jean Moreas’ın, Arthur Rimbaud’un, Victor Hugo’nun, Musset’in, Veléry’nin, Maeterlinck’in, Alfred de Vigny’nin şiiri peşinde koşmanın hiçbir anlamı ve heyecanı yoktur. İmparatorluğu çöküşten kurtarmak için Hünkârın tahtını, kendilerine devlet adamı adını veren cahil asalaklardan kurtarma çarelerini düşünmek varken, Saint Michel Bulvarı’ndaki teraslı kahvelerden birine oturup Seine Nehri’ne karşı Hérédia’nın “Trophées”ini okumak da neyin nesi?

Hele o gencin ikide bir kitaptan başını kaldırıp, gözünü

uzaklara daldırışını; “kendi tarihimi bilmiyorum ben, kendi kültürümün temellerini, kendi musikimi, kendi mimari-mi, kendi vatanımı tanımiyorum ben!” diye hayıflanışını; “Bunları öğrenmeden ulusal bir akım nasıl yaratılabilir? Ortak bir duygu, ortak bir düşünce, ortak bir ses nasıl yakalanabilir? Bunlarsız Türklük nasıl hissedilebilir?” dövün-meleriyle: “Okumalıyım! Okumalıyım! Okumalıyım!” ye-minleri edişini bir duysalar... Şair bozuntusu diye alay et-tikleri, hafife aldıkları, Paris’te babasının parasını yiyor aylaklık ederek, diye küçümsedikleri arkadaşlarının: “Biz öl-memeliyiz! Biz dirilmeliyiz! Ben bu dirilişin sanatını yarat-malıyım!” diye antlar içtiğini bir bilseler...

Doğrusu, onu sevmeyenlere hak verdirecek şeyler de yap-mıyor değildir.

Memleketten gelen parayı Paris’in cıvıltılı hayatında bir iki haftada tükettikten sonra, ay sonuna kadar ucuz bulvar kahvelerinin köşelerine sığınır. Bazen kahve parasını da tasarruf etmek için müzeleri, kütüphaneleri dolaşır. Böylece kendini zorunlu çalışmaya mahkum etmiş olur. Yani, çeliş-kili bir kişilik gösterisinden kaçınmaz. Bir yanıyla Paris’in eğlence hayatına teşne, diğer yanıyla kendisini ciddi sanat ve kültür çalışmalarına adanmış; hovardalıkla koyu idealistlik arasına salıncak kurmuş, hangisinin daha baskın oldu-ğu şüpheli bir kişilik sergiler.

Yıllar sonra, mütareke İstanbul’unun karanlık gökyü-zünde onun şiiri yıldızlar gibi ışıldamaya başlayınca, her-kes, Müslümanlığı ve tarihi kucaklayan, eski gururu canlandırıran bu sesin sahibini “Üstad” olarak, tam bir kişilik olgunluğuna varmış mertebede bulacaktır. Onun şiirlerini defterine veya hafızasına yazmamak bir aydın eksikliği sayılacaktır. Hayranlıklar ve kıskançlıklar arasında yüksel-mek Üstad’ın etkisini giderek artıracaktır.

Kısacası, Jön Türkler Paris’inden onun kadar bilgili, çağdaş ve aydınlık bir Osmanlı dönmemiştir vatana.

PARİS'TEYKEN bir gün hocası Albert Sorel ona şunları söyler:

“Bak oğlum, bir parçalanmayı, bir dağılmayı önlemek için, halkı bir arada tutabilecek bir güç yaratmak ister. Siz de ancak kendi milletinizi güçlendirerek devletinizi ayakta tutabilirsiniz.”

O sıralar, gün geçmiyor ki Paris sokaklarında, meydanlarında heyecanlı öğrenci mitinglerine rastlanılsın... Balkan Harbi'nin neredeyse patlamak üzere olduğu günler... Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, Ermeniler yumruklarını sıkıp yürüyedursunlar, Jön Türkler'in olup bitenlerle ilgilendikleri bile şüpheli. Onlar için varsa yoksa Abdülhamit! Etrafı temizlenirse, hünkâr da saltanat da kurtulur, bütün bu başkaldırmalar da durulur! Gözlerinin önündeki milliyetçilik kaynaşmasını anlayabilen beri gelsin.

Yahya Kemal bu mitinglere muntazaman gider. Konuşanları dinler. Özgürlük ve haklar bakımından karşı çıkılabilecek düşünceler değildir meydanlarda söylenenler. Devletin siyaseti ve yönetimi ile çağdışına düşüşü, onu sırtında taşıyan Türk milletiyle Rumlar'ı, Sırlar'ı, Ermeniler'i, Bulgarlar'ı ve diğer etnik grupları karşı karşıya getirmektedir. Türkler, asırlardır yaşadıkları topraklardan sürülüp çıkarılmak tehdidi altındadır. Yahya Kemal başa gelebilecekleri seziyor. Rume- li'nden koparılma günleri yakındır, bunu görüyor. Nerede peki bizim milleyetçilerimiz? Biz ki tarihi yapmışız, zaman ve mekân içindeki yayılışımızla gözler kamaştırmışız; mimarimizle, sanatımızla, musikimizle yerleşmişiz, varlığımızı bu kadar kuvvetle ortaya koymuşuz, hissettirmişiz; şimdi bu saldırılar karşısında yapacak bir şeyimiz yok mu bizim?

Tarihi öğrenmek, yaşadığın zamanı anlamaktır. Bizi yıkmak isteyenler demek ki bizim varlığımızı etkin şekilde

duyuyorlar. Peki biz kendi varlığımızı aynı etkinlikle duyuyor muyuz? Nasıl bir milletiz biz? Geçmişimiz ne? Nasıl geçip geldik zamanın içinden, neler yaptık, ne gibi zenginlikler biriktirdik, ne düşler gördük, neler düşündük biliyor muyuz? Bizi yaratan topraktır. Toprağı vatan yapan biziz. Bu gördüğümüz şehirler, şu denizin sona erdiği Boğaz, Boğaz'dan çıkınca izlediğimiz kıyılar, İskenderun'a kadar sonsuz bir bağlılık gibi sürüp giden eski ilahların toprağı, sonra peygamberler ülkesi Suriye... Ta güneşli Arabistan'a kadar bir mavi çerçeve içindeki koskoca toprak kitlesi hâlâ bizim! Bu kıyıda yükselen dağların ardında beyaz şehirler var, hepsinin minarelerinde günde beş vakit ezanlar okunuyor... Bizim dilimizi konuşan, Allah'ın karşısında bizim dualarımızı okuyan, bizimle ağlayıp bizimle gülen milyonlarca insan buralarda yaşıyor. Onların kalbi, kuvveti, hayatı bizim! Biz bu dünya üzerinde hâlâ bir kuvvetiz, değil mi? Öyleyse bu kuvveti halkımıza duyurmak lazımdır.

Alfred de Vigny'nin genç ruhlara özgürlük ve bağımsızlık aşlamak için yazdığı "Kurdun Ölümü" şiirini çok sever Yahya Kemal.

Kurt, amansız avcılar ve köpekler tarafından sarılıp öldürülürken, dişi kurt yavrularını alıp dağlara kaçar. Çünkü görevi, yavrularına yaşamayı ve baş eğmemeyi öğretmektir.

Bizim de görevimiz yaşamaktır. Kendi vatanımıza, Anadolu'ya çekiliriz ve orada ulusal gücümüzü yeniden kazanarak tarihin önüne çıkarız.

Bu görüş, Mustafa Kemal'in anlayışı ile uyum içindedir. Mustafa Kemal'in gözünde Yahya Kemal, ölüm kalım derdine düşmüş bir toplumun ruhunu ve düşüncesini biçimlendiren sanatkârdır. Şairin mütarekede ve Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul'da kalarak yaptığı işi en iyi o değerlendirmiştir. Savaş sonunda onu Bursa'dan alıp Ankara'ya getirdiği gün, özel dolabında sakladığı kupürleri çıkarıp gösterir, "Bunlarla bize manevi bir güç verdiniz" der.

Zaten, haklı bir savaş içinölü ruhları bile diriltten inanmış kişiliğini işkencelere uğratsanız da Üstad'ı cepheye sürükleyemezsiniz. O cephesini kendi tayin etmiştir. Başkalarının yapamayacağı bir işi en yüksek sorumluluk duygusuyla başarmak iltifatını Mustafa Kemal'den duymak hoşuna gider. İmparatorluğun batış günlerinin ve Kurtuluş Savaşı döneminin İstanbul'undan yan yatıp keyfine baktı diyenler yok değildir ama, o asla böyle tarizlerden yaralanmaz. Mustafa Kemal'in sözleri ona yeter.

25

İNSANLAR neden, yaşadığı zamanı zenginleştirmiş, hayatı güzelleştirmiş kişilere bile dil uzatmaktan kaçınmazlar? Yahya Kemal gibi bir sanat ve kültür adamında, askerliğini yapmış mı yapmamış mı görev kusurunu neden bu kadar iştahla ararlar?

Oysa, bir Çin halk sözü; “Bir iyi davranış için yüz kötülük unutulmalıdır” demektedir. Bir eksiklik, bir kusur için nice üstünlükleri görmezlikten gelmek, insanoğlunun kendi hayatına karşı işlediği en büyük cinayet değildir de, nedir?

Yahya Kemal'in güçlü sanatçı kişiliğinin altını oymak isteyenler, onun en az bir şiirini ezbere bilmemenin ayıp sayıldığı günlerde bile, “Hâlâ basılı bir eseri yok Üstad'ın!” diye dalga geçmeye kalkarlar; gittikçe büyüyen göbeğini hatırlatıp, “Bir türlü doğuramıyor mübarek!” yollu şakalarla güya onu hafife almaya kadar işi vardırırlar. Ülkenin bunca sıkıntısı, derdi varken, beyimiz oooh ma-aşallah, mazinin salıncağında tatlı tatlı sallanıp uyukluyor, derler. Kurtuluş Savaşı üzerine yazılmış tek kahramanlık şiiri var mı, diye sorarlar. Biz yenilik diye çırpınıp duruyoruz; beyimiz eski dili, eski zevki, eski zaferleri ve yaşayışı ihyâya çalışıyor suçlamasından kaçınmazlar.

Bir “Endülüs’te Raks” için tam 19 yıl şiirin üzerinde çalışmış, aman efendim ne sabır, ne verimlilik, ne sürat! diyerek iğnelerler.

Hilmi Ziya Ülken’le Şekip Tunç, devrin ünlü pastanelerinden birinde, bir gün böyle bir tartışmaya girişirler.

Hilmi Ziya: “Üstad’ın sosyal yanı sıfır, sanki günümüzde yaşamıyor gibi...” der.

Şekip Tunç: “Büyük şairlerin zamanı tartışmak gibi bir misyonu yoktur, onlar, her zaman için geçerli güzellikleri yaratırlar, görevlerini böyle yaparlar!” cevabını verir.

Hilmi Ziya: “Kuşkusuz büyük şair, bu yönünü tartışmıyoruz, mükemmel bir aydın, ona da diyeceğimiz yok; ama inkâr edemeyiz ki, yaşadığımız zaman sanki onu hiç etkilemiyor, bu onun hiç umurunda değil, bu yüzden güceniğiz Üstad’a...” diye sürdürür eleştirisini. Hilmi Ziya, ilk dönem pek çok Cumhuriyet aydını gibi, edebiyat ve sanat adamlarının, yaşanan siyasal ve sosyal kargaşa içinde mutlaka bir tavır takınmasından yanadır.

Bu nedenle, iki kültür adamı arasındaki tartışma, etraflarındaki diğer aydınların da katkılarıyla, “sanatta faydacılık”, “saf şiir”, “sanatın misyonu” gibi konulara doğru yayılıp genişler.

Hilmi Ziya; Dante’nin *Cehennem*’indeki kişilerin, onun hayatta karşılaştığı kişiler olduğunu söyleyerek; Goethe’nin, Shakespeare’nin eserlerinde zamanın politik ve sosyal havasını başarıyla yansıttıklarını belirtir.

Şekip Tunç, “İnsafsızlık ediyorsun!” diyerek sözü ağzına tıkar Hilmi Ziya’nın. Mütareke yıllarında ve Kurtuluş Savaşı günlerinde, ruhlarımızı dalga dalga kabartan, kırılan gururumuzu yeniden canlandıran, bize benliğimizi duyuran o makaleleri yazan kimdir?

Darülfünun’da, Deniz Harp Okulu’nda, Türk Ocağı’nda ve nice özel toplantıda o konferansları veren, Türklüğü alevlendiren, duyguyu ve düşüncüyü tutuşturan kimdir?

Hilmi Ziya, “Evet ama, bizi eseri ilgilendirir...” gibi bir savunmaya geçince de Şekip Tunç parlar:

“Sen ne diyorsun Hilmi Ziya! Eser dediğin de nedir? Bir kültür adamı, bir sanatçı, bir şair, içinde yaşadığı toplumu bu ölçüde etkilemişse; şiirleri defterlere ve hafızalara yazılıyor, söyledikleri ve yazdıkları bu kadar etkili oluyor ve her tarafa yayılıyorsa; orada ‘eser’ yok mu? Yahya Kemal gibi, kültürümüzün sentezi olgunluğuna varmış; iklim, çevre, kültür ve zamanın ortaklaşa yarattığı bir ‘terkip’; nasıl olur da böyle hoyratça, sıradan değerler dirhemi ile teraziye vurulur?”

26

ONLAR, istedikleri kadar “Divan şiirini canlandırma hevesinde” desinler, “Hâlâ mı Çamlıca? Hâlâ mı Kanlıca?” diyerek onu havaiyat ile meşgul görmeye çalışsınlar; Üstad, karşısında olanların da en az ona hayran olanlar kadar “edebi nüfuzunu” artırdığının farkındadır. Bizde zaten hayranlıklarla küçümsemeler atbaşı gider. Bazen kızıp öfkelenildiği olur, bu çekememezliklerin anlamsızlığına karşı içinde bir kabarma, bir isyan hisseder; ama o kadar memnundur ki kendinden, sanatında yaptığından emin, coşku-lu müritlerinin sevgilerini kuşanarak, “şeyh”liğinin keyfini çıkarır.

Dünyanın ilk aydınları şairlerdir, şiirin din gibi eski ve etkin bir tesiri vardır kitleler üzerinde ve insan ruhunda... Şiirlerini hâlâ bir kitapta toplamadığı için eleştiri yağdıranlara içinden kıs kıs güler. Bunlar, bir destan veya dua gibi ağızdan ağıza dolaşan şiirin ayrı bir mistik güç kazandığını bilmezler. Ulusal bir benlik ve birlik yaratma işinde, halkın ortak sesini ararken, bu mistik güç, şiirini daha da olgunlaştırıyor ve ona karşıtlarının gözünde baş edilmez bir kuvvet kazandırıyor.

Türk ritmini mutlaka bulmalı, halkını büyük ve tek bir çalgı gibi çalabilmeli. Namık Kemal'ler, Ziya Paşa'lar, Fikret'ler bunu yapmadılar. O yapacak! Dil öyle bir bağdır ki, vatanın hudutları paramparça olsa da o bizi tek başına bağlı tutar. Türkçenin konuşulduğu her yer vatan olur. Vatanın gövdesi ve ruhu dildir. Malhermé, en iyi Fransızcaya Louvre Sarayı'nın kapıcısı konuşur, dermiş. Üstad ona hak verir. Çünkü dil, kural değil realitedir. O da kelimelerin ruhunu halkın söyleyişinde arar. Halk "şafak"ı, güneşin doğuş vakti olarak bilir, öyleyse, "O şafak vaktinin cihangiri" demelidir. Halk, "felekten bir gün çalmak" der, "Ah ana-cağım!" der. Bravo yerine, "pardon" kullanır. Kerrufer (ziynetli)'yi kerlifelli (gösterişli)'ye dönüştürür. "Kaziye öyle değil – bahis konusu olmaz" yerine, "kazın ayağı öyle değil" diye konuşur. Sen bunlara bakmaz da, Ziya Paşa ve Namık Kemal'in Paris dönüşü kullandıkları o Arapça, Farsça, Türkçe karışımı acayip dille yazdın mı kimse bir şey anlamaz. Fikret ki, öbürlerine göre dilde devrimci sayılır, Manakyan söyleyişi ile, "Bugün açız evlatlarım!" demekten kurtulamaz. Türk balıkçı öyle konuşmaz halbuki. Nesrin'deki kız, "lâkin artık..." demeyecekti, "artık" yeterliydi.

İşte bunun için kızarlar Üstad'a, herkeste söyleyiş hataları bulup iğnelemeye bayıldığı için... Mehmet Âkif, "Bir hilâl uğruna, Yarab, ne güneşler batıyor!" derken sanki güneşlere üzülüyormuş gibidir. Ovsâ söylemek istediği, "Bin güneş batsın benim hilâl'im uğruna"dır. Fikret'in: "Bugün doğan çocuğundan terane beklerken / Figân duyan beşeriyet... dizelerini, hiç yeni doğan çocuk şarkı söyler mi, elbette ağlayacak diye yorumlar. Hâşim, "Merdiven" şiirinde; "eğilmiş arza" demiştir, hiç öyle denir mi "yere eğilmiş" varken? Recaizade Mahmut Ekrem: "Muhammed onbaşı, birçok gazâ'da şöhretgir" diye söyler de, a Sultanım, bu senin Muhammed onbaşın neden onbaşılığa çakılıp kalmış sorusuna cevap bulabilir mi, madem o kadar nanılı bir kahramanmış?

ÜSTAD, dinin kitleler üzerindeki o büyük etkisini çalışmalarında dikkate alır. Biz Müslüman bir toplumuz ve ulusal sesi ararken, Türk ve Müslüman olduğumuz unutulmamalıdır. Ancak, ne var ki, Türklük bilincimiz, İslam ümmetinden oluşumuzdan önde gelmelidir. Böyle bir temel görüşe dayalı makaleleri, İstiklâl Savaşı günlerinde, koyu bir dinci olan Ahmet Naim'i küplere bindirir. Saygın bir İslam tarihçisi olan Ahmet Naim, her yerde söylediğini günün birinde Yahya Kemal'in yüzüne karşı da haykırır ve: "İslamiyete verdiğiniz zarar Abdullah Cevdet'i kat be kat geçti!" der. "Abdullah Cevdet gibi müseccel dinsizler değil, asıl sizin gibi Müslüman görünenler din için tehlike yaratıyorsunuz!" diyerek arkasını dönüp gider. Ahmet Naim, dinin ulusal bir üslupla benimsenmesini kabul edemez. Yahya Kemal'in İstanbul'u semt semt, türbe türbe, mezar mezar gezerek tarihin şan ve şereflerini şiirinde hikâye edişini putperestlik olarak görür; halka başka bir inanç aşılandığı şüphesine düşer. Karşılaştıkları bir başka gün, Yahya Kemal de ona öfkeyle şu cevabı verecektir: "Evet, beyefendi, bu millet İslamiyeti kendi mizacına göre kabul etmiş ve onu çok eski putperestliği ile karıştırmıştır. Dinini öyle sever, onun uğrunda yalnız bu sebeple ölür. Bizim dinimiz, bizim milli tahayyülümüze uygundur, başka türlü de olamaz!"

Böylece Ahmet Naim'in şüphesini de ortadan kaldırmış, tam manasıyla "zındık" olduğu damgasını hak etmiştir. İslamiyeti kendi milliyetinin sadece bir unsuru sayıp, dine yeni bir şekil ve mana vermek de neyin nesi? Ahmet Naim'e göre, gerçek, bunun tam tersini yapmaktır; yani milliyeti Müslümanlıkta eritip dinin kurallarına uyarak yaşamaktır. Yoksa, dini yaymak, evrensel hale getirmek görevimizi nasıl başarabiliriz?

Böyle atışır, kavga görüntüsü veren sert tartışmalara girişirler ama, Yahya Kemal, Ahmet Naim'in inanmışlığını

sever; ona bazı gerçekleri anlatabileceği umudunu kaybetmez. Aynı tepkiler Hristiyanlıkta da doğmuştur ve kilise, sonunda milliyetçi akımların gücü karşısında inatçı tavrını değiştirmiştir; hatta papazlar arasından koyu milliyetçiler bile çıkmıştır. Halkların, dinden önceki yaşayışları ve kültürleri gözardı edilemez. Hristiyan olunur, Müslüman olunur, ama kendi yaşayışımıza ve tahayyülümüze uygun din-darlar oluruz.

Aradan 12-13 sene geçer. Bir gün Vefa'ya doğru yürür-ken Ahmet Naim çıkar Üstad'ın karşısına. Hayli yaşlı ve yorgundur. "Allahıma şükürler olsun ki sana rastladım..." der gözleri parlayarak. "Sana haksızlık ettim..." diye söz-lerini sürdürür: "O yazıların nasıl birer manevi ufuk açtığı-nı görememişim o zaman."

Son dönem Osmanlı aydınları içinde, akılcı felsefeye bağlı ilginç kişiliği ile ayrı bir yeri vardır Yahya Kemal'in. Tarih bilir, musiki bilir, mimari bilir; resim sanatının geçmişi somutlaştıran, estetik duygusunu geliştiren özelliklerini be-lirterek, bizde resmin olmayışının kültürümüzde önemli bir eksiklik yarattığını söyler. Şiirin uygarlıklardan süzülüp ge-len gücüne büyük bir bağlılıkla inanır. Fikirler ne kadar can-lı olurlarsa olsunlar, günün birinde ölürler, Kant eskiyebilir, ama Hugo'nun şiirindeki duygu ve düşünce ölümsüzleşir; büyük şairleri yücelten budur. Doğru düşünceyi ve duyguyu nesillerin gönlünde ve kafasında yaşatmak; iyilik, güzellik ve yaşama sevincini yıldızlar gibi insanlığın gökyüzünde ışı-latmak bir büyücülük sayılsa da, şair işte o büyücüdür!

Yahya Kemal, Osmanlı bireyi ve toplumun hâlâ mistik bataklıklarda yol bulmaya çalışmasından rahatsızdır. Ziya Gökalp'le bu meseleleri konuşturlarken, bir tek insanın ışıklı kafasının, milyonlarca ham ervahın karanlık ve ıssız-lığını dağıtabileceğine olan inancını söyler. Yalnız ne var ki, toplum o ışıklı kafalara sahip çıkmasını bilecektir. Toplum-dan beklediği böyle bir olgunluktur. Uzak ve ürkek durma-sı, İmparatorluk yıkıldıktan sonra bile, etrafta ışık söndü-rücülerin eksilmiş olmamasındandır.

TOPLUMDAN, kendi değerlerine sahip çıkmak, ışığını söndürmeden canlı tutmak olgunluğunu beklemek de kolay mı bakalım? Kendi hayatını düşünür. Gençliğinde ona umut veren, ışık saçan edebiyat ve sanat ilahlarını gözlerinin önüne getirir. Abdülhâk Hamid başta gelenlerden biridir. Paris yıllarında Hamid'in Londra'dan geldiğini duyunca, heyecandan uçarak onu arar bulur. Büyük usta, bu genç hayranına ilgisini esirgememiş, hatta onu Londra'ya bile davet etmiştir. Hamid, o sıralar Londra Sefareti'nde müsteşardır, elilili yaşların ortasındadır. Dillerden düşmeyen *Duhter-i Hindu*, *Nesteren*, *Tarık*, *Eşber*, *Tezer* gibi tiyatro eserleriyle ve son dönem Osmanlı aydınlarının şiir denince ezbere okudukları Makber'i ile, Batı'ya kanat açmak isteyen Osmanlı gençliğinin erişilmez bir ilahıdır. Bir hariciye memuru olan babası ile daha ilk gençliğinden itibaren dış dünyada yaşamış, Paris'te Ecole Nationale'de başlayan eğitimini bile uzun süre bir yerde kalamadıkları için özel derslerle sürdürmüş; Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenerek devrinin istikbali parlak bir aydını hüviyetini genç yaşlarda kazanmış; sonra da Paris Sefareti ikinci kâtipliğinden başlayarak Gallos, Bombay, Beyrut'taki konsoloslukları dolaşıp Londra'ya kapağı atmıştır.

Böyle bir hayat, kuşkusuz, onun kişiliğini daha da rafine hale getirir. İlgisini çekmek, Yahya Kemal'in adeta başını döndürür. Günün birinde de, bir fırsat yaratıp, Üstad'ı Londra'da ziyaret eder. Kim bilir nasıl bir edebi ziyafete konacaktır? Abdülhâk Hamid'in çevresinde geçireceği birkaç gün, onun gibi bir sanat heveslisine ne kapılar, ne ufuklar açacaktır?

Oysa Londra'da karşılaştığı tam bir düş kırıklığıdır. Hatta daha da fazla bir şey, Tanrı katında gördüğü insanın sıradan bir kişilikle karşısına çıkıp onu şaşırtmasıdır. Hamid'in genç hayranını karşısına alıp, onunla uzun uzun edebi sohbetlere dalmak ya da onu kendi sanat çevresinde

dolaştırmak gibi bir niyeti yoktur. Gençtir, hoşlanır diye Londra doklarındaki batakhane görünümlü meyhanelerde, müzikhollerde ağırılar onu; ucuz eğlence kadınlarıyla oyalamaya çalışır ve genç Yahya Kemal'in Londra dönüşü, mabetteki bir putun kırılışı ile sonuçlanır.

Tevfik Fikret ise onun ruhunda ilk fırtınaları koparan insandır. Paris dönüşü Fikret'in yaptığı; "Bizim arayıp da bulamadığımız saf şiire erişmişsiniz siz!" komplimanından büyük bir gurur duymuş ve ona biraz daha bağlandığını hissetmiştir. Ne var ki, günün birinde, Süleyman Nazif'i selamladığı için Tevfik Fikret adeta küçük bir kıyamet koparmış; "Benim yanımda böyle bir adamın selamını nasıl alırsınız" diye onu azarlamıştır. Demek, ilahlar katında böyle kaprisler, çekememezlikler, sıradan insan davranışları, pire için yorgan yakmalar vardır. Gözünde Tevfik Fikret'in büyüklüğü, erişilmezliği birdenbire silinmiş, günün birinde kendisi için de kim bilir nasıl davranıp neler söyleyeceğini düşünmeye başlamıştır.

Zaten kısa zamanda devrin üstadlarının, hakkında söyledikleri de kulağına erişmeye başlamıştır. Selamını aldığı için Tevfik Fikret'ten zılgıt yediği Süleyman Nazif, "Yahya Kemal'i nasıl buluyorsunuz üstad?" diyenlere, "şimdiye kadar on ikisi tamamlanmış on ikisi yarım kalmış 24 mısraını gördüm!" cevabını vermiştir. Cenap şehabettin'in yaptığı değerlendirme daha da acımasızdır. Ona göre, Yahya Kemal'in şiirinde "şöyle" bir hava esiyorsa da mısraların içi boştur. "Eskiden meşhur şiirler vardı, şairleri bilinmezdi; şimdi meşhur şairler var şiirleri bilinmiyor" diyerek onu "kâzip bir şöhret" olmakla suçlamaya kadar işi vardır. Ahmet Hâşim, herhangi bir esnaftan söz ediyormuş gibi dilinden "Nişli Agâh"ı düşürmez. Bütün bunlara sebep, Yahya Kemal'in bu eski ustalardaki dil, mana, fikir, deyiş kusurlarını, sözünü esirgemedten orada burada söyleyerek kendi ağırlığını hissettirmesidir.

Zamanın edebiyat şöhretlerinin onunla uğraşmaları, Yahya Kemal'in adının sanat ve kültür hayatımızda hızla

yayılmasına ve önem kazanmasına yol açıyordu kuşkusuz. Bundan hoşlanmadığı da söylenemez. Sanatkâr kişiliğine hücumlar arttıkça, onlara üstün olduğu düşüncesine varır; bu narsizm, hayret verecek şekilde etrafındaki hayranlar kitlesini çoğaltır; edebiyat, sanat ve kültür dünyamızın gökyüzünde yeni bir galaksi böylece oluşup ışıldamaya başlar.

29

DAVET edildiği yerlerde ilgi odağı olmaz, baş köşeye oturulmazsa, o kapıdan içeri bir daha girmez. Öylesine alınganlaşır. Münevver Ayaşlı, bir keresinde Fuat Köprülü'ye biraz fazla iltifat etmiştir de Üstad'ı adamakıllı küstürmüştür. Hamdullah Suphi'lerde kaldığı günlerde, kendisine kapıyı açanların yüzüne uzun uzun bakar, hoş karşılanıyor mu karşılanmıyor mu, anlamak istermiş.

Bu titiz sevgi imtihanlarından geçip de Üstad'ın yakın çevresine dahil olanlar, onun alabildiğine özgür davranışlarının şahidi olma şerefine de ulaşırlar. Beyoğlu'nun şöhretli bir lokantasında, yemekten sonra üstadın bir tas su getirip içinde dişlerini yıkaması Yusuf Ziya'nın midesini altüst ederse de, pek sesini çıkaramaz. Ama dost bildiklerine bu hikâyeyi anlatmaktan da geri durmaz. Hayranlarından İbrahim Alâeddin'i (Gövsâ) nasıl terslemiş olmalı ki, "Seneler var ki doğursun diye baktık katıra!" gibi hiç de "ince" olmayan hicivler orada burada gizlice okunur. Bir sohbet anında öfkelenip, "Milletin her ay sana ödediği 80 lira bedavadan verilmiyor" dediği için, Halit Fahri'nin (Ozansoy) şimdi her yerde: "Kendisi üç beş mısra karşılığında elçilik tahsisatlarını cebe indirmesini biliyor ama..." diye yakındığı rivayet olunur. Daha sonraki yıllarda, Hakkı Süha Gezgin'in: "Ooh... Kekâ! Darülfünûn'da hoca, Hariciye'ye sefir, Meclis'te milletvekili! Edebiyat sayesinde eski Roma kayzerleri gibi yaşıyor Üstadımız!" dediği du-

yulur. Nurullah Ataç'ın, biraz da İsmet Paşa'nın kulağına gitsin diye, "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" şiiri için "düpedüz irtica şiiri" değerlendirmesi, edebiyat çevrelerini dalgalandırır.

Bütün bunlar, Yahya Kemal'i biraz daha inzivaya çekilmeye doğru sürükler. Ziya Gökalp; "Eski yaşayışın değerlerine fazla önem veriyorsun, çabuk kırılıp ihanete uğradığını düşünüyorsun, yakın dostlarından bile uzaklaşıyorsun, bugünün insanı toplumdaki kaçarak yaşayamaz..." yollu uyarılarda bulununca da coşkuyla içini döker: "Ey, Ziya Bey!" der. "Bana şu çok eski Sokrat kadar 'yeni insan' olmak yeter. Sokrat'ın dostluklarını ve yaşayışını kıskanırım. Günlerim onunki gibi tat alacağım sohbetlerle dost bir çevrede geçsin isterim. Vakit nakittir diye durmadan oradan oraya koşan, düşünmeye bile zaman bulamayan insanların bana bir şey veremeyeceklerini bilirim. Hem sen de bilirsin ki, çok düşünen ve söylemek ihtiyacını duyan insanların kendilerini anlamaya hazır bir çevreye hasretleri vardır. Sen ne diye Allahın günü beni arayıp duruyorsun? İttihat ve Terakki merkezinde neden sıkılıp da kendini dışarıya atıyorsun? Sen büyük fikirlerin, güzelliklerin, sevginin ancak toplum tarafından beslenebileceğini filan söylüyorsun ama, daha çok beklersin Ziya Bey! Toplum tek insanın seviyesine erişinceye kadar bu dünyadan daha pek çok Yahya Kemal'ler, Ziya Gökalp'ler gelip geçer! Gidişin dönüşü yok Ziya Bey, bunu bilesin! Bana dostluk yeter. Dostluk, aşktan da daha saf bir histir. İnsana yaşadığını duyurur. Ben dost insanları ararım, kalabalıkları değil..."

Orhan Veli ile bir gün, akşamın tenha ve serin bir saatinde yürürlerken, birdenbire durup şunları söyler: "Şu apartmanlara, gösterişli binalara iyice bak delikanlı! Hiç kuşku yok ki, sahiplerinin her şeyi vardır; yazlıkta köşkler, arabalar, hizmetçiler falan filan... Sadece bir şeyleri eksik. Bizim duyduklarımızı duymuyorlar... Bizim düşüncelerimizi düşünemiyorlar... Alın, bunları da ben size vereyim diyorsun, istemiyorlar. Çünkü anlamıyorlar..."

GENÇLER, Üstad'la geçirdikleri bir günü birbirlerine anlatırken, onun katına varmanın ne kadar güç bir iş olduğunu söylemeden de geçemezler.

Behçet Kemal (Çağlar), günlerden bir gün, Üstad'ın lutfedip kendisini tarih içinde gezintiye çıkarmış bulunmasının heyecanı ile, önüne gelene anlatır durur. Adeta, Sultan Veled'lerin, Yunus Emre'lerin, Nedim'lerin, Karacaoğlan'ların zamanlarını yaşamışlardır. Türk dili ve Türk zevki nerelerden kaynak aldı, Orta Asya'dan akan sel Anadolu'da yatağını nasıl buldu, biz nasıl bir benlik kazanıp "biz" olduk; bunlar gibi daha birçok kültür ve sanat konularında sohbeti koyulaştırdıkça, genç Behçet Kemal anlamıştır ki Üstad, kendi kâinatını kendi elleriyle yapmış ve orada hükümfermâ olmuş, ara sıra lutfedip cennetinin kapılarını aralıyor ve insana unutamayacağı anlar yaşıtıyor... Behçet Kemal, o gün Yahya Kemal'ce bakışın ne olduğunu kavramıştır. Geçmişe ve yaşadığı zamana ait meselelerde, sadece olanı bilmekle yetinmiyor, nasıl olması gerektiğini de düşünüyor ve söylüyor...

Oysa, bizim aydın geleneğimizde, olduğu gibi görebilmek bile marifettir. Görmek istediğimiz gibi görürüz. Yansız bir tavır takınmak, işe kendi duygularımızı karıştırmamak, gerçeği ararken aklın ve sağduyunun yolunu izlemek pek öyle alışık olduğumuz bir davranış değildir.

Yahya Kemal'le sohbet bu yüzden son derece etkileyicidir. Vâlâ Nurettin, *Akşam Gazetesi* adına yaptığı bir görüşmeden sonra; "Üç yüz yaşında mıdır, bin yaşında mıdır, insan bu kadar uzun bir geçmişi nasıl bu kadar ayrıntısı ile bilebilir?" diye şaşıp şaşıp kalmıştır. Hayretini ve hayranlığını ise şu sözlerle noktalamıştır: "Vatanı vatan yapan duyguyu ve düşünceyi bugünkü kuşaklara onun kadar güçlü ve tesirli anlatan bir başkasıyla karşılaşmadım."

1900'lerin ilk çeyreğinde, Yahya Kemal yetişkinliğinde bir aydın bulabilmek kolay değildir. Üst üste gelen savaş-

larla kırılan kuşaklar, en iyileri cephelerde heder etmiştir; barış zamanları da, toplumun ihtiyaç duyduğu bilgili, çağdaş aydın tiplerinin gelişmesine yetmemiştir.

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nda ve arkasından gelen siyasal dönemde işe yarar tek aydını dahi kaybetmemek gayretleri gösterir. Bu konuda pek öyle titiz davranmayan İttihatçılar bile, kendilerine pek yatkın görmedikleri Yahya Kemal'den eğitim ve kültür işlerinde yararlanmak basiretini elden bırakmazlar. Ona dönemin en önemli eğitim kurumlarının kapılarını açarlar. Türk Ocaklarında, derneklerde, siyasi ve edebi toplantılarda konferanslar veririrler; gazetelerde, dergilerde yazılar yazdırırlar.

Ahmet Hamdi (Tanpınar), mütareke yıllarında İstanbul Darülfünûn'da talebedir. Yahya Kemal'in dersleri, ona ve arkadaşlarına, ulusal bilinçlenmenin, umudun ve dirilmenin ateşini verir. Bu derslerin etkisini şöyle anlatır:

“Sanki, Anadolu dağlarına yaslanmış, dövüşen vatan savunucuları, ilk fetihlerin kahramanlarıyla beraber yürüyorlardı. Mustafa Kemal ve İsmet adları, ufkumuzdan, parıltılarla, gelecekteki olayların büyük doğuşları gibi geçirdi. O zaman içimizde erimiş altın renginde bir şey külçelenir, yangını gözü-müzün önünde tüten vatanla kendimizi bir bütün halinde görürdük.”

Üstad'ın derslerine başka sınıflardan da koşup gelenler vardır. Nurullah Ataç'lar, Rıfkı Melûl'ler, Ali Mümtaz'lar, Yunus Kâzım'lar, Necmettin Halil'ler, Mustafa Nihat'lar, Hüseyin Avni'ler, Osman Zekâî'ler, Halil Vedat'lar, Hasan Rasim'ler, Ahmet Muhtar'lar, Mükrimin Halil'ler, Nihat Sami'ler, Reşat Şemsettin'ler; kısacası, sonradan bilim, edebiyat, sanat ve siyaset dünyamızda ışıldayan pek çok genç aydın, dersler bittikten sonra da, topluca boş bir sınıfa doluşup hocalarını soru yağmuruna tutarlar. Bazen bu da yetmez, hep birlikte İstanbul'un eski bir semtine gidilir. Tanpınar gibi hassas olanlar, “ruhunun ateşi ile genç öğrencileri-

nin varlıklarını yoğuran bu inanmış adam”a adeta aşkla bağlanmışlardır. Üstad, Anadolu toprağı ile, yani vatanla beslenen bir milliyetçiliğı aşlamaktadır onlara. Açıklamalar yapmakta ve yeni sorularla duygularını, düşüncelerini harekete geçirmektedir: Bizden öncekileri, hayalleri ve yapabildikleriyle tanıyor, biliyor muyuz biz? Vatani ve şu güzel İstanbul’u gerçekten tanıyor muyuz? Bugün bir sona mı geldik, yoksa, yenilenip sonsuza doğru yürümenin eşiğinde miyiz?

3/

YENİLGİNİN ve yabancı istilasının ezilmişliğı içindeki dertli İstanbul’da, arkasına taktığı genç aydınlarla, bir medeniyet kuruluşumuzun macerasını yeniden yaşamaya koyulur Üstad. İşte şu İstanbul ki, beş yüz yıldır ona kendi damgamızı vurmuşuz, onu “biz” yapmışız; artık orada Bizans yoktur! Bize ait olan her şeyi Boğaz kıyısında toplamış ve bir Boğaz medeniyeti yaratmışızdır. Eşsiz doğa güzelliklerinin coşturduğu sivil mimarimizle Türk-İslam sentezini bu kıyılara sindirmişizdir. Paris’te Jön Türkler’i sevmeyişi, onların, Batı medeniyeti karşısında kendi tarihlerinden utanır tavırlar takınmalarındandır. Üstad, Darülfünûnlu gençlere bizim barbar bir ulus olmadığımızı anlatmaya çalışır. Uygarlık gibi barbarlık da insanlığın ortak malıdır, onu kimse bizim hesabımıza geçiremez. Biz çok eski ve gün görmüş bir milletizdir. Malazgirt’ten beri Anadolu toprağında mayalanan özgürlük, hak ve estetik duygumuz, neler yaratabileceğimizi tarihin önüne koymuştur. Ta Üçüncü Selim’den beri yapmak istediğimiz hamleleri, ruhlarımızı ezeerek, bize aşağılık duyguları aşılayarak başarısızlığa uğratmak isteyenler; bizim çağdaş uygarlığa yaptığımız katkıları gözlerden silemezler. Böyle gayretleri ve niyetleri, kendi zenginliklerimizi çok iyi bilerek, kendi gücümüzü görerek

önleyebiliriz. Üstad, sokak sokak, mezar mezar, çeşme çeşme, semt semt İstanbul'u dolaştırır tanıtır gençlere. Zamanla değiştirdiğimiz, yeni bir hayat verdiğimiz İstanbul'un peyzajını çizer, klasik resim ustalarının titizliği ile... "Al şu Beyazıt Camii'ni..." diye anlatmaya başlar: "Ona nasıl bir görüntü kazandırmışız biz? Kaldır Sahafklar Çarşısı'nı, kaldır Çınaraltı Kahvesi'ni, kaldır o çepeçevre dükânları, olur mu? Kendi üslubumuzu ortaya koyuyoruz biz. Eşyaya milli hayatımızın, milli hülyamızın şeklini veriyoruz. Beş asırdır kaç defa yangın, kaç defa yok oluş; yeniden yaparken yine kişiliğimizi ortaya çıkarıyoruz. Biz bu şehri, zamanın en ünlü yerleşim merkezi üstüne kurduk; Şarkî Roma'nın merkezinden Türk Osmanlı İmparatorluğu'nun payitahtını yarattık. Fetih sırasında burası neydi? Bir harabe! Şehrin yoksul ve perişan hayatını Batılı tarihçiler anlatıyor. Latinler dördüncü Haçlı Seferi ile 1204'te İstanbul'u zaptediyorlar, 57 yıl kalıyorlar, terk ederken geride bıraktıkları bir yıkıntı! Paleologlar 190 yılda o manzarayı silemiyorlar. Biz alıyoruz ve bir asır sonra bir yeryüzü cenneti yaratıyoruz. Zamanın Avrupası'mn en muhteşem şehrini kuruyoruz!"

Doğada hendese yoktur; benzemezliklerin, zıtlıkların armonisi vardır. Üstad, bizim yarattığımız medeniyette de doğadaki uyumun güzelliğinin var olduğunu anlatır gençlere. Eyüp'te, Kocamustafapaşa'da, Üsküdar'da evlerimiz, mabedlerimiz, sokak çeşmelerimiz ve meydanlarımızla estirdiğimiz Türk-Müslüman ruhu hissettirir onlara. Giderisin Çamlıca'ya, Adalar'a, hayatın keyfi duyulur. Boğaz'da, doğa ile bütünleşmenin şahikasına varmışsızdır, yalılarımızla, kayıklarımızla kendi üslubumuzu gözler önüne sermişsinizdir. Dünyanın vardığı bugünkü medeniyete erişme çabalarını gösterirken de bu üslup kaybedilmemelidir. Biz yeni bir kimlik aramıyoruz, benliğimizi zenginleştirmek, yaşayışımızı zamana uydurmak istiyoruz. Biz "hiç" değiliz, zengin bir tarihten geliyoruz. Kaybettiğimiz zamanı ve fırsatları yakaladığımızda, asıl kişiliğimizi bulacağız.

Paris'te Jön Türkler arasında, Boşnak asıllı bir Hoca Kadri vardır. Namuslu, güvenilir ama hırçın bir adamdır. Azılı bir Abdülhamit düşmanıdır. Sultanın güttüğü politikalarla milleti perişan ettiğini söyler ve Yahya Kemal'le nerede karşılaşırsa; "Biçâreyüz, biçâreyüz, ah bilemezsin ne biçâreyüz!" diyerek, artık adam olamayacağımıza dövünür.

Hoca Kadri gibi düşünse, Mustafa Kemal'in Anadolu'da ne işi var? Ama İstanbul'da kalanlar arasında Hoca Kadri'ler eksik değildir ve onlardaki bu umutsuzluk ulusal havayı büsbütün ağırlaştırmaktadır.

İşte, Üstad, mütareke İstanbul'unda, biçare olmadığımızın destancısıdır.

Türk Ocağı'nda verdiği konferanslar tıklım tıklım dolardı. Onlara, Tanzimat'ın; İstanbul'da denilen elbise altında, uslu akıllı, elpençe divan, hileci, kurnaz, riyakâr, her türlü erkekçe tavırdan uzak bir kâtip nesli demek olmadığını anlatır. Sultan Mahmut'un, yeniçeri kabadayılığını sileyim derken, bizim olmayan bir tavır benimsetmeye çalışmasını eleştirir. İttihatçılar'a gelinceye kadar okur yazar gençlerin ellerine silah almadıklarını, modernleşmenin tek üslubunu devlet rütbelerinde, nişanlarda, silsilei meratip'te aradıklarını, bir Tanzimat sinikliği yaratıldığını; bugün Anadolu'da silaha sarılanların, sadece işgalcilere değil, bu sinikliğe de karşı çıktıklarını söyleyerek, dinleyicilerine şu mesajı verir: Biz Anadolu'da sadece özgürlüğümüzü değil benliğimizi de koruyoruz!

32

TARİH nasıl geçmişteki sorumlulukların hikâyesi ise, ondan ibret almak da tarihi okuyanların sorumluluğudur.

Üstad, Kara Mustafa Paşa'nın 1683 Viyana seferinden beri, İmparatorluğun çöküşünü hazırlayan siyasi ve askeri yanlışları sıralamaya başlar:

“1683 Viyana seferinden önce Avusturya neredeyse Osmanlı Padişahının ayaklarına kapandı. Ama biz ‘savaş!’ dedik ve sopa yedik.”

“Fazıl Mustafa Paşa Belgrad’ı aldıktan sonra Avusturya barış istedi, fakat bizim öfkeli Sadrazamımız görüşmeye bile yanaşmadı; 1699’a kadar yenilgilerden kurtulamadık.”

“1727’den sonra İran’a sefer etmenin gereği yoktu, kaç kez yenilgiden kurtulamadık ve böylece Rusya ile Avusturya’nın cesaretini artırdık.”

“1768 Rus savaşı Üçüncü Mustafa’nın ahmaklığı eseridir.”

“1788’de Rusya’ya ve Avusturya’ya savaş açmamız, Koca Yusuf Paşa’nın gayreti ve cehaletiyle olmuştur. Sonuç feci!”

“1799’da Bonaparte Mısır’a hücum edince, işin önemini kavrayamadık. Devlet, savunmada gayretsiz ve beceriksiz kaldı. Hele, 1806’da, aynı Napolyon ile birleşip Rusya ve İngiltere’ye savaş açmamız, Üçüncü Selim basiretsizliğinin bir şaheseri!”

“1800’den sonra girdiğimiz bütün savaşlar, Osmanlı ordularının savaş gücünün nasıl tükendiğini Avrupalılar’a iyice öğretti. Devlet bir asır daha ayakta durabildiyse, bunu memleketin coğrafyasına borçludur. Bizim Tanzimatçılarımız ise, devletlerarası politikayı çok iyi becerdiklerini sandılar.”

“Milletlerin talihsizliği, doğru adamın doğru zamanda doğru yerde bulunmayışından kaynaklanır. Bütün bu gerileyiş ve çöküş döneminde ileriye gören, akıllı, tedbirli devlet adamımız hiç mi yoktu? Kara Mustafa Paşa’nın yerinde Köprülü Fazıl Mustafa Paşa veya Şeytan İbrahim Paşa veya Amuca Hüseyin Paşa veya Uzun İbrahim Paşa bulunsaydı, o gereksiz Viyana Seferi yapılmaz, devletin başına da bu belalar gelmezdi...”

Üstad, iki yüz şu kadar yıllık tarihi yolu bir hamlede atlayarak, sözü bağlar:

“1914’te, Enver Paşa’nın yerinde Mustafa Kemal bulunsaydı, Birinci Dünya Savaşı’ndaki kaderimiz bambaşka olurdu, bambaşka...”

33

BAZEN yaşanır böyle anlar.

Söz biter. İki taraf da kendi içine çekilir. Sessizlik uzar.

Sonra biri farkına varır zamanın, bir tedirginlik hisseder.

Böyle bir Park Otel akşamında, Profesör Vehbi Eralp: “Eh, ben artık gideyim Üstadım...” diyerek ayağa kalkar.

İçine daldığı düşünce âleminden birdenbire uyanır Yahya Kemal; mahzun çocuk bakışlarla, “Ne olur, biraz daha kal!” ricasında bulunur.

Vehbi Bey oturur. Suskunluk yine devam eder. Öğleden sonranın uzun saatlerinde konuşulacak her şeyi konuşmuşlardır, ikisi de yeni bir konu açacak gücü kendilerinde bulamamaktadırlar. Üstad, karyolasının üzerinde denize doğru dönük, başı omuzlarının arasına iyice gömülmüş, gözleri karşı sahillerde bir yerde, öyle yığılıp kalmış haliyle susup durmaktadır.

Belki yarım saat daha geçer.

“Hadi, artık git...” der, nihayet, fısıldar gibi.

Bir tarihte, Karaçi’de emeklilik süresini doldururken, yine böyle kendini yalnızlığın hüznüne kaptırdığı günlerde, Fuat Bayramoğlu’na: “Yazacak hiçbir şey yoksa da yine yaz, rica ederim” diye mektuplar göndermiştir. Gençlikte pek farkına varılmayan tek başına yaşamının ıssızlığı, yıllar ilerledikçe bastırmıştır.

Bir başka gün, Vehbi Eralp'e; "Ne iyi ettin de vaktinde evlendin" diye yalnızlığın gizli şikâyetini söyler. İşi şakaya getirmek için, "Şimdi evlensem çocuğum olur mu?" sorusuyla da kahkahayı patlatır.

Aslında, bu yalnızlığın asıl hüznü yanı, toplumun, böyle bir evladına öksüzlük duygusu vermesidir. Vakitli davranıp niçin bir yuva kuramadığını Sermet Sami Uysal'a bir gün şöyle ifşa eder: "Gençliğimde kayıt altına girmek istemiyordum. Kırkımdan sonra düşünmedim değil, fakat memuriyetler, aziller, sık sık maaş kesilmeleri, parasız ka- lışlar, velhasıl düzenli bir hayat kuramadım, olmadı işte..."

34

ÇOCUKLUĞUNDAN beri doğru dürüst bir evi bile olma- mıştır.

Üsküp'ten İstanbul'a geldiğinde 18 yaşındadır. Önce, eniştesiyle, Soğukçeşme'ye giden tramvay caddesi üzerinde bir pansiyonda oturur. Arkasından, akrabadan İbrahim Bey'in Sarıyer Dereboyu'ndaki köşküne taşınır. Paris'e gitmeden önceki mekânı, Kadıköy'deki Alman'ın pansiyonu- dur. Marsilya'da kaldığı ucuz otel odası, ona ilk kez "feci" bir yalnızlık acısı tattırmıştır. Paris'te yavaş yavaş gurbetçili- ğe alışır. Parası olunca daha iyi, parası azalınca daha ucuz otel odalarında yaşamak ona artık dayanılmaz duygular ver- mez. Bulvar Emile Augier'de tren yoluna bakan odasını son- raki yıllarda bile severek hatırlayacaktır. Biraz daha Parisli olunca, Odeon civarında, ertesi yıl da Rue de Carmein'de şi- rin odalar bulur. Madam Quarandier'in Rue de Lecol  'deki pansiyonundan sonrakileri pek hatırlamıyor... Birkaç tane daha olacaktı...

Paris dönüşü, elde bavullar, Şefik Esat'ın Divanyo- lu'ndaki evine gider. Sonra Kıbrıslılar'ın Kandilli'deki yalı- sında misafir olur. Bir süre, Yakup Kadri ile Kızıltoprak'ta-

ki evde oturur, oradan Beyoğlu'nda Pire Mehmet Sokağı'ndaki pansiyona geçer. 1913 kışı, Büyükkada'da Savoie Oteli'ndedir. Derken Yakup Kadri ile o Azaryan Yokuşu'ndaki küçük köşkü kiralarlar. Seferberlikte, Ada Postanesi'nin karşısındaki pansiyona kapağı atar. Devlet Efendi'nin Köşkü, Celal Muhtar'ın Köşkü derken Büyükkada Kulübü'nde, denize ve bahçeye bakan üst kattaki balkonlu oda ona kucağını açar. 1918 baharında Maden'de gayri müslim bir ailenin yanında pansiyonerdir. Bütün bu Büyükkada yıllarında, şehre indikçe kaldığı bir odası daha vardır; Şişli'de Kâğıthane Caddesi'nde Dechié'nin evi olarak bilinir. Kışın sert günlerinde Ada'ya dönemediği zamanlarda oraya gider. Derken Tokatlıyan'ın müşterisi olur, 1936'ya kadar otel sanki evi gibidir, personel onu aileden sayar. Bu arada yazları, Kadıköy'de dörtyol ağzındaki pansiyonda, Moda'da Aperki'nin pansiyonunda, Bebek'te Hâmide Hanım'ın köşkünde odalar tutar.

Bu kök salmaya imkân vermeyen gezginci hayat, zaman zaman arkadaş, dost evlerinde bir aile yaşamı hasretini dindirir gibi olur. Hamdullah Suphi'lerde, Ankara'da Muhiittin Baha'da, Ağaoğlu Ahmet'te, Bedii'de uzun kısa misafirliklerle bu sıcaklıkları yaşamıştır. Suphi Ziya ile bir iki pansiyon dolaşmış, Hasan Bey Oteli'nde, Yeni Cumhuriyet Oteli'nde, Meserret Oteli'nde, Bursa'da Brod ve Çekirge otellerinde, Ankara Palas'ta yalnızlığının muhtelif dönemlerini yaşamıştır. Dışarıda bulunduğu yıllarda, Lozan'da, Varşova'da, Berlin'de, Madrid'de, Cenevre'de, Bükreş'te, Paris'te otel, pansiyon ve sefaret yalnızlıkları sürüp gitmiştir. Park Otel'deki odası hayatının en uzun mekânıdır. 1937'den sonra orada yaşamaya başlamış ve her gittiği yerden oraya dönmüştür.

Bu oda şöyledir:

Kapıdan girince hemen solda banyo ve tuvalet. Onun beri tarafında eski bir gömme dolap. Dolabın yanında üst üste konulmuş, dağınık duran bavullar. En üsttekinin üzerinde kitaplar, gazeteler, pasta kutuları. Orta yerde, baş ta-

rafı duvar kenarında olan ve Üstad'ın yatmadığı zamanlar ayaklarını sarkıtarak Boğaz'a karşı oturup karşı kıyıları seyrettiği ahşap bir karyola. Bir sehpanın üzerinde açılmış sigara paketleri, kibrit kutuları, eski bir çakı, kalemler ve bir cep saati. Fransızca bir tarih kitabı. Karyolanın başucundaki komodinin üzerinde telefon ve maden suyu şişeleri. Çekmecede ilaçlar, doktor reçeteleri. Misafirler için, pence-reye doğru duvar dibine sıralanmış eski iskemle ve koltuklar. Sağ köşede yuvarlak bir masa ve üzerinde bir radyo. Sol köşede dikine konulmuş bir bavul üzerinde çerçeveli bir resim, Üstad'ın en beğendiği portresi. Biraz ileride bir tuvalet masası, bir ayna. Aynanın önünde küçük makaslar, kolonya şişeleri, fırçalar. Yerde yıpranmış küçük bir halı. Eski zaman işi aplikler ve avize. Odanın deniz tarafı balkon. Manzara harikulade. Sağ yanda Sarayburnu, ileride Adalar, Marmara ve tam karşıda Üsküdar, hayal şehir.

Gardrobun içindeki ve şifonyerin gözlerindeki eşya görünmüyor. Açılıp bakılsa, iyi kalite fakat eskimiş, yıpranmış ütülü elbiseler, kolalı gömlekler, kravatlar, mendil ve çoraplar görülecek.

Koca bir hayat yaşamış büyük bir şair, bu eşya ve dekor içinde, insana yalnızlığın ürpertisini hissettiriyor.

35

YAŞLILIĞIN tek başına kolay kolay taşınamayacağı korkularına kapıldığı bir gerçek. Bu, onu ürpertiyor. Bir eve sahip olmak, bir aile hayatı kurma, bir çocuk yetiştirmek niçin bu kadar derin bir özlem olarak kalsın insanın içinde? Bu gizin sebebi nedir? Çocuklukta, çok genç ve mutsuz bir annenin ölümü ile üzüntü yuvası haline gelen aile hayatına güvensizlik mi? Yetişkinlik çağında bir büyük aşkın kırılışı mı? Evlilikle düşünce ve sanat hayatının yürüyemeyeceğine karar veriş mi? Sadakatsizliğe uğrama korkusu mu?

Bir gün, Verlaine'nin şiiri üzerine sohbet ederken, söz, şiirin tercüme edilip edilemeyeceği konusuna gelir. Üstad; "Tercüme ve kadın" diye bir benzetme yapıp düşüncesini söyler: "Güzeli sadık, sadık'ı güzel olmaz." Demek ki, sadakat meselesi onu yakından ilgilendirmektedir.

Oysa, yaşamı boyunca kadınlar ona hep ilgi ve sevgiyle yaklaşmışlardır. Zamanın hayli kapalı toplumunda, çağa ayak uydurma telaşındaki bütün aydın aile evlerinin kapıları ona açık tutulmuştur. Arkadaş ve dost eşleri, kızları, hemşireler, bütün o aydın kadınlar onu bir yakın akraba gibi sarılıp sarmalamışlardır.

Gazeteciler, "Beğendiğiniz bir kadın var mı?" diye sorunca da, "Şiirlerimdeki tüm kadınlar hayalidir" cevabını verir. Aşkı tarif etmesi istenince, insana dokunan bir hüznle şunları söyler: "Onu bana sormayın, ben nasıl bileyim?"

Keyifli bir anında, "Gençliğimde güzel kadınlarla çok yol yürüdüm" diye başlayan bir sohbeti, "itiraf" sanıp heyecanlananlar, Üstad'ın geçmişteki Büyükkada âlemlerinin hatıralarına daldığını neden sonra anlayacaklardır. Mehtaplı gecelerde kadınlı erkekli yürüyüşlere çıkılırdı. Tahsin Nahit'in eşi tertiplerdi genellikle bu masalımsı mehtap gezintilerini. Şekip'in kızı Bedia (Muvahhit) o tarihlerde 15-16'sında var yok, aklına ne şeytanlıklar, ne muziplikler gelir; yaşlı başlı insanları nasıl neşeye boğar. Yakup Kadri, "Aşkı munisleştirmiştik" diye bahsedecektir sonraları bu mehtaplı gece yürüyüşlerini anarken. Karanlıkta, uçuşan bir eşarp dokunur insanın yüzüne, kumral bir saç ışıltısı yanıp söner, bir koku çamlardan gelen taze havada belirip kaybolur, bir dokunuşun, bir sözcüğün hazzı yaşanır, bir bakış yakalanır, beraber oluşun musikisi dolar insanın içine, şarkılarla şiirlerle doyumsuz bir duygu rüzgârı estirilir, güzellikler kaplar kâinatı, Yarabbi bitmesin bu gece, bitmesin diye içten dualar edilir ve kimbilir bu ilham yağmuru ile ne ilahi dizeler akla gelir yaşanılan bu anı ölümsüzleştirmek için...

Birinci Dünya Savaşı'nda, Kızılay, Galatasaray Lisesi'ni hastane haline getirmiştir. İstanbullu hanımefendiler, iyi yetişmiş aile kızları, Mısırlı Prensesler hastenenin gönüllü hemşireleridirler. Alt katta bir moral odası vardır. Doktor Adnan (Adıvar), Âkil Muhtar (Prof. Dr.), Neş'et Ömer (Prof. Dr.), Udi Nevres Bey, Üstad ve daha pek çok aydın oraya uğrarlar. İş biten gönüllü hanımlar da onların sohbetini kaçırmamak için alt kata koşarlar. Şiir, musiki, edebiyat ve sanat bahisleri savaşın ağır havasını dağıtır, günün yorgunluk ve üzüntülerini unutturur.

Yahya Kemal o tarihlerde 30 yaşlarında genç bir adamdır; ama çok daha yaşlı, tecrübeli, olgun bilge kişiliği ile mesafeli, saygın bir muamele görür. Bazı akşamlar Yahya Kemal mektebin denize bakan büyük bahçesinde geziye çıkmak isteyince, Mısırlı Prenses Şivekâr hemen “Ben de sizinle geleyim Üstad” diye ayağa kalkar ve bahçede yan yana yürümeye başlarlar. Devrin son derece güzel ve asaletli bir kadınının hiç çekingenlik göstermeden ona refakat etmesi hiç kuşkusuz gurur vericidir. Güzel ve genç kadınların yakınlığından her zaman hoşlanmıştı. Ama onlarla beraberken, sanki arasında görünmez kalın bir cam varmış gibi bir duyguya neden kapılıyor? Onları neden hem çok yakınında hem de çok uzağında hissediyor? Neden “Durup dururken bir melâl kaplıyor içimi, hep hasret duyuyorum, hep hasret...” diyor?

36

ÜSTAD'IN bilinen tek aşk hikâyesi, Nâzım Hikmet'in annesi Celile Hanım'a gösterdiği ilginin dillere düşmesi sayesinde. O sıralar Heybeli'deki Deniz Harp Okulu'nda dersler vermektedir Yahya Kemal ve talebelerinden Nâzım Hikmet'in genç ve güzel bir dul olan annesi ile sanat, edebiyat konularında sohbet etmek fırsatlarını asla kaçırma-

maktadır. Celile Hanım resim yapar, okur, açık fikirlidir, zamanının iyi eğitim görmüş serbest tavırlı modern kadın tipinin iyi bir örneğidir; Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın bile Celile Hanım'a tutkun olduğu alttan alta söylenir; tabii, "Hoca"nın Nâzım'ın annesine ilgisi de okulda, talebe arasında hayli ilginç abartmalara yol açmaktadır. Yahya Kemal birkaç derse gelmese, "Celile Hanım'ın aşkı yüzünden intihara kalkışmış" rivayeti rüzgâr gibi sınıfları dolaşmaktadır. Alt sınıftan Necip Fazıl (Kısakürek) bir gün derste ayağa kalkıp, "Efendim, kibrit suyu içtiğiniz doğru mu?" deyince de kıyamet kopmuştur. Necip Fazıl da Nâzım gibi şiir ve edebiyat heveslisidir ve Nâzım'ın şiirlerini Üstad'ın tashihinden geçirip edebiyat dergilerinde yayınlattığı kuşku su içindedir. Bu nedenle, sınıfın önünde hocasından intikam almaya kalkışmış, mektep idaresinden esaslı bir ceza alarak, Nâzım'a içten içe biraz daha düşman kesilmiştir.

Üstad'ın Celile Hanım'la evlenme noktasına kadar geldiği dahi söylenir. Ne olmuştur da son anda bu evlenme gerçekleşmemiştir? Kimse bir şey bilmez. Çünkü Üstad kimseye yüreğini açmaz. Mısırlı Prenses Emine'ye gerçekten âşık olmuş muydu? Savaş yıllarında İstanbul sosyetesini altüst eden Rus asıllı Prenses Grace ile bir macera yaşadığı doğru muydu? Sadece rivayet edilir, ama doğrulanmaz. Doğru olan şudur: Tanıdığı bütün kadınlar, yaşamın diğer güzellikleri gibi onu heyecanlandırmış, ruhunu bir çalgının telleri gibi gerip titretmiş; onları, aradığı sesi ve ritmi bulmasına yardımcı olan birer sebû (şarap testisi) gibi sevmiştir.

37

BİR akıma bağlı kalmak ruhunu sıkar Üstad'ın. Şiiri de öyledir; epik tarzın, romantizmin ve sembolizmin sentezini yaparak, kelimelerin istifi ile bir musıki, bir ritim yaratır. Böylece düşünceye bir lirizm kazandırır. Ele aldığı konu

neyse, tarih, kahramanlık, aşk, kısacası yaşamı ilgilendiren bir düşünce veya duygu; anlatırken, bir eski zaman destancısı, bir halk âşığı, bir divan şairi havasına bürünür. Putpe-restliğimizden Müslümanlığımıza kadar uzanan zaman içinde ruhlarımızı sarmış olan sesi duyurmaya çalışır. Bu büyücü gibidir gaipten sesler çıkarırken. Şiirinin yarattığı musiki ile, sanki, dağılan sürüsünü kavalı ile toplayan esatirî bir çobandır.

Sanki, Sultan Selim Han'ın muhteşem ordusu ile Acem mülkünü ve peygamberler diyarını fethe çıkmış bir yeniçeridir. Veziri Âzam Sinan Paşa'nın şehit olmasına diz dövüp, "On Mısır ülkesi bedel olabilir mi böyle bir Sinan Paşa'ya!" deyû, kahhar bakışlı gözlerinden sel gibi yaşlar akıtmaktadır.

Sanki, Padişahın yanındaki ulemadan biridir de, Şark'a ve Cenûb'a giden yolları kılıcı ile açmak isteyen Hünkâr'ın haşmetini gelecek nesillere hikâye edememenin telaşı içindedir.

Sanki, İstanbul'un fethinde safların önüne canını atmış o yeniçeridir ki, bu küfür diyarının üzerine hilalin damgası vurulsun, firengin mağrur başı eğilip çelengi düşsün deyû ölüme meydan okumaktadır.

Sonra, birden, Damat İbrahim Paşa'nın Lale Devri'nde Haliç'te yarattığı güzelliklerle içi titremeye başlar; bizim güzelliği vecd içinde duyup ruhumuza sindirişimizi, kahramanlığımız gibi övmeye koyulur. Abdülmecit devrinin bir güzeline ilan-ı aşk ederken, "Sana duygularımı anlatmak için öyle seçtim ki kelimeleri, şarkı gibi okunsun istedim" der. Ezan-ı Muhammedî dinlerken, içine dolan ululuk ve güzellikleri anlatacak kelime bulamaz da, günlerce uykulardan olur. Anadolu'ya geliş maceramızı, Alparslan'ı filan düşünürken, şiirin şimşekten daha keskin ve parlak bir anlatım gücü olmadığına hayıflanır. Kendi hayatını düşünür, "Benim neyim var halkıma verecek, kırık bir kalp ve beş on gazelimden başka" der. Şeyhülislâm Yahya'nın söylediği gibi, "Bir sevincin doyumuna varamadan yaşayıp gitmekte"dir.

Bu doyumsuzluğu öyle derinden duyar, öyle güzel anlatır ki... Omuzlarına lâhurdan şal atmış, gül yanakları yaşmaklı, eteğini tutup bin işveyle üç çifte kayığa atlayarak Sâdabad'da gezintiye çıkmış bir eski zaman güzelinin, suya yeni doğmuş bir ay gibi vuran aksini seyrederken öyle bir "Aah!" yükselir ki yüreğinden, iki sahildeki halk mahûrdan bir gazel dinlermiş gibi zevk içinde kalır. Mehtaplı bir gecede Boğaz'da, Çubuklu'da doğanın musikisini bozmadan yapılan bir kayık sefasında; "Bitmesin bu güzellik, insan kaç kez yaşar böylesini" diye düşündüğünü itiraf edişi bile hüznün vericidir.

Müslümanlığın imanını Papa'dan Hazreti İsa'ya kadar ulaştıran bir deniz kahramanını, Gedik Ahmet Paşa'yı sevgiyle anarken, adeta onun kadar inanmış olmayı özler. Üstad dindar değildir, ruha inanmaz, cennet ve cehenneme inanmaz, hayatın tek ve en büyük gerçek olduğunu bilir; ama madem ki halk yaşayışına anlam kazandıran, güzellik katan, hayatını zenginleştiren inançlara sahiptir; bir şair olarak onları yüceltmek ve güzelleştirmek de onun görevidir. Böyle düşünür. Tamburi Cemil'i dinlerken Rast'ın Mahûr'la, Uşşak'ın Muhayyer'le sarmaş dolaş olması nasıl doyumsuz bir güzellikse, Müslüman Türk inanmışlığının ruhunu hissetmek de öylesine güzeldir.

Üsküdar'ı bunun için sever. Bu manevi iklimde yaşadığı gençlik günleri aklına geldikçe, orada geçirdiği her an, her saat, bir musiki gibi içine dolar. Gençliğinde dışa vuramadığı duygular, şimdi yaşlandıkça, zaptedilmez olmaktadır. Yaşamın sevmek, istemek, özlemek olduğunu düşünür. Ömrün söz edilmeye değer tek yanı zevkidir. Yaşamı pek öyle zevkle dolu değildir ama, o bütün ömrünü insanlara zevk alarak yaşamayı telkinle geçirmiştir. Yaşanmışlığı veya hayaller içinde büyütülmüşlüğü belli olmayan aşk hikâyelerini bunun için söyleyip durmuştur şarkılarında. İlahi adalardaki sevişmeler, gece yarıları şen bir kızla el ele yürüyüşler, insanın hazdan titrediği sokulmalar, bakışmalar... Sonra bütün o yerlerden tek başına, üzgün bir kalple geçi-

şin sızıları... Sular ağarınca kadar sevgilinin daha dün kahkahalar yükselen evinin önünde kayıkla dolaşmanın kalp ağrıları... Sonra aynı kuvvetli hasreti, doğup büyüdüğü yerlere, Üsküp'e, Varna nehrine kadar duyuş... Bazen Nef'i'yi bazen Hafız Post'u özleyiş, zaman içinde eskimeyen tek şeyin aşk olduğunu düşünüş... Yaşadıkça ömrün bütün lezzetini düşüncede tazelemek varken kocayıp ölüme doğru sürükleniş...

38

HER insanın içinde biraz ölümsüzlük özlemi vardır.
Hayat güçlüdür.

Üstad ne zaman bir deniz kıyısına gitse, düşüncesi ve duygusu, ölümle hayat arasında bir med-cezir gibi gider gelir.

Yıllarca önce, 1910'da, Brötanya kıyılarında Roskof'da bir med-cezir olayını seyretmiş; içine doğan sonsuzluk özlemi ile kendi ölümlülüğünü düşünmüştür.

Açık Deniz'i 1925'te tamamladığı zaman, o artık hayatının hikâyesi idi.

Hugo, Vigny, Byron ve diğer Batılı şairler pek çok deniz ve sonsuzluk şiiri yazmışlardır. Üstad, Hugo'nun "Okyanusta Gece" sine bayılır.

Bizim şiirimizde, o zamana kadar, insanlığın ortak duyguları ve düşünceleri üzerine felsefe yapmak gibi şeyler yoktur. Bu nedenle, Divan şiiri denilince, Üstad; Nef'i'den, Nabi'den, Bâki'den, Fuzuli'den Nedim'den kalıcı olan beyitleri ayıklar, onlardan şu kadar beyit kalmıştır der, bütünü ile kalıcı şiirleri olmadığını söyler.

Bütünü ile kalıcı şiir o aramıştır. *Açık Deniz*'de, Balkanlar'da geçen çocukluğu, Türkler'in yayılış haşmeti ve vatan topraklarından çekiliş hüznü vardır. Elden çıkmış toprakların sınırlarını seyrederken, yüreğinde bir yalnızlık ve ıssız-

lık hisseder. Gözlerinin önüne tarihin haşmeti gelir. Biz de bu deniz gibi kabarıp yayıldık, cihanı kapladık; çekilirken de enginlerde kaybolduk, biz deniziz, ruhumuzdaki haşmetle yayılır ve çekiliriz, diye düşünür.

Onu, eski zevkin bir mirasyedisi gibi göstermeye çalışanlar; “Hâlâ mı Kanlıca? Hâlâ mı Çamlıca?” diye Üstad’ı karamaya kalkarlar. “Süleymaniye’de Bayram Namazı” gibi şiirlerini, “İrtica kokuyor!” diye suçlamaktan bile geri kalmazlar. Oysa, Süleymaniye, Üstad’a bir ordu milletin kalıcılık simgesi gibi görünür. Oradaki bayram sabahında geçmişle geleceğin iç içeliğini seyreder. İşçisi, mimarı, gazisi, serdarı ile sonsuzluğa adanmış bir anıt dikmiş olmamız Üstad’ı öylesine heyecanlandırır ki; ön saflardaki bir erin inanmışlığında, bizim büyük bir devlet kurma gücümüzü yeniden bulmuş gibi sevinir. O sırada bayram topları atılmaktadır ve sanki ordu Çaldıran’dan, Mohaç’tan dönüyormuş gibi, Barbaros Preveze’den geliyormuş gibi içi ışıklara boğulur. Bizim başaran, yücelten, yaratan tarafımızın asla kaybolmayacağını haykırır. Hem de bunu ne zaman yapar? İstanbul’da herkesin boynunun eğildiği, ruhların karardığı, Anadolu’da Mustafa Kemal’in umutsuz gibi görünen bir ölüm-kalım savaşma giriştiği günlerin karabasanında...

39

KÖKLERİ aramak, “Nereden geliyoruz biz?”i anlamaktır.

Üstad, İtrî’yi dinlemeye konservatuvara gider. Müdürün odasına oturur. Arşivden plaklar gelir. Gözleri yumulu, başı göğsüne düşmüş, dinler de dinler.

İtrî ki bizim 18’inci yüzyıl medeniyetimizin en olgun bestecisidir, musikisinde ordu-millet yaşayışımızın yedi asırlık sesleri vardır, doğa, din, ve hayatın akışı vardır, ır-

maklarımızın sesi, çınarlarımızın sesi vardır, zafer sevinçlerimiz, dualarımızın ve Doğu'nun sesi vardır; Üstad bu sesleri bir şarap gibi içer. İtrî'nin Tekbir'inde, Nevâ-kâr'ında, Nât'ında, Âyin'inde geçmişin bütün ihtişamını yaşarken, bir yaz günü Tuna'dan kabilelerle geçen bin atının nal seslerini duyar, onların dev gibi orduları yendikten sonra çocuklar gibi şen şakrak, doludizgin yedi kat arşa yükselişlerini seyreder... Kulaklarında İtrî'nin besteleri, Cihangir'den Üsküdar'a bakarken, üç bin yıllık geçmişin bütün kahramanlarına: "Gönlüm, kanım, mizacımla sizdenim / Dünya ve ahirette vatandaşlarım benim!" diye haykırır. Vatan ve orada yaşayanlar üzerinde yoğunlaştırır düşüncesini. İtrî'yi, Seyyid Nuh'u, Hafız Post'u tanımadan, o musiki'yi anlamadan, bilmeden bu vatani duyamazsın. Dede ki, bizim milli musikimizin son ihtişamıdır, onun ölümü ile bir güneşin battığını unutmayacaksın. Nerede olursan ol, Tanburî Cemil Bey'i dinliyorsan bir eski plakta, o anda vatanıydın. Kocamustafapaşa'da, Atik Valde'de dolaşırken köklerin ayaklarına dolandığını hissedeceksin. Bu camileri, medreseleri, şadırvanları, köprüleri yapan Mimar Sinan'ları, Davud Ağa'ları tanıyacaksın, ustalıklarındaki bütün özellikleri öğreneceksin. Bir adım atsan dünyadan ahrete geçilen İstanbul semtlerindeki soyluluğu, güngörmüşlüğü, ruh zenginliğini bütün benliğine sindireceksin.

Şiirin gücünü bu amaçla kullanır Üstad.

Gerçi dinciler, ihtilalciler, milliyetçiler, ahlakçılar, komünistler de şiiri kendi amaçları yönünde kullanmak istemişlerdir. Üstad da sanki onlar kategorisine girmiş gibi görünmektedir. O ise reddeder şiirin bir emele bağlanmasını. Ben vatanperver Achille'e de, Derviş Yunus'a da, haydut François Villon'a da, saray bendesi Nedim'e de, ihtilalci Auguste Barbier'e de hesap sormaya kalkmam; bana heyecan veren bir Katolik şiirini de bir komünist şiirini de severim der. Eğer sefalet, yoksulluk ve zulümden başka konulara eğilmeseydi şairler, *İlyada*'yı okuyamayacaktık, *Horace*'ı okuyamayacaktık der. Bir duyguyu, bir düşüncüyü bütün

kuvvetiyle ifade edebilmek için, mutlaka belli bir misyon gerekmez. Kanuni'nin askerleri, hünkârın ölümünü duyduklarında, "Bizsiz nereye gidersin!" feryadlarıyla üsküflerini havaya atıp gözyaşlarına boğulmuşlardır. Ama bu acıyı bugünkü kuşaklar ancak Bakî'yi okurlarsa öğrenebilirler.

Üstelik, Üstad'a göre, Bakî'nin o şiiri yazarken Sultan'ın ölüm acısını sipahiler ve yeniçeriler kadar derinden duyduğu da şüphelidir.

40

İNCE, hınzır, insanın içine işleyen bir mizah üslubu vardır Üstad'ın.

İspanya'da epeyce zaman geçmiş, o hâlâ bir İspanyol raks görememiştir. Bir gün tanıdığı zengin bir Marki'ye bunu söyler, o da "Endülüs'e gelebilir misiniz?" diye sorar. Üstad öyle kolay kolay yerinden kıpırdayacak cinsten değildir ama, güzel bir raks seyretmek için ta Endülüs'e de gidilir. Üstelik Markiler'in haddeden geçmiş ince bir zevkleri de olmak gerekir, kim bilir ne muhteşem bir müzik ve dans ziyafeti hazırlayacaktır.

Endülüs'te Serez'e gidilecektir. Bu, büsbütün ümidi artırır. Serez, büyük ve zengin çiftlikleri, eşsiz şaraplarıyla ünlüdür. Kararlaştırılan tarihte Marki ile buluşurlar. Hazırlıklar muhteşemdir. Civardan ve Madrid'den genç ve güzel dansçı kızlar getirtilmiştir. Sofralar açılmış, genç kızlar şarap ikramına başlamışlardır. Bu sırada üç İspanyol güzeli ortaya gelir. Müziğin iç gıcıklayan ritmine uygun, yelpaze salları gibi dönüşler, işveyle açılış ve örtünüşler, al rengin şalda, etekte, göğüsteki gülde, dudakta, yanakta ve kadehteki şarapta her şeye hâkim oluşu, gün batarken Endülüs semalarını saran kızılık, her baş çevirmesi ile bakışları insanın yüreğine ok gibi saplanan kömür gözler... Velhasıl yaşanan an, büyüleyicidir... İnsana içinden bin kere "Sen

yaşı Marki hazretleri!” dedirtecek kadar güzeldir. İşte o gece, Endülüs’te Raks şiirinin üç sihirli kelimesi doğmuştur içine: Zil, Şal ve Gül.

“O zamanın parasıyla tam 2000 papale mal oldu” diye bitirir hikâyesini. Meğer Marki, bütün o gecenin düzenlenmesini Üstad’ın namına yapmış. Ziyafet sonunda faturayı ona ödetmiş!

1941 Kasım’ında, Nisruaz’da yaşanan bir sahnenin şahitleri de yeniyetme şairlerden Ömer Faruk (Toprak) ile Hüsamettin Bozok’tur.

Üstad, o gün etrafını saranlara, hoş bir hikâye anlatmaktadır.

Günlerden bir gün, Orhan Seyfi ile Yusuf Ziya onu ziyarete gelmişler, Fransız edebiyatı üzerine uzun bir sohbetten sonra; “Şiir esaslı bir kültür birikimi mi ister, yoksa ilhamla mı yazılır Üstad?” diye sormuşlardır.

Üstad şöyle bir düşünmüştür. Deminden beri Fransız edebiyatı üzerine nefes tükettiği, Fransız şiirinin nasıl bir kültür birikimi üzerine oturduğunu uzun uzun anlattığı halde, bizimkiler böyle bir soru soruyorlar. Demek ki bunlar şiirin zahmetli yollarına pek hevesli değiller, ilhamı yeterli buluyorlar. Şimdi bunlara nasıl bir cevap versin?

“Onlara hoşlanacakları cevabı verdim” der. Bir de kahkaha patlatır. Ömer Faruk’la Hüsamettin birbirlerine bakarlar. Yalnız kaldıkları zaman da şöyle konuşurlar: “Yahu, insafa sığar mı, adamlara ömür boyu ilhamı bekletip kıs kıs gülecek...”

Bizim okumaya, öğrenmeye pek yatkın olmayışımız hakkında Üstad’ın oldukça köklü bir inancı vardır. Prof. Süheyl Ünver’in de hazır bulunduğu bir sohbette söze şöyle girer: “Bizde Lütfi Paşa Tarihi var. Lütfi Paşa, Kanunî’nin hemşiresini tutar. Hem âlim, hem sadrazam. Elli kadar kitabı var, çoğu Arapça, ikisi Türkçe. O anlatıyor yazdığı Tarih’inde. Yavuz’la Mısır’a gitmiş. “Fetih bitince tarihi eser-

leri görmeye gittik” diyor. Yavuz, piramitlere çok hayret etmiş. Kimin yaptırdığını sormuş. Yanındakilerden biri demiş ki, “Mısır’da bir ihtiyar var, o bilir.” Adanı bulup getirtmişler. İhtiyar, “Ey Emir-i Rum, sen bana bunu değil Nil’i sor!” demiş. Yani, Mısır’ın yerlisinin de bir şey bildiği yok. Lütü Ağa’dan başka orada İbni Kemal var, Celâlzade var. Yavuz’un kendisi de âlim. Hiçbiri bilmiyorlar. Bizde tarih ve coğrafya bilenler, asr-ı saadetin öncesini pek merak etmemişlerdir. Herodote’u okumadıkça piramit bilinmez. Avrupalılar Mısır’a girmeden de piramitleri bilirlerdi. Onlar medeniyetin bir başkasına, biz başkasına bağlıyız.”

Böyle ince alaylarla, nüktelerle, bilgisizlikleri iğnelemelerle kendini mi eğlendirir, yoksa mizahın içe işleyen gücünü kullanarak etrafındakilerde okumak, öğrenmek hevesleri mi uyandırmak ister?

Yayılışımız ve kabuğumuza çekilişimizin hikâyesini yine böyle mizahi bir dille anlatmaya koyulur:

“Bizim milletin aslan kalbi var, fakat yine de fethettiği diyar büyük, kucaklayamamış. Kolay değil. Bağdat’ta ve Suriye’de dört asır yabancı kalmışız. Arap o iklimden, biz o iklimden değiliz. Türk köylüsü Bağdat’ta ziraat yapamıyor, hararete dayanamıyor. Mısır’ı fethetmişiz, yukarı Mısır’da 65 derecede durmak lazım, yarım saat duramazsın. Orada yalnız Fellâh durabilir. İspanya’da bulunduğumda, Araplar’ın İspanya’yı fethiyle ilgilendim, bir İspanyol tarihçisine sordum: “Yalnız Endülüs’te kaldılar da yukarıda kalmadılar, nedendir?” dedim. “Araplar, hurmanın yetiştiği yere kadar gittiler” dedi.

Sonra birden, bizim aydınımızın araştırma, öğrenme hevessizliğinden yakınmaya başlar:

“İstanbul’un fethinde hazır bulunan Dursun Bey gördüğünü bile anlatamıyor. Mohaç’ta hazır bulunan İbni Kemal, ki büyük bir edib olarak biliniyor,

Mohaçname'sini al oku, olayı zerre kadar canlandıramıyor. Çaldıran, Mercidabık ve diğer zaferlerimiz pısırik bir dille, cansız kansız beş on satırla anlatılmıştır. Eğer Malazgirt'i bir Ermeni papazın yazdıklarından okumasaydık, Anadolu'da var oluşumuzun, vatan kuruşumuzun o kutsal hikâyesini bile öğrenemeyecektik. Bizi iki şey söndürmüştür: Biri düz yazı, diğeri resim geleneğimizin olmayışı. Hünernâme'nin, Nusretnâme'nin resimleri üzerimizde ne müthiş bir tesir yapıyor! Eğer düz yazı ve resim geleneğimiz olsaydı, zamanın akışı içinde kendimizi daha iyi tanıyarak ne kadar güçlü olurduk..."

Artık Üstad'ı tutamazsınız.

Kendi sentezimizi nasıl yaptığımızın hikâyesine koyulur:

"Malazgirt'ten aşağı yukarı on yıl sonra bizimkiler Üsküdar, İznik, Ayvalık ve İzmir'de görünüyorlar. İzmir limanında Venedik, Katalan ve Diyarı Rûm gemileri iskelele yanaşmış duruyor. Bizimkiler soruyor, 'Buna ne derler?' 'İskala derler' cevabını alıyor. Böylece 'iskele'yi öğreniyor. Yemek pişirilip satılan yerin "loganda" olduğunu, yenilen yeşil şeyin 'salada' olduğunu öğreniyor, lokanta ve salata şeklinde telaffuz ediyor. Çanta, acenta, anahtar, dalavera... bir sürü yeni kelime katılıyor diline. İran'a gelmişiz, pencere, cam, çerçeve... almışız. Biber Frenkçe, patlıcan Arapça, fasulye İtalyanca, servi Grek ve Arap, biz tutmuşuz hepsini Türk yapmışız. Roma hamamı Türk hamamı olmuş. Şahzade, padişah, taht, saray Acemce. Her milliyet bir sentezdir, biz de kendi sentezimizi yapmasını bilmişiz. Şimdi diyelim ki, 'iskele' kelimesini Türkçeden atmaya kalksan, ne yapıyorsun, Malazgirt Türk'ünün İzmir'e geliş hatırasını da silip atıyorsun! Boğaziçi'nde kendi üslubumuzda bir medeniyet yaratmışız, Türklüğün en olgun peyzajını çizmişiz; sen şim-

di onu koruyamıyorsun. Neşat Âbad'ın yerinde Lido gazinosu! Reşit Paşa yalısı olmuş Borivaj! Oysa, bir zamanlar ne kadar anlayışlı imişiz... Ayasofya'ya, Hristos Tepesi'ne dokunmamışız, aynen muhafaza etmişiz. Kırk kilise demişiz, Rumeli demişiz. Fethedip altı asır kaldığımız yerlere 'Rûm Diyarı' demekten korkmamışız. Bak, şimdi ne kadar değişmişiz...

Koca Mustafa Paşa Rum. Bir kiliseyi cami yapıyor, yeni aldıklarımızı kendi içimizde eritmesini biliyoruz. Mahmut Paşa'nın babası Hırvat, anası Rum. Savaşlarda Hırvatlığı ve Rumluğu perişan etmiş. Davut Paşa Türk değil, Kasım Paşa Türk değil, Atik Valde'ye ismini veren Nurubânû Sultan Türk değil; ama onların isimlerini verdiğimiz semtlerde, Türk ruhunu bütün kuvvetiyle estirmesini bilmişiz. Hırvat Sokullu Eyüp Sultan'da Türk tabutunda yatar, orası en mistik semtimizdir.

Tanca'da camiye gittim, pantolonluyum diye sokmadılar. Gâvur diye. Orada teganni günah, çünkü Malikî; biz ise teganni ediyoruz, işte mevlût! Şeyh Galib'e göre, Hazreti Muhammed, Ortaköy'de ipekler içinde oturan bir efendi gibidir: 'Sen Ahmet-ü Mahmud-u Muhammed'sin efendim.' Bunlar bize aittir, subjektiftir, iklime ve zamana bağlı şeylerdir. Nasıl ki Hollanda'da da Meryem sarışındır."

41

"EVLADIM, biz mazide çok tahayyül etmiş, fakat pek az tefekkür etmişizdir" der bir gün, sohbet sırasında Abdülkadir Karahan'a.

1926'da Varşova'da Orta Elçi'dir.

Yaşı da 42'ye varmıştır.

Abdülhâk Şinasi Hisar’a, “Okuyup öğrenmek için önümdeki zamanın kısalığına yanıyorum” diye mektuplar yazmaktadır.

Zamanın, kültür ve bilgi boşluklarını doldurmasına yetmeyeceğinden korkuyor. “Vatanda milli teşekkülümüzü ilk defa bu yaşında tam olarak anlayabildim” diye hayıflanıyor.

Varşova’da kitaplıkları karıştırır, Danzig’e, Berlin’e küçük yolculuklar yaparak kaynak arar, Yahudi mahallesi Şopena’ya taşıttığı Sefarette günlerce okumaya dalıp aşağı inmez. İstanbul kütüphanelerinden uzakta olmanın sıkıntılarıyla, dostlarına mufassal mektuplar yazarak hem düşünce ufuklarını açar, hem de sohbet ihtiyacını gidermeye çalışır.

O sıralar, elinde Napoléon’un Almanya seferine dair bir kitap vardır. Napoléon, 18. yüzyıl Almanya’sında, edebiyat ve sanat adamlarının gördüğü ilgisizliğin yönetimde yarattığı başarısızlıklardan söz etmektedir. Ona göre, ülkenin sanat ve kültür potansiyelini kullanmasını bilmeyen bir yönetim, halka en büyük kötülüğü etmektedir.

Urfa mebusu olarak Meclis’e girdiği günler gelir gözünün önüne. Mustafa Kemal’e rağmen, Meclis’in umumi havasında, edebiyeat ve sanat adamlarına karşı, “politikadan anlamaz” peşin hükmü elle tutulacak kadar yaygındır. Oysa, Mustafa Kemal, kurulan yeni devletin iyi işleyebilmesi için, ülkenin bilim, sanat ve kültür potansiyelinin en etkin şekilde parlamentoya da yansması düşüncesindedir. Zaten, politikanın, memleket ve dünya çapında düşünme, duyma hazırlığı olmayan; hatta belirli bir meslekte kişilikleri bile ortaya çıkmamış kimselerce bir meslek haline getirilmek istenmesi kadar da endişe verici bir şey olamaz. Üstad, bu tipleri, çöküş dönemi Osmanlı yönetici kadrolarında çok sayıda tanımıştır. Bu nedenle, Mustafa Kemal’in onu önce Lozan Konferans Heyeti’ne müşavir olarak dahil etmesi, Meclis’e seçtirmesi, Fransızlar’la yapılan Türkiye-Suriye sınırı tespit çalışmalarında görevlendirmesi ve nihayet Varşova’ya Sefir tayin ettirmesi; yüreğinde ve düşüncesinde “bu

güvene layık olmak” heyecanları uyandırmaktadır. Varşova’dan dostlarına yazdığı mektuplarda, daha mükemmel, daha bilgili ve yetenekli olabilme telaşı içinde görünmektedir. Ankara’daki politika esnafı ise, “Üstad, devlet kesesinden tatil yapıp keyif sürüyor, şimdi kim bilir tamamlanması kaç yıl sürecek bir yeni gazele başlamıştır” diye dedikodu oklarını sivirtmektedir.

42

1929 YAZI başında Madrid’e tayin edilir.

İspanya’da iklim var, tarih var, Afrika sahilleri yakın, oralandaki Osmanlı ruhunu hissedecek, düşünecek... Harika bir fırsat bu, Varşova’nın durgun havasından sonra İspanyol cıvıltısı...

Üstad hayaller kurar ama, onu Varşova’nın bir Sefir için oldukça hareketsiz, tekdüze ortamından çıkarıp o sıralar fokurdamaya başlayan İspanyol kazanının içine atanlar hiç de ona iyilik etmiş olmazlar. Politik yetkileri elinden alınmış, biraz kuklalaştırılmış Kral 13. Alfons’un av ziyafetleri ve özel sohbetleri diplomatik yaşamın zevkini ne derecede arttırırsa arttırsın; ülkede gittikçe kızışan sağ-sol çekişmelerini gözden kaçırmamak gerekir. Primo de Rivera diktası Cumhuriyetçiler’e kan kusturma gayretleri içindedir. Ankara, İspanya’da olup bitenler yetmiyormuş gibi, bir de boş olan Lizbon Elçiliği’ni ek olarak Üstad’a yükler. Tefvik Rüştü Aras, mırın kırın etmesin diye Yahya Kemal’e özel bir mektup yazarak, Lizbon’un İstanbul’a çok benzediğini bildirmeyi de ihmal etmez.

Buna kanan Üstad, Lizbon’a hareket edip Estoril’de lüks bir otele yerleşirse de, Güneyden deniz üzerinden gelen çöl sıcağına on gün bile dayanamaz; itimadnâmesini verir vermez kapağı Madrid’e atar. Almagro Sokağı’ndaki sefaret binası ruhunu kararttığı için bir süredir Ayala’da

münasip bir bina aranmaktadır ve Üstad Madrid'de de otel hayatı yaşamaktadır. Fırsattan istifade İspanya'yı dolaşır. Endülüs medeniyetinin sırlarını araştırır. Seville'ye, Kurtuba'ya, Cebelitarık'a gider. Pireneler'e çıkar. Tanca'ya geçip İspanyol Afrikasını dolaşır. Öyle Sefaret arabası, şoför filan kullanmaz, halktan biri gibi dolaşmayı sever. Kahvelerde oturur, iyi yemek yenilen yerleri arar bulur. Sonra büyük bir keyifle vazife mahalline döner. Sefarettekilere, "Mühim bir şey olmadıkça beni rahatsız etmesinler" diye haber bırakır. Oysa İspanya'da mühim şeyler olmaktadır. Primo de Rivera siyaset sahnesinden uzaklaştırılmış, Zamora başkanlığındaki İhtilal Komitesi kralı da tahtından indirerek, parlamentoda büyük bir solcu çoğunluk sağlamayı başarmıştır. Yeni Anayasa, bu kez sağcılarını fokurdarmaya başlamıştır. Solcu Azana hükümeti, Zamora'nın Cumhurbaşkanlığı ile iktidarı ele geçirmiş görünse de, İspanyol milliyetçileri hızlı bir örgütlenme ile iktidarı sola bırakmamak gayretinde görünmektedir.

Bu arada Ankara da Madrid'den sık ve mufassal raporlar beklemektedir. Tevfik Rüştü bakar ki umut yok, günün birinde, dünyayı Üstad'ın başına yıkan o menhus telgrafı gönderir: "Ankara'ya dönünüz!" der.

Üstad bunu "azil" olarak yorumlar ve hemen bavullarını hazırlatıp Ankara'ya doğru değil, Paris'e doğru yola çıkar. Sefareten bir de telgraf çektirir: "Elçiliği devrettim, tedaviye ihtiyacım var, Paris'e hareket ediyorum, dönüş biletimi Paris Wago Lit'sine gönderirsiniz." der.

43

KAYIPLARA karışır.

Azledilmenin kırılgınlığı ve kızgınlığı içinde Avrupa'da dolaşır durur. Onu Cenevre'de, Lozan'da, Bern'de, Hamburg'da gördüklerini söyleyenler vardır. Tevfik Rüştü, Üs-

tad'ın kendisine küskün olduğunu çıtlatanlara, "Canım biz onu azletmedik ki, müstafi saydık" demesine rağmen, Yahya Kemal bir türlü hakarete uğratıldığı hissinden kurtulamaz. Günün birinde, Fransa'da bir kaplıca şehrinde çalışan Dr. Nihat Reşat'ın kapısını çalıp içini döker. İstanbul başınında ve dost bildiği çevrelerde onun hakkında yazılıp söylenenlerden son derece rahatsızdır. Bir bunalım içinde Avrupa'da serseri bir hayat yaşadığını, yakında şairliğinin bile unutulacağını dedikodu halinde yayanlar vardır. Yakın dostları bile, bu dedikodulardan etkilenip, "Çık ortaya, memlekete dön, prestijinden çok şey kaybediyorsun" yollu mektuplar göndermektedirler. Kimse onun nasıl bir haksız muameleye uğratıldığını sormak zahmetine bile katlanmamaktadır. Gururunun kırılışı yüzünden Paris'in ucuz otellerinde ömür tüketirken, elindekini avucundakini de yiyip bitirmiştir.

Çaresizliğin baskısını artık dayanılmaz hissettiği bir gün kalkıp Bükreş'e, Hamdullah Suphi'nin yanına gelir. Hamdullah Suphi, o sırada Romanya Sefirimizdir. Uzun geceler iki arkadaş dertleşirler. Ankara'dakiler Mustafa Kemal'e rağmen ona bu muameleyi nasıl reva görebilirler? Yoksa Gazi'nin itimadını da mı kaybetmiştir? Ama, hayır, hayır, bir araya gelseler, o büyük adam, onun aylardır içinde kıvrandığı duyguları ve ıstırabı mutlaka anlayacaktır! Öyleyse neden tereddüt ediyorsun, Ankara'ya gitmiyorsun, der Hamdullah Suphi. "Galiba senin tavsiyene uymamdan başka çare yok" cevabını alınca sevinir. Sefaretten bir mesaj iletir Ankara'ya. "Yahya Kemal burada yanımda, yakında oraya dönmesi için kendisini ikna ettim."

Ankara'da Mustafa Kemal onu, hiçbir şey olmamış gibi karşılar. Önce Yozgat, arkasından Tekirdağ milletvekili seçtirir. Üstad artık Park Otel'deki odasına, ona yaşadığını hissettiren İstanbul'una ve dostlarına kavuşmuştur. Zaman zaman Ankara'da da görünür ve "Bu şehrin en çok İstanbul'a dönüşlerini seviyorum" esprileriyle etrafını şenlendirir. 1946'dan önce bir dönem de İstanbul milletvekili ola-

rak Ankara seyahatleri devam eder. 1948'de, devrin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, emeklilik yaşına erişmiş bulunan Üstad'a on aylık bir Karaçi Büyükelçiliği imkânı yaratarak, geçimini sağlayacak bir emekli maaşı alabilmesi yolunu açar. Milli Reasürans Yönetim Kurulu üyeliğinden aldığı mütevazı ücreti de üzerine katınca, yaşlılığın o büyük "aç açık kalmak" korkusunu yenebilecektir. Hem, Allah'a şükür, kadir kıymet bilir insanlar eksik değildir şu başımıza ne geleceğini bilemediğimiz dünyada. Yapı Kredi'nin Genel Müdürü Kâzım Bey (Taşkent) ona bankanın sanat müşaviri olarak muntazam bir gelir sağlar. Park Otel'in işleticileri Aram ve Zare efendiler, Üstad'ın otellerinde kalmasını büyük bir şeref bilerek, onuru kırılmasın diye sembolik bir ücretle iktifa ederler. Her zaman etrafından eksik olmayan güçlü dostlara sahiptir. Ama yine de içinden o tedirginliği atamaz, daha uzun yıllar yaşarsa ve bugün yetermiş gibi görünen mali kaynaklar kurur veya küçülürse, ona kader tarafından nasıl bir son hazırlanacak?

44

ARTIK ne Pireneler'de çağılayan sesi dinlemek, ne Gavarıni'de eşek sırtında patika dağ yollarını aşıp volkan seyrine gitmek, ne Ada mehtaplarında saçları uçuşan genç kadınlar ve kızlarla tura çıkmak vardır.

Sabahları vücudunun bütün kasları ağrıyarak uyanıyor. Çaldığı zile zamanında bir gelen olmayınca küplere biniyor. Bazen, ağrılar içindeki mülahham gövdesini binbir güçlkle harekete geçirip odasının kapısından koridor boşluğuna doğru olanca gücüyle bağıyor: "Dursuuuun!" O görünmeyince, bir kez daha koridoru çınlatıyor: "Hamparsuuuun!" Sonunda birinden biri çıkıp geliyor. "Şu omzumu ov biraz, kıpırdatmıyor kâfir!" diye, yarı emir yarı rica garsonun elini tutup, ağrıyan yere götürüyor. Arkasından

“Çorabımı giydir, ama dikkat et, canımı acıtma!” komutu geliyor. Bir dost telefon etse, “Neredesin, hemen gel, pek bunaldım yalnızlıktan...” diyerek adeta yalvarıyor. Bavulardan temiz bir gömlek çıkarıp giymek, kravat bağlamak, hele hele pantolon giymek, banyoya kadar gidip yüz yıkamak, saç taramak, daha şimdiden hepsi birer dert.

Ziyaretine gelenler, onu, sırtı kapıya dönük, başı bir yığıntı halindeki vücuduna gömülmüş, karyolasında oturur buluyorlar. Ziyaretçi odanın deniz tarafına geçinceye kadar kim olduğunu bile bilmiyor. Görüş alanına girince, sizi bir kurtarıcı gibi heyecanla, sevinçle, muhabbetle karşılıyor. Neredesin? Neden bu kadar gün görünmedin? Neler olup bitiyor dünyada? Filancayı gördüğün var mı? Biraz daha kalamaz mısın?

Artık, torbanda, en tatlı hayal için bile atacak tek okunun kalmadığını düşünürsen, zaman senin için sona doğru hızla sürüklenişin çığlıklarından başka nedir?

Ömrün son demini yaşadığını kuvvetle hissederken, bütün bitişlere, sona erişlere karşı hassasiyeti artıyor.

“Üstad gittikçe huysuzlaşıyor” diyorlar.

Tedirginliğinin arttığını o da biliyor.

Son günlerde, sağlığındaki alarm zillerini daha fazla duymaya başlıyor.

Her iğne yapışında doktora soruyor:

“Bizim alyuvarlar ne âlemde?”

“Yükselecek...” diyor doktor.

“Ne biliyorsun?”

“Yaptığımız ilaç yükseltir de ondan!”

“Ne kadar zamanda yükseltir peki?”

“Birkaç gün sonra...”

“Birkaç gün dediğin kaç gün, doktor?”

Bu, böyle sürüp gidiyor.

Öyle, otel odasında, iğneyle, hapla düzelecek iş olmaktan çıkıyor Üstad’ın rahatsızlığı.

Aynı zamanda yakın dostları olan Nihat Reşat'la İhsan Şükrü sonunda bastırıyorlar: “Hastaneye yatacaksın Üstad, müşahade altında bulunduracağız bir süre!”

Çok değil, bir hafta sonra isyan bayrağını kaldırıyor: “Bir dakika bile tutamazsınız beni burada, evime gideceğim!”

Doktorlar, işin ciddiyetini biliyorlar; “Tedaviyi böyle yarım bırakıp bir yere gidemezsiniz!” diye kararlı bir tavır takınıyorlar.

“Siz benim bedenimi tedaviye çalışıyorsunuz, ama ruhum ölüyor burada, asla kalamam!” diye diretiyor.

“Birkaç gün daha, ne olur...” diyor doktorlar.

Üstad son kararını veriyor:

“Peki, bugün de kalırım, ama yarın beni burada tutamazsınız, asla!”

Ertesi gün, 1 Kasım 1958 Cumartesi'dir.

O güneşli sabah, sessiz bir gemiye gizlice binip, bilinmeyen bir limana doğru, bitmeyen bir yolculuğa çıkar Üstad...

Belki hâlâ yollardadır, gemiler geçmeyen bir ummanda...

DAM AĞASI

KEMAL Tahir'in dünyamızda yaşadığı son akşam 20 Nisan 1973 tarihine rastlar. Şişli'de, Mehmet Barlas'ın akşam yemeği davetinin baş misafiri odur. Eşi Semiha Hanım'la birlikte salona girdiği zaman, kendisinden önce gelmiş beş-altı genç çiftin ayağa kalkıp selamlamalarından hoşlanır. İsmail Cem, Ali Sirmen, Mete Tunçay, Tuncer Arıklı, Afşin Germen eşleriyle o akşamın diğer davetlilerindendir.

Yenilip içildikten sonra zamanın siyasal, sosyal, kültürel konuları üzerinde bir muhabbettir başlar. Semiha Hanım, bol ikramlı sofrada ölçüyü kaçıran Kemal Tahir'in, bu heyecanlı gençler arasında sohbetin ölçüsünü de kaçırıp, eski günlerdeki gibi yüksek tansiyonlu bir tartışmaya girmesinden korkar. Üç yıl kadar evvel ağır bir kanser ameliyatı geçirmiştir Kemal Tahir, daha yeni yeni kendini toparlar gibidir. Öyle yüksek heyecanlara gelemmez. Ama gecenin havası, eski Kemal Tahir'i canlandırır bir tempodadır ve Semiha Hanım tedirgin olmaktadır. "Dur hele!"li, "Hele bak!"lı, "kaltaban"lı konuşmaya bir kendini kaptırırsa artık kimsenin onu durduramayacağını çok iyi bilmektedir. Aslında, orada bulunanların hemen hepsi de Kemal Tahir'in hem romancı kişiliğine, hem sağlığına özen gösterecek aydınlardır.

Sadece, atak bir yapısı olan genç tarihçi Mete Tunçay, Kemal Tahir'in romanlarındaki tarih tezleri geliştirme ça-

lışmaları üzerine konuşulurken, beklenmedik bir çıkış yapar; “Siz tarihe sadakat göstermiyorsunuz, olayları ve gerçekleri saptırıyorsunuz” der. Örnek olarak da *Kurt Kanunu*’nda Atatürk, İsmet Paşa, Kara Kemal, Abdülkerim gibi tarihi kişiliklerin gerçek dışı karakter ve olay yorumlarıyla okuyucuya sunulduğunu ifade eder. Salondaki hava birdenbire buz gibi oluverir. Kemal Tahir’in avurtlarındaki adaleler kıpırdanmaya başlar.

Belki de ölümün kampanaları o anda çalmıştır.

İsmail Cem: “Bu, Türk düşünce hayatına büyük bir özgürlük ve özgünlük kazandırmış bir romancıya karşı büyük bir haksızlık” diyerek araya girmiş; Ali Sirmen de, “O dediğinizi tarihçi ve bilim adamı olarak kendiniz yapın, romancıda aramayın!” demişse de, ok yaydan çıkmıştır bir kere. Gözler Kemal Tahir’e dönmüştür. Hayret! Hiç sinirlenmeden, amma belki ki tepkilerine gem vurarak, kısık bir ses tonuyla şunları söyler:

“Siz gençlere önce şunu belirtmeliyim. Hayatım boyunca bir sistem dahilinde düşünmeye çalıştım ve buna alıştım. Yazdıklarım, sistemli düşünmemin mahsulüdür. Bugüne kadar kendi doğrultumda yanlışla düşünmedim ve yazdığıma pişman olmadım. İnsanlar yanlış yapabilir. Ama benim gibi çok çekmiş insanlar bir bakıma talihli de sayılırlar. Benim geçtiğim yollarda kendini tüketen ve o acıları çeken insanlar için doğrulara varmak daha kolaydır. Tarih bir gün beni yargılsa, romanlarımda yanlış yaptığım iddiası boşlukta kalacaktır, buna inanırım. Ben romanlarımda dünü yazdım, ama bugünü de yansıtmak istedim, hatta gelecek için yazdım.”

Göztepe’deki evlerine geldiklerinde vakit gece yarısını geçmiştir. Birinci kattaki komşuların ışığı yanmaktadır. “Bizim kata çıkacak gücüm yok, al zillerini de biraz onlarda soluklanayım” der karısına. İçeri girince, “Bana bir ihlamur yapın, varsa biraz karbonat verin” der. Saatler

geçtiği halde hâlâ kendi katlarına çıkacak gücü toplayamaz. “Yediğim şeylerdendir” dediği gaz sancıları da gide-rek artar. Sonunda bir doktor çağrılmasına razı olur. Büzü-lüp iki kat olmuş halde, kimseyi kendine dokundurtmadan öyle kalakalmış bulur doktor onu. “Bakalım neyiniz var-mış üstad?” diye nabzına el atar ve irkilir.

Nabız yoktur.

Evine varamadan, komşu evinde hayata veda eder o Nisan sabahı Kemal Tahir.

Bir büyük dost daha kaybedilir.

46

YAŞI 22-23 var yoktu. Çiçeği burnunda bir Bab-ı Âli mensubu olarak Kerim Sadi’nin evinde görünmeye başlı-yor. 1930’ların başında Kerim Sadi’nin evi; özgürlük, eşitlik, insan hakları, hakça bir düzen konularının bol bol ko-nuşulup tartışıldığı bir çeşit okul. Tıp Fakültesi’nden ayrı-lıp kendini sosyalizme adayan Kerim Sadi, *Aydınlık*’ta, *Re-simli Ay*’da, *Yeni Adam*’da rejimi işkillendiren yazılar yazı-yor. Cumhuriyet on yılını tamamlamış, yeni devletin yan-daşlarıyla karşıtları kendi kamplarını kurmuşlar; Nâzım gibiler, Kerim Sadi gibiler de ideal insanlık cephesinin ne olduğunu aydınlara anlatma, öğretme gayreti içindeler...

Kemal Tahir, alaydan yetişme bir bahriye yüzbaşısının, Sultan Abdülhamit’in özel marangozhanesindeki mutemet yardımcılarından marangoz Tahir Efendi’nin oğludur. Aile-nin Cumhuriyet’le bir sarsıntı geçirdiği kuşkusuz. Üstelik, büyüüp serpildikçe Kemal Tahir başına buyruk yaşamak, bileğinin gücü ile hayattan bir şeyler koparmak heveslerine kapılmaktadır ve Galatasaray Lisesi’ndeki disiplinden sıkıl-maktadır. Okulu ikinci sınıfta terk eder, bir süre avukat kâ-tipliği, ambar muhasipliği gibi işlerin zavallı ücretleriyle Beyoğlu bıçkınlığına sivanır; şöyle hızlı tarafından hayatla

tanıştıktan sonra da, kendini yazı-çizi işlerine daha yatkın bulur. Şiirler yazmaya başlar. Nâzım'ın büyüüne kapılır ve kader onu getirir Bab-ı Âli'nin ortasına bırakır.

Kemah Tahir'in macerası gazeteci olmakla başlar.

Atatürk devrimleriyle yaratılan sosyal uyanış ve kazanılan özgürlükler, aynı zamanda rejimi kemiren kurtları da üretmektedir. İnsanlar ve kitleler, tarihi süreç içinde çağdaş hayattan uzak kalışımızın eksikliklerini ve ihtiyaçlarını daha iyi görmeye başlamışlardır. Rejim bu "açlığı" hızla giderecek bilgi, yetenek ve kararlılığı gösterememektedir. Devrimci cephede "yozlaşma" şikâyetleri giderek kabarmaktadır ve rejimi yürütenler bu yeni başkaldırışı kendileri için büyük bir tehlike olarak görmektedirler. Muhalefetin görünmez bir alanda, düşüncede büyümesi ve yayılması; rejime ve devrimlere karşı birbiri arkasına patlak veren bütün gerici isyanlardan çok daha büyük bir kaygı yaratmaktadır.

Böyle bir yorum, tarifsiz acıların, inanılmaz insanlık dramlarının ortamını oluşturur. Kemal Tahir'in yeni hayatı da o ortamda çiçek açar.

1938 yazında rejim müthiş bir kasırga estirir sol aydınlar üzerinde. "Harp Okulu" ve "Donanma" olayları patlak verir. Dolaplarında *İspanya Kurtuluş Savaşı*, *Yarı Müstemleke Oluş Tarihi*, *Kara Gömlekliler İhtilali*, *Diyalettik Materyalizm* gibi piyasada satılan kitaplar çıkan Harp Okulu öğrencileri tutuklanır. Balzac'ı, Zola'yı, Tolstoy'u, Anatole France'ı, Dostoyevski'yi, Goethe'yi, İbsen'i, Nâzım Hikmet'i, Sabahattin Ali'yi, Haydar Rifat'ı, okumaya kalkmış 25 yaşındaki deniz gediklileri donanmayı isyana hazırlamakla suçlanır. Bütün bu gençlerin sol çevrelerle bağları araştırılır. Sonunda, Kerim Sadi'nin evine gidip gelen genç gazeteci Kemal Tahir de, Erkin savaş gemisinin güvertesinde kurulan Askeri Mahkeme'de şu hükmü giyer:

“Duruşmada hasıl olan kanaate göre, adı geçenin, komünistlik tahrikatından mahkumiyetleri bulunan ve kendi ifadesiyle de komünistliği kabul edilen Nâzım Hikmet, Hamdi Alev, Hikmet Kuvılcımlı ile ve komünistlik şüpheleri altında bulunan Sarı Mustafa, Zehra, Hüsamettin, Kerim Sadi, Sıdık gibi şahıslarla çok sıkı temasta bulunması ve çevresinin özellikle bu şahıslarla çevrili olması ve yapılan aramada evinde bulunan ve listesi 1 numaralı tahkikat dosyasının 60-63’nc sayfalarında sıralanan Türkçe ve Fransızca 72 kitabın tamamen sosyalizm, Marksizm ve komünizme ait oluşu Kemal Tahir’in komünist bir karakter taşıdığını; ve bu kitapları bir sistem dahilinde ve kardeşi telsiz stavş Nuri Tahir vasıtasıyla Yavuz gemisine sokmak suretiyle erbaşlar üzerinde propaganda ve telkin yapmaya çalıştığı ve kitaplar vasıtasıyla fikri telkinlerde bulunduğu askeri şahıslara daha sonra Nuri Tahir vasıtasıyla kendini tanıtılarak bu erbaşların kitaplar vasıtasıyla edindiği komünizm fikirlerini şifahî telkinlerle de takviyeye çalıştığı; ve hatta kendilerine Nâzım Hikmet’in ve kendisinin henüz neşredilmemiş eserlerini dahi bizzat okuduğu; ve izahlarda bulunduğu; ve bu eserlerden ilham alan erbaş Mehmet Ali’nin aynı vadide şiirler yazmaya özendiği; ve kendisiyle temas eden arkadaşlarının aldıkları komünizm fikirlerini Donanma dahilinde yaymaya çalıştıkları ve onları bu yolda şiddete temayül ettirdiklerini; ve bir askeri şahıs olan kardeşini gerek bizzat ve gerekse evinde yaptığı toplantılara iştirak ettirmek suretiyle bu vadide yetiştirdiği ve kendisini Donanma dahilinde bir propaganda aleti olarak kullandiğı anlaşılmış ve Kemal Tahir’in askeri isyana tahrik ve teşvik suçunu işlediğine tam hir vicdani kanaat hasıl edilmiştir.”

Bu kadar sudan sebeplerle bir insana 15 yıl, 28 yıl ağır hapis cezası vermek; insanın en dokunulmaz hakkı olan yaşama özgürlüğünü elinden alıp onu soğuk ve karanlık bir zindana kapamak bugün bile yönetimlerin devlet adına işledikleri çağdışı bir insanlık suçudur. Bundan 50-55 yıl önce, böyle bir hükme karşı ne denilebilir ki? Sadece bir umut; bir yerlerde birilerinin, “İnsanlara böyle de kıyılmaz ki!” deyip haksızlığa karşı çıkması; toplumsal vicdandaki kanamayı birinin görmesi umudu...

Kemal Tahir ilk günler bu umudu canlı tutar, o tarihte yeni evli olduğu karısına tutar şunları yazar:

“İrfanım,

Hiç canım sıkılmıyor. Nuri Tahir’in senelerden beri bahriyeli olması bana buradaki hayatı yadırgatmıyor.

Bütün subaylar, çavuşlar, nöbetçiler çok nazik ve iyi insanlar. Çok havadar, bol güneşli, püfür püfür bir kamaram var. Sabahtan akşama kadar denizi seyrediyorum, yazıyorum. Günde üç kez güvertede gezmemize izin veriyorlar. Yanımda bir gemi polisi olduğu halde dolaşıyorum.

Her gün gazete aldırarak kabil. Bundan başka Yavuz’un kitaplığından faydalanıyorum. Biraz zaman geçerse değme tarihi romancıları, özellikle Abidin Dâver’i yaya bırakacağım.

Velhasıl öyle rahat, öyle sakın, öyle sayfiyelik bir istirahat devri yaşıyorum ki, saçmalayıp doludizgin şair olabilirim.

Annem yemekleri hiç merak etmesin. Eğer beni 90 sağ okkaya yükselmiş görürseniz, kabahat aşçıbaşının değildir. Şimdilik subayların aşhanesinden yemek yiyorum. Bu biraz tuzluca, ayda 16-17 lira kadar bir şey tutarmış. Sonra günde bir paket siga-

ra, ayda 4 lira da bu tutuyor. Şu halde, istirahate çekilen Kemal Tahir şimdilik ayda 20 liraya muhtaçtır.

Nuri Tahir'i uzaktan görüyorum. O da çok iyidir. Vaziyet herhalde yakın bir zamanda belli olur. Seni uzun müddet dul bırakacak değiller ya... Gözlerini öperim, sevgilim benim."

47

YİRMİ sekiz yaşında gencecik bir adam. Nâzım'ın şiirini seviyor, Kerim Sadi'nin evine gidip geliyor diye başına böyle işler açılacağını nereden bilsin? 1930'ların başında edebiyata, şiire bulaşmış da Nâzım Hikmet'e hayran olmamış Cumhuriyet aydınını ara ki bulasın! Jokond ile Si-Ya-U'yu, 835 Satır'ı, Varan 3'ü, Sesini Kaybeden Şehir'i, Benerci Kendini Niçin Öldürdü'yü, Gece Gelen Telgraf'ı, Taranta Babu'ya Mektuplar'ı, Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı'nı, herkes gibi Kemal Tahir de okumuş, hatmetmiş... Öylesine etkisi altında kalmış ki Nâzım'ın lirizminin, soyadı kanunu çıkınca 1934'te, kendine "Benerci"yi soyadı olarak seçmiş. Babiâli'de Kemal Tahir Benerci olarak dolaşüyor. Romantik bir sevginin insanın başına ne işler açacağını bilmiyor.

Benerci, Nâzım'm Vâlâ Nureddin'in ve Şevket Süreyya'nın 1920'lerin İhtilal Rusya'sında arkadaşlık ettikleri bir Hintli doktordur. Şevket Süreyya onu, ağırbaşlı, içine kapalı, aradığını bulamamış olmanın huzursuzluğu yüzünden okunan bir sosyalist aydın olarak tarif eder. Günün birinde, sessizce aralarından çekip gitmiştir. 1930'ların başında Nâzım onu ateşli bir devrimci kişiliği ile şiirinde canlandırıyor ve Kemal Tahir "Benerci Kendini Niçin Öldürdü"nü okuyunca, böyle bir kişiliğin ölmesine asla razı olamayacağı için soyadı olarak onun ismini alıyor. Askeri Mahkeme'nin "İşte bundan da belli" demesi için yeter de artar bile...

Zaten Kerim Sadi'nin evinin müdavimlerinden olması da ortada şüphe diye bir şey bırakmamaktadır. Adam işi gücü bırakmış, dünya fikir hareketlerini izleyeceğim diye evini "zararlı" kitaplar kütüphanesi haline getirmiştir. Böyle işlere eğilimli yeni birini buldular mı hemen kendi çemberlerine almakta kusur etmezler. Evi, sosyalizmin illegal merkezi, bir okul gibi işler. Kadınlı erkekli toplanırlar. Tanınmış tanınmamış bütün komünistlere Kerim Sadi'nin kapısı açıktır. Siyasi polis ajanları bir zamandan beri genç gazeteci Kemal Tahir'in Kerim Sadi'ye "enişte", eşi Sıdika'ya "bacım" diye hitap edecek kadar yakınlaştığını rapor etmektedir. Bu Sıdika Hanım da belalı bir kadındır. Lenin zamanında Şark Üniversitesi'nde üç yıl ihtilalci eğitimi görmüştür. Artık başka bir delile ne lüzum var? Bunlar belli ki kendi inandıkları siyasal rejimi ülkeye getirmek için hazırlık yapıyorlar. Tehlikeli kitapların okunmasını tavsiye ederek, bu kitapları yayarak gizliden gizliye örgütleniyorlar. Öyleyse dayayacaksın bu vatan millet hainlerine 15'er sene, 20'şer sene, 28'er sene ağır hapis cezasını ki, böyle işlere kalkışanların ve kalkışacak olanların akılları başlarına gelsin!

Zavallı genç Kemal Tahir 15 yılı yemiş ama, hâlâ umudunu kaybetmek istemiyor, o yılın sonbaharında karısına şunları yazıyor:

"Burada her an af bekliyorlar. Ben artık Temyiz Mahkemesi'nden de ümitliyim. Kanun dairesinde verilecek cezaya razıyız, yalnız Alman ve Japon ajanlarının sevinmelerini istemiyoruz. Bütün Türkiye; Cumhuriyeti, ordusu, Temyiz Mahkemesi, hükümeti ile 'İlle de Kemal Tahir'i komünist yapmak istiyoruz, muhakkak komünist olmalı' diye seferber olursa, takdire tedbir uymuyor demektir; biz de halis yerli komünist olur çıkarız. Hem komünist olmak atla deve değil ya, önümüzde 15 adet yıl var, düşünme taşına, okuya üfleye icabına bakılır."

Bütün bunlar o kadar saçma geliyor ki ona, gencecik ka-

rısı Fatma İrfan sakın ola ki işi ciddiye almasın diye, tüm şakacılığı ile; “Canım, benim komünist teşkilata girmekle komplo hazırlamakla ne gibi alakam olabilir ki bu kadar ağır cezayı hak edeyim?” demeye getiriyor. Hadi, Nâzım’a, onun sanatına hayran olmak suç olsun; Dr. Hikmet Kıvılcımlı’nın, Hamdi Alev’in, Hüsamettin Özdoğru’nun dostluklarından hoşlanmak suç olsun; siyasi polisin onlara verdiği sicilden bana ne, ben bu insanlarla konuşup görüşmekten, onlarla tartışmaktan büyük bir zevk alıyorum demek suç olsun; ben bir genç yazar olarak ancak böyle beslenir, güçlenirim. Ben düşünce, bilgi ve duygu alışverişi yapılabilen özgür bir ortamı kendi irademle seçerim demek suç olsun; ama insaf edilsin, böyle bir suçun cezası insanın hayatına, gençliğine ve tüm hayallerine el koymak olabilir mi?

Oysa şunun şurasında kaç ay olmuştur evleneli? Kaç ay olmuştur; artık amaçsız, savruk, gününü gün ederek yaşamak bitti; sana layık, gurur duyacağın bir romancı olacağım, büyük eserler yazacağım, benimle mutlu olacaksın sözünü vereli?

O uğursuz ’38 yılının sonuna doğru şöyle yazacaktır:

“Ne olursa olsun bizi mahkum edecekler sanırım. Pek uzun sürmese de buna alışmak lazım. Masum olduğum dosyada asla yazılmayacaktır. Bana da, bugün, Türk ordusunu isyana teşvik cürmü namussuzca isnad edilirken böyle bir hal yaraşır! Sen de her halde metin olmayı benim kadar becereceksin.”

Nasıl becersin 20 yaşındaki gencecik bir öğretmen, erkeğini 15 yıl beklemeyi?

Kemal Tahir, mapusluğunun bu ilk dramını *Esir Şehrin İnsanları* romanında şöyle anlatacaktır daha sonra:

“Kadının avukatı, yüzde yüz kazanılmış bir davada bütün usta avukatların yaptıkları gibi sakın bir sesle konuşuyordu:

— Kanun açıktır. Beş yıl ağır hapse mahkum edi-

lenler cezaları kesinleşince babalık, kocalık haklarını kaybederler. Biz bu kanuna istinaden sayın mahkememizin önüne gelmiş bulunuyoruz. Mahkumiyet kararı sureti savcılıktan getirildi. Vekili bulunduğum hanımefendi şerefli bir aileye mensuptur. Ağır cezaya mahkum edilmiş bir adamla arasındaki evlilik bağını daha fazla sürdüremez. Bu hal şerefini lekeler.

— Fakat hâkim beyefendi...

— Siz susunuz! Başka?

— Başka bir diyeceğimiz yok. Boşanma kararı istirham ediyoruz.

Avukat kendisinden emin, oturdu. Reis davalıya döndü:

— Şimdi buyurun...

Suat Bey, belki sözü kesildiği için, belki de biraz düşünme fırsatı bulup sözün faydasızlığını anladığından, usanmış bir hareketle omuzlarını silkti, kelimeleri arayarak açıkladı:

— Ben şeref lekeleyecek bir suçtan mahkum edilmedim. Bugün mapussam fikir uğruna, vatan uğruna...

Reis biraz ürkek elini kaldırdı:

— Bunlar mahkemeyi ilgilendirmiyor! Avukatın söylediklerine bir diyeceğiniz var mı?

— Nasıl ilgilendirmez hâkim beyefendi, dava şerefsizlik temeline dayandırılmakta... Ben şerefsiz bir iş yapmadım!

— Mahkeme orasını düşünür, düşünecektir. Mahkeme bitti. Biraz dışarı buyurun.

Suat Bey dışarıda eski yerine oturdu. Herkes mapusa kanlı bir ölüye bakar gibi bakıyordu.”

Daha henüz umutların solmadığı, nasıl olsa temyiz bozar denildiği günlerde, “En geç bir ay sonra yanındayım” diye mektuplar yazdığı genç karısı, “Tasdik”in hemen arkasından mahkemeye başvurup boşanma kararını alınca; Kemal

Tahir için tek yol kalır: “Kocaman kacaman sarı defterler” alıp, onları yaşam hikâyeleriyle, romanlarla doldurmak...

Romancı Kemal Tahir’in edebiyatımıza doğuş hikâyesi işte böyledir.

48

“Sevgili Semiha’cığım.

Kırk günde iki roman bitirdim. İkisini de yolladım. Topu topu 130 lira ödediler. Bizde romancı denilen cennet kuşundan daha bedbaht, emeği daha değersiz bir mahluk yok galiba! Burada bir arkadaşın 15 yaşındaki oğlu harmanlarda gündeliği 3 liradan amelelik ediyor. Daha küçük olanı da ayda 50 liraya manda güdüyor.

Son Saat gazetesine üç tane roman yolladım. Birisini basmadılar. İkincisi 118 tefrika tuttu. Üçüncüsü bugün 70 tefrikayı buldu. Basılan iki roman arasında bir ay müddet geçtiğini hesaplarsak 220 günden beri para yollamadılar. Tefrika adedi arttıkça ücreti dört liradan yavaş yavaş iki liraya indirdim. Şimdi hepsine 400 liraya razıyım, dört yüz “para” göndermiyorlar. İki defa mektup yazdım, cevap yok. Üçüncü mektupla beraber şimdi basılmakta olan kitabı yollamıştım. Kitabı tefrikaya başladılar, mektup yine cevapsız kaldı.

İki seneden beri şu kitapları yazdım: *On Küçük Zenci - Bir Kirpiğin Yarısı - Bir Acayip Aile - Ödeşmek - Maceraya Tutku - Muhallebi Çocuğu - Bir Gecenin Beyliği - Gönül Denen Hayvan - Yedek Sevgili*. Bu 9 roman 1850 sayfa tutuyor. Ben iki senede ancak 850 lira kazanabilmişim. Seneliğim 425 liraya gelmiş! Halbuki bugünkü gazetede okudum, beş kişilik bir aile ayda 400 lira ile geçinemiormuş.”

Hem hepsi bu kadar da değil. *Sevgilim İmdat*, *Sağırdere*, *Bir Haşarı Delikanlının Macerası*, *Kelleci Mehmet*, *Küçük Balık* isimli beş roman daha var. Bunlar şunun bunun elinde basılacak yer arıyorlar. Bir tercüme polis romanı, bir komik roman, Claude Farere'den bir tercüme de bende duruyor. Şimdi bu gece sana bu mektubu yazdıktan sonra yeni bir romanın planını yapmaya mecburum. Derhal ona başlayacağım, bir ayda bitirmeliyim. Hasılı her ay bir roman yazıp satamazsam geçinmek imkânsız gibi bir şey. Ne gülünç değil mi şekerim? Amerika'da herhangi bir muharrir senede altı küçük hikâye neşrettirebilirse bir senelik ihtiyacını temin edermiş. Ben bunu altı romanla elde etmeye razıyım."

HAPİSHANEDE 9 yıl dolmuştur. Kemal Tahir artık ayda bir roman çıkaran, yine de geçinme zorlukları içinde çırpınan bir "müthiş" yazardır. Mektubundaki yakınma insanın yüreğini paralıyor. Bu mektup, Çorum mapusanesinde Bolu'da sürgün yaşayan Semiha'ya gönderiliyor. Semiha, Kerim Sadi'nin karısı ve polis kayıtlarında adı Sıdika olarak geçen, eski günlerde "bacım" diye misafirsevenliğine ve sohbetine doyamadığı harika bir kadındır. '38 tırpanının arkasından bir fırtına da '40'ların başında estirilmiş, Kerim Sadi ile karısı da Anadolu'nun başka başka köşelerine sürgüne gönderilmişlerdir. Sürgün yılları uzadıkça, Kerim Sadi ile Semiha arasındaki moral bağlar kopuyor, bunun tersine, Kemal Tahir'le Semiha arasında önce abla kardeş sevgisine benzeyen, sonra zamanla bir aşk derinliği kazanan yoğun bir duygusallık dönemi başlıyor. Semiha, 1920'lerin başında ağabeyi Hüsametdin'le birlikte Lenin Rusya'sının ihtilalci havasında soluk alıp verirken Kemal Tahir daha çocuk sayılır. Aralarında 7-8 yaş fark vardır. Bu yüzden Semiha sürgün yerlerinden gönderdiği ilk mektuplarda, bir ablanın küçük kardeşe gösterdiği yakın ve sıcak ilgiyi bol bol dışa vurur. Mapusaneden gönderilen resimle-

re “Çocukluktan çıkmış, olgunlaşmışsın”, “Yakışıklı bir genç adam olmuştun”, “Benim tanıdığım çocuk Kemal Tahir değilsin artık” cevapları gönderir. “Saçlarımda birkaç tel beyaz görüyorum ama, yüzümde ve içimde hiçbir çizgi yok, kendi hesabıma ihtiyarlığa hiç yanaşmıyorum” diye başlayan mektuplarında: “Sen gençsin, önünde daha çok güzel günler var” gibi içe işleyen moral güçlendirmeleri bol bol kullanır. Kemal Tahir’in mektuplarında, o günleri beraber yaşayacağız “Semihacığım”, “Tatlım”, “Sevgilim” sözcükleri giderek çoğalmaya başlar... Semiha’dan gelen bir fotoğrafa aceleyle şu teşekkür yazılır: “Şüphesiz iyi çıkmamış, sen ondan çok daha güzelsin. Kötü çıkmış bir resim bile senin şirinliğini, tatlılığını bozamamış.”

49

KEMAL Tahir, bir fabrika gibi durmadan “her zevke uygun” romanlar üretip duruyor. Gazete sahipleri ve Babiâli’deki arkadaşları resmi otoriteden çekinmesinler diye yazdıklarının altına değişik imzalar atıyor. Nurettin Demir odur, İsmail Kemalettin odur. Sedat Simavi’nin *Yedi Gün*’üne gönderdiği romanların imzası Bedri Eser’dir. Geçim gailesiyle yazılmış aşk ve macera romanlarının yazarları Samim Aşkın, Ali Gıcırlı, F. M. İkinci, Celal Dağlar da Kemal Tahir’dir. Bitmez tükenmez yazı işçiliğinin bütün bu ırgatlarını salıvermiştir Babiâli’ye de, özgürlüksüz yılların ağırlığı altında ezilmeden kurtulsun diye çırpındığı Kemal Tahir’in en basit yaşama ihtiyaçlarını bile karşılayamamaktadır. Ama pes etmek yok! Semiha’yı neşelendirsın diye tutar bir Arnavut fıkrası anlatır:

“Arnavut ağası şehre inmiş. Düşman sahibi olduğundan arkasında iki tüfekli hizmetkâr. Camiin önünden geçerlerken bakmışlar ki kolunu ıslatan içeri dalı-

yor. Pek sofu olmamakla beraber Arnavut ağası da geri kalmak istememiş. Hayvanları pencerenin parmaklığına bağlayıp hizmetkârlarıyla camiye girmişler. Meğer Ramazan ayı imiş ve meğer o gece teravih namazında hatim indirilecekmiş. Yani her rekatta bir cüz okunacak, otuz rekatta bütün Kur'an devredilmiş olacak. Ağadır, besmele çekip namaza durmuş. Beklemiş babam beklemiş. Yere yatmışlar kalkmışlar, gene beklemişler babam beklemişler. İş uzayınca öfke ağanın tepesine sıçramış. Artık kaçınıcı rekatta iseler, dayanamamış, dirseği ile sağında duran hizmetkârı dürtüp: "Haydi siz dışarı çıkın, hayvanların yanında durun. Hoca işi iddiaya bindirdi, ben sonuna kadar dayanacağım" demiş. Ben de işi iddiaya bindirdim Semihacığım. Mektuplarıma cevap vermeseler de, tefrika paralarını göndermeseler de sonuna kadar dayanacağım."

Mapusluğun kuralı budur. Her şeye dayanacaksın. Özgürlüğün yoktur. Sevdiğine dokunamazsın. Kimseden anlayış bekleyemezsin. Bir iki dostun yakın ilgisi sürüyorsa ne mutlu sana; için ısınır. Kemal Tahir'in içini ısıtan da Semiha'nın mektuplarıdır. Bir de Nâzım'ın Bursa mapusanesinde gönderdiği mektuplar. Kemal Tahir'le Nâzım arasında oldukça sıkı bir mektup trafiği vardır. Yazılan romanlar, şiirler, karşılıklı olarak okunsun, üzerinde tartışılsın diye birbirlerine gönderilir. 1947 sonbaharında, içeri alınmalarının dokuzuncu yılı bitmiş, onuncu yıla basılmıştır. Nâzım 46'sında, Kemal Tahir 37'sindedir. Zaman zaman, beyinde ve yürekte biriken acıyı hafifletmek için, yıkılmayışın, yenilmeyişin türküleri çağırılır bu mektuplarda. Kemal Tahir, Semiha'ya yazdığı bir mektupta, Nâzım'ın kendisine gönderdiği son bir şiiri aktarır:

*Dışarıda bahar geldi karıcığım, Bahar,
Dışarıda*

Bozkırın üstünde birdenbire
Taze toprak kokusu,
Kuş sesleri vesaire.

Dışarıda bahar geldi karıcığım, Bahar.
Dışarıda bozkırın üstünde pırıltılar...

Fakat sanma ki seviniyorum,
Malûm,
Faslı bahar,
Bir mevsim aşifte edâ,
Bir mevsim dilküşâdır ama,
Neyleyim ki bir hayli kötü, olmaz işler düşündürür,
Düşünmekten başka yapacak işi,
Düşünmekten başka hürriyeti olmayan adama...

Gün ikinciye geçer,
Gölgeler dökülür duvarlarına.
Sen yattığın yerde kulaklarında sesler,
“Ben neredeyim” dersin “Buradaysa da kendim!”

Derken efendim,
Başlar tutuşmaya
Demirli pencerenin camı.
Yani dışarıda akşam olur.
Bulutsuz bir bahar akşamı.

Ve içeride baharın en kötü saati budur asıl...
Velhasıl,
Pul pul ışıltılı derisi, ateşten gözleriyle,
Bilhassa faslı baharda ram eder kendisine
içerdeki adamı,
Hürriyet denen ifrit...

Bu bittecrübe sabit karıcığım,
Bittecrübe sabit...

Derken 1948 yaz sonunda, sevinçli bir olay yaşanır. Semi-
ha'nın sürgünü sona eriyordur. Orta Anadolu'nun kasaba ve

şehirlerinde tanı altı yıl tek başına sürgün hayatı yaşayarak eşraf ve memur ailelerine terzilik yapıp yaşamını iğne ve göz nuru ile kazanan sevgili, İstanbul'a dönüyor. Kerim Sadi ile bağlar kopalı çok olmuştur. Semiha madem ki terzilik yapmak için Kadıköy'ü uygun buluyor ve Aksaray'da da bir ev tutarak orada yaşamayı düşünüyor; peki bu gidip gelmeler onu harap etmez mi? Daha tam olarak sevgisini söyleyemiyor, ona açılmıyor; ama sevgilisinin büyük şehirde başlayacağı yeni hayatın öyle ince ayrıntılarıyla ilgileniyor ki, bu aşkın coşkulu akışını görmemek için kör olmak lazım. Semiha kör değil. Kemal Tahir'in o günlerde gönderdiği mektuplardan birinin içinde yine Nâzım'ın son şiirlerinden biri çıkınca, kendisine ilân-ı aşk edildiğini anlıyor:

*Öküzlerimin boynuzlarında aydınlanırken ortalık,
Toprağı seviyorum sabırlı bir kibirle
Çıplak ayaklarında toprak, nemli ve ılık...
Demir döğüyorum öğleye kadar,
Kırmızıya boyanıyor aydınlık...*

*Yapraklarında yeşilin en güzeli,
Zeytin devşiriyorum ikindi sıcağında,
Üstüm başım, yüzüm gözüm ışık...*

*Her akşam mutlaka misafirim var,
Kapım bütün şarkılara
alabildiğine açık.*

*Geceleyin suya dizboyu girip
Çekiyorum denizden ağları,
Yıldızlarla balıklar karmakarışık...*

*Benden sorulur oldu
dünyanın hali artık,
İnsan ve toprak, karanlık ve aydınlık*

*Anladın ya, işim başımdan aşkın,
Anladın ya gülüm,
Ben sana âşık olmakla meşgulüm...*

BİR taraftan âşık olmakla meşgul, bir taraftan da hayat mücadelesi sürüyor. Cihat'ın gazetesi *Son Saat*'ten 700 lira beklerken 300 lira gelince şaşırmış. Bütün hesaplar altüst olmuş. Yedi sekiz yıl önce tefrika başına zar zor üç lira verirlerdi, şimdi de aynı hesabı yapacakları nereden aklına gelsin? Beş liradan hesaplasalar 140 tefrika 700 lira eder diyerek aylardır bu parayı beklemiş. Üstelik ellerinde basılmayı bekleyen üç roman daha varken...

Bir de o sıralar, başına gülse mi ağlasa mı bilemediği bir olay gelmesin mi? Yarıdan çoğu geçti, önümüzde şu kadar yıl kaldı, hele bir de af çıkarsa bu iş biter diye içinin hop hop ettiği bir zamanda, kalkıp ona, mapusane içinde komünistlik propagandası yapıyor diye dört ay daha ceza vermezler mi?

Mektubunda Semiha'ya olayı şöyle anlatır:

“İftira edenler sicilli şerirler idiler. Çorum cezaevinde 300 kişinin önünde çete teşkil edip mapusları soymaya, çocukların ırzına geçmeye teşebbüs ettiler. Gardiyanları yaraladılar. Müdüre hücum ettiler. Neticede diğer mapuslar ayaklanıp bunları bir türlü çektirilemeyen münferit cezalarını çekmeye zorladılar. Onlar da kapatıldıkları yerden gizlice Valiye bir istida gönderip, Nuri'yi ve beni şikâyet ettiler. Yüze yakın şahit vardı. Cumhuriyet savcılığı, cezaevi idaresi olup bitenlere vakıftı. Çete efradından gayrısı yani 80 kişi hadisenin iftira olduğunu söyledikleri halde, bugün Nuri Tahir beraat etti, ben dört ay ceza yedim. Avukat tutabilsek belki böyle olmazdı. Açlıktan ve yoksulluktan göz açıp avukatı düşünecek hal mi var bizde? Gözünün önüne gelsin ki Nuri Tahir bu havalarda mahkemeye başı açık paltosuz gidiyor, dönüşte iki gün hasta yatıyor. Biricik kundurası da su almaktadır, artık pençe de tutmazmış. Bende yok ki vereyim. Rezillik vesselam...

Son senelere gelinceye kadar neşeli adamdım sevgili Semiha, her şeye rağmen neşemi kaybetmez, mektuplarımda dostlarıma keyifli şeyler söylerdim. Yoksulluk bu tabiatımı bozuyor galiba.”

Fransız, “İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi” iki yüzyıllık bir belgedir. Amerikan İnsan Hakları Beyannamesi biraz daha eskidir. Yani en az iki asırdır, hakları güvence altına alınmış özgür bir insan yaşayışı, siyasal yönetimlerin saldırılarından korunmak istenmektedir.

Kemal Tahir, siyasal mahkumluğunun onuncu yılını arka da bıraktığı o günlerde, dünyanın yeniden “insan hakları” çılgınlıklarıyla bayram edişine şahit oluyor. İnsanlık, İkinci Dünya Savaşı’nda yaşanmış felaketlerin kefareti ödemek istemiş gibi, Birleşmiş Milletler çatısı altında toplanmış, insanı siyasal yönetimlerin aşağılama saldırılarından korumanın evrensel kurallarını kabul ettikleri için birbirlerini kutluyorlar! Artık, çağdaş dünyamızda insan eşitliği tartışılmayacaktır, yasalar önündeki eşitlik bozulmayacaktır, düşünce ve fikir özgürlüğü korunacaktır, kimse keyfe bağlı tutuklamaların kurbanı haline getirilmeyecektir, insan onuru işkence ve kölelik yoluyla ezdirilemeyecektir.

Eh, bundan daha keyif verici haber mi olur? Kemal Tahir hemen eski şakacılığını, olayı mizah hamurunda pişirme ustalığını takınır, Semiha’ya şunları yazar:

“Aman sakın şu insanoğlu çiğ süt emmekten karın ağrılarına uğrayıp, vazgeçtim diyerek huylar mı değiştirmekte? Bundan böyle Kemal Tahir oğlum, Nâzım Hikmet oğlum da diğerleri gibi güneşin altında gezsin dolaşsın, söyleşip koklaşsın deyü hafazanalah yürek yumuşaklığı mı göstermekte?”

Ve devam eder:

“Ah bir bahçe elime geçirsem Semihacığım, bir sene kadar içinde daktilo tıkırdatmazdım. Şöyle sırtüstü yatıp gökyüzüne bakarak tam üç yüz altmış beş gün üç yüz altmış beş gece böylece dinlenirdim.”

İNSANIN zaman zaman kendini hayale bırakması iyidir, kendi gerçeğinizin duvarlarını aşıp başka yaşamlar da olduğunu düşünürsünüz. Ama hayal içinde de yaşanmaz, kendi gerçeğinize dönmelisiniz. Kemal Tahir, kısa bir an sırtüstü uzanıp göğü seyrettiği hayal bahçeden, kirli ve karanlık duvarlı hücreğine döner ve artık İstanbul'daki işlerinin peşinde koştuğu Semiha'ya yapılacak işleri yazmaya başlar:

“*Akşam* gazetesinde muharrir Vâlâ Nureddin Bey'e uğrayıp Sağır Dere'nin müsveddelerini alacaksınız. *Cumhuriyet Gazetesi*'nde tahrir müdürü ve piyes muharriri Cevat Fehmi Bey var. *Esir Şehrin İnsanları*'nı onun adresine iadeli taahhütlü yolladım. İyi yürekli bir arkadaşdır. Eğer kitabı basmayacaklarsa bunun imkânsızlığını ben anlarım. Hem ona hem de Vâlâ Bey'e hürmetlerimi lütfen söyle. Kendilerine verdiğim sıkıntı için tarafımdan özür dile.

Geçen hafta *Vatan Gazetesi* başmuharriri Ahmet Emin Bey'in adresine *Saf Adam* isimli bir macera romanı yolladım. Henüz tetkike vakit bulamamıştır. Basıp basmayacağını bildirmezse, bir ay kadar sonra bizzat kendisine uğrar sorarsın.

Hürriyet Gazetesi sahibi Sedat Bey'e *Camı Kıran Çocuk* isimli küçük bir roman yolladım. Beğenir umuyorum. Eğer ondan da bir havadis çıkmazsa, Ahmet Emin'e uğradığın zaman oradan da geçersin.

Son Posta Gazetesi'nde Selim Ragıp Bey'e *Harem Cinayeti* isimli bir polis romanı göndermiştim. Ratip, kısaca basacaklar demişti. Arada sırada *Son Posta*'lara bakıyorum, oraya şimdilik uğramak istemez.

Son Saat'ten, yani Selim Baban'dan Ratip son gayretle ancak 180 lira koparabildi. Ben hesabı tamamiyle şaşırdım. Alacağım mı vereceğim mi var olduğunu bilemez hale geldim. Gene de, namübarek

yüzler görüp namülâyim sözler işitmekten çekinmezsen oraya da bir uğra. Cihad Bey'de benim henüz basılmamış tam üç tane romanım duruyor. Adlarını sana bilmem kaçınıcı defa tekrar yazayım: *Sevgilim İmdat* – Ne uygun bir isim değil mi? – *Bir Haşarı Delikanlının Macerası* – Nerenin haşarısı? Senclerdir kendisini kurtaramıyor Cihat Bey'den! – *Sevenlerin Zaferi* – Nasıl da uydurmuşum, hani nerede zafer? –

Bu arada bir rica: *Sağır Dere* ile *Esir Şehrin İnsanları*'nın bende ne müsveddeleri ne de notları vardır... Ratip aldıysa veya sen alırsan lütfen iyi saklayın. İkisi 1400 sayfadır ki, bir kere zayi olurlarsa bir daha asla oturup yazamam.

Hür Şehrin İnsanları'nı iki ciltte bitirdim: *Sakin Bir Memleket* ismiyle aynı romanın üçüncü cildine başladım, iki yüz küsur sayfa da yazdım. Bu da aynı büyüklükte iki cilt olacak. Sonra galiba daha iki ciltlik bir başka roman bu seriyi tamamlayacak.

Pek yorulmuşum ninem, adeta boşalmış gibiyim. Arada *Zoraki Nişanlı* isminde bir macera romanı çıkardım. Agatha Christie'den bir polis romanı, Klod Farer'den bir tercüme yarım yırtık bekliyor. Gene yarım yırtık bekleyen üç tane büyük roman var. Lakin aklım son zamanlarda tarihi bir romana takıldı. Buradaki kütüphanede *Naima Tarihi* ile Evliya Çelebi *Seyahatname*'si varmış. Lakin eve vermek yasak diyorlar. Bir kolayını bulur da not almak ve tetkik etmek için getirtebilirsem, bir de bu çeşidi deneyeceğim.”

İçerideki zor hayatı sürdürebilmek için bir fabrika gibi durmadan ürettiği bu romanların çoğu, ileride onun biyografisinde yer almayacaktır. O bir taraftan bunları yazarken, diğer taraftan da altlarına özgürce Kemal Tahir imzasını atacağı eserlerin hazırlıklarını yapmaktadır. Piyasa zevklerine uy-

gun veya kendisine ısmarlanan bütün o aşk ve macera romanlarını, polisîyeleri yazarken, yine de aradan; *Bir Mülkiyet Kalesi* gibi, *Sağirdere* gibi. *Kelleci Memet* gibi, *Esir Şehrin İnsanları* gibi, *Büyük Mal* gibi eserler çıkarabilmiştir. Nâzım ve Semiha ona, “Artık büyük romanlar yazmanın zamanı geldi” diye yazdıklarından beri kafasının içi roman taslaklarıyla doluş taşmaktadır. Osmanlılığı ve yakın tarihi şöyle iyice elden geçirip, bizim toplumsal ve siyasal maceramızı dile getiren dev romanları yazma özlemi bir kor gibi içini yakıyor. *Esir Şehrin Mahpusu*’nu, *Yorgun Savaşçı*’yı, *Bozkırdaki Çekirdek*’i, *Devlet Ana*’yı, *Kurt Kanunu*’nu, *Yol Ayrımı*’nı yazacak kıvamdadır artık. Semiha, “Sahaflar çarşısında bir *Naima Tarihi* buldum, 50 lira istiyorlar” diye bildirince; Tolstoy’un sadece *Büyük Petro*’yu yazabilmek için altı, yedi yıl resmi belgeleri gözden geçirmek, notlar almakla hazırlık yaptığını hatırlatıp, şu şikâyetle bulunuyor:

“Benim işimi tek başına bir kitap veya birkaç kitap göremez ki sevgilim. Bana bütün Osmanlı Tarihleri, Solakzade, Peçevî, Naima, Raşit, Hammer, Cevdet Paşa, Kâmil Paşa, Namık Kemal, Ahmet Rasim, Ahmet Refik tarihleri de lazım. Tarihi romana kalkıştın mı devlet arşivlerini gözden geçireceksin, kütüphaneleri, müzeleri harmanlayacaksın...”

Yani, özgür olacaksın! Ah, özgür olacaksın...

52

İNANILMAZ bir şey olur o günlerde. Nâzım’dan bir mektup gelir, verdiği haber insanın içine kurşun gibi işler: “Pirâyeye ile ayrılıyorruz!”

Ne demek, Pirâyeye ile ayrılıyorruz? Bunca yıl aslanlar gibi dayanmış kadına yapılacak şey mi bu? Nâzım: “O kadar alakasızdı ki uzun zamandır, nihayet canıma tak dedi”

gibi bir şeyler gevelemektedir satırlar arasında. Kemal Tahir donup kalmıştır. O bir tane Pirâye yengesi, o mahkum karısı olmanın onur abidesi, o başı dik, o yiğit kadın, Nâzım'a ilgi göstermemekle nasıl suçlanırmış bakalım? Beklediler beklediler de tam böyle bir zamanı mı buldular? Cumhuriyet'in 25. yıldönümü dolayısıyla ortalıkta af haberleri dolaşıp durmakta, dışarı çıkma umutları çiçek açıp durmada; içine yeni girilen çok partili hayatta iyi kötü özgürlük, insan hakları gibi laflar edilmekte; Batı'nın demokrasi cephesine girmek için bir zamandır –zoraki de olsa– gayretler gösterilmekte; yani, üzerine ölü toprağı serilmiş gibi uzun zamandır sessiz tepkisiz yaşıyıp duran ülkede bir şeyler olmaktadır. Bir hüznün dolar Kemal Tahir'in yüreğine. O kadar büyük acılar çekilmiştir ki özel hayatlarda, tünelin ucunda ışık görüldüğünde, oraya varacak gücü kaybetme gibi bir belaya uğranılmaktadır. Kendisi için bir insanlık ve edebiyat şahikası olan Nâzım'a karşı içinde bir şeylerin kırıldığını hisseder. Tam da o sıralar, okusun, düşüncelerini söylesin diye *Esir Şehrin İnsanları*'nı Nâzım'a göndermek üzeredir. Yollamasam mı diye geçirir içinden. Bunu Semiha'ya da yazar. “Utaniyorum Semihacık, sana Nâzım'ın aşk şiirlerini gönderdim diye, ben onları Pirâye'ye yazıldığı için sevmiştim” der.

Pirâye ile Nâzım arasında o günlerde kopan fırtına, mapusane duvarlarını çoktan aşmıştır. Dayı kızı Münevver'in bir kasırga gibi kopup gelen aşkı Nâzım'ı da sürüklemiş, bir anda her şey altüst olmuştur. Bu sevgi seli-ne, köklü denilen hiçbir şey dayanamamıştır. Aşkın günahı, sağlamlığına bel bağladığımız bütün değerleri söküp atmıştır. Koca Nâzım neye uğradığını anlamamıştır. Biraz zaman geçince de, yine bu duygu karmaşası içinde, Münevver'in kendisinden uzaklaştığı şüphesiyle, Pirâye'ye yaptığı haksızlığın büyüklüğünü düşünmeye başlamıştır.

Kemal Tahir, 1949 Temmuz'unda Semiha'ya bir mektup yazarak Nâzım'ın psikolojisini uzun uzun tahlil ediyor:

“Nâzım’dan iki mektup aldım, cevaplarını yazdım. Resim yapmakla uğraşıyormuş. Sana bir şey söyleyeyim mi, Nâzım *İnsan Manzaraları* ismi altında gayet büyük bir esere başlamıştı. Bu eserin ucu bucağı yoktu. Parça parça neşredemediği, uzun müddet de yalnız kaldığı için, muazzam eserinin altında bunaldı zannederim. Bu, muharrirlere ve şairlere mahsus kepaze bir hastalıktır. Asap bozukluğu falan hep bundan ileri gelse gerek diye düşünüyorum. Eserinden hiç bahsetmemesi de bu düşüncemi kuvvetlendiriyor. Bu korkunç derecede ağır işi başarabilmesine bir kere maddi imkânlar müsait değildi, istediği yardımcı eserleri bulamayacaktı. Hasılı, her mısrada takılarak dünya turundan uzun bir yolculuğa çıkmak ancak Nâzım ayarı sanatkârların göze alabilecekleri bir işti. Mikelanj’ın yekpare bir kayadan ibaret bir adayı yontmaya kalkması gibi bir şey...”

Bütün bu gayretler, tahliller, Nâzım’la Pirâye’yi yeniden bir araya getirme çabaları; Semiha’ya, evlilik müessesesine ne kadar önem verdiğini göstermek içindir. Kerim Sadi’den kopmuş olan sevgilisine; “Ben varım, beni bekle, çıkınca doğru sana geleceğim!” mesajları göndermektedir açıkça söyleyemeden...

Semiha da ona, mektupların içinde öyle fotoğraflar yoluyor ki, bu kadar içten, sevgi dolu bir bakışa ancak “Mer-si sevgilim” denilebilir. “Sen çıkınca özlü ve tezli büyük romanlar yazacaksın, ben de senin sekreterin olacağım” diye yazar. Kemal Tahir hemen: “Hayır, sen olsan olsan benim edebiyat müşavirim olursun” diye cevap verir: “Kitaplarımı yazmadan evvel mevzularını seninle tartışırım. Tenkit edersin ya da beğenirsin, ben de senden aldığım kuvvetle daha iyi şeyler yazarım. Pek yorulursam, güzel sesinle bir şarkı söylersin, mesut olurum...”

SADE onlar değil, bütün memleket hayal görüyor 1950'lerin başında. Özgürlük şarkılarından geçilmiyor. Demokrasi ile bütün acılar unutulacak; eşitlikler, haklar ve özgürlüklerle donatılmış yeni bir hayat başlayacaktır. Geçmişe bir çizgi çekmenin zamanı gelmiştir. Bu heyecan dalgası içinde, aydın çevreler birdenbire suskunluklarının günahını affettirme çabasında görünüyorlar. Düşünce suçu kurbanları için toplumsal vicdanı uyandırma gayreti, basında, üniversitelerde, sanat ve edebiyat çevrelerinde, politik merkezlerde almış başını gidiyor. Kemal Tahir'in deyişiyle, pişmanlıkların arasından darı tanesi bile geçmiyor. 12 yıldır mapusanelerde çürütülmüş hayatlara öyle bir sahip çıkılıyor ki, içeridekilerin kulakları ayak seslerinde, yürekleri, "İşte geldiler, bizi bırakacaklar!" umuduyla içlerine sığmıyor.

Ve birden işkenceye dönüşüyor bu af sevinci. Susamış insana suyu gösterip de vermemek gibi, aç insana ekmeği uzatıp da çekmek gibi, demokrasinin şerefine çıkarılacak af uzuyor da uzuyor. Ne içeridekilerde ne de onları bekleyen dışarıdakilerde artık dayanma gücü kalmamıştır. Sinirler laçkadır. Bu bahar da geçerse, vuslat hiçbir baharda olmayacaktır. Umut, bir cennet kuşu gibi bir süre uçtuktan sonra, kör kurşunlarla vurulup yüreklere, beyinlere düşmüştür. Siyasi mahkumlar aftan yararlansın-yararlanmasın tartışması, özgürlük anlayışında vardığımız düşünce düzeyinin zavallılığını bir hançer gibi gerçeğin bağrına saplamaktadır.

Semiha, bu ortamda, Kemal Tahir'den 4 Nisan 1950 tarihli bir mektup alacak ve asıl hançerin kendi yüreğine saplandığını hissedecektir: Sevdığı, beklediği adam Nâzım'la beraber açlık grevi yapmaya karar vermiş, kendini öldürecek!

"Sevgili Semiha'cığım,

Bugün şair Nâzım Hikmet'ten bir mektup aldım. Bana, dünyaya ve yaşamaya dair ıvrık zıvırdan soğukkanlılıkla bahsediyordu. Sıhhati iyi imiş, yalnız hafif

bir nezleden ibaret kırılgınlığı varmış ki... Eğer gene bugün *Hürriyet Gazetesi*'nde hepimizin gözünden kaçmış bir havadisle *Vatan Gazetesi*'ni görmemiş olsaydım, şair beni hayâsızca aldatmış olacaktı. Geçen seferki açlık grevi haberini iş işten geçtikten sonra duymuş olmanın hacâleti yetmezmiş gibi...

Canım sıkıldı sevgilim. Bu Nâzım Hikmet, bir şiirinde 'Ben yolculuk etmeyi sevmem bir başıma' demiştir. Şairler şiirlerine, hiç değilse okuyucular kadar sadık olmalılar. Çok canım sıkıldı. Oturup bir güzel azarlayayım, dedim. Kalemim varmadı. Ama mutlaka birisine de bir şeyler yazmam gerekiyordu, işte sana yazıyorum.

Düşündüm ki sevgilim, avukat Tuğrul Bey'e telgraf çektikten sonra meseleyi senden saklamak manasız olacak. Şöyle düşündüm birdenbire. Biçare dostum Sabahattin Ali'nin çoktan öldürüldüğü, büyük şair Nâzım Hikmet'in kendisini mutlak bir ölüme mahkum ettiği zamanlarda yaşama pek manasız olacak. Tatsız bir şey... Affet, senin sevgine rağmen sahiden tatsız...

Bir büyük şair, 'Ölmek, biliyorum orijinal bir şey değildir, ama yaşamak da orijinal bir şey değil' demiş. Şairler tekin olmazlar. Ruh mühendisidirler. Binaenaleyh kolayca karar verdim. Ben de 8 Nisan'da Nâzım'la beraber açlık grevi yapacağım. Beni anlarsın, kusuruma bakmazsın, buna eminim; çünkü Nâzım'la beraber gitmenin şerefini idrak edersin. Hodgâmlığımı mazur göreceğine inanıyorum.

Seni tasavvur edemeyeceğim bir kuvvetle seviyorum. Bu sevgi bana biraz daha cesaret veriyor. Seni, hiçbir zaman duymadığım bir hasretle özlemekteyim. Seni sımsıkı kucaklarım sevgilim. Hasretle, sevgiyle öperim. Az ağla e mi!..

Nevşehir Cezaevi'nde muharrir
Kemal Tahir"

ÖLÜME giderken aşkını bütün coşkunuğu ile açıklamıştır ve Semiha İstanbul'da, deliler gibi çalmadık kapı bırakmamış; "Kurtarın onları, ölüme terk etmeyin!" diyerek, sözü geçer bildiği herkese yalvar yakar olmuştur. Bir yandan da kaleme sarılıp, "Beni bırakıp da nereye gidiyorsun" gözyaşlarıyla ıslanmış mektupları birbiri arkasına Nevşehir'e uçurmuştur. Haftalar boyu yüreği ağzında, kulağı bir umutla haberde, bir hayalet gibi dolaşıp durmuştur.

Ve nihayet, o 1950 yazında ilahlar merhamete gelmişler, 12 yıldır çekilen cezaları yeterli görüp, mapusanelerin kapılarını açmışlardır.

Günlerden bir gün kapısı çalınır Semiha'nın. Kalbi kopacak gibi çarparak koşar. Bir bakar ki kapının önünde hiç tanımadığı bir adam, şişmanca, yanık tenli, üst baş pek öyle düzgün değil, şehre inmiş bir köylüye benziyor. "Kimi aradınız?" diye sorar. Adam öyle, gözlerini dikmiş, duruyordur. "Beni tanımadın mı Semiha?" der yavaşça.

"Allahım!" der Semiha, "Allahım, sen Kemal Tahir'sin!"

CADI KAZANI

YIL 1934. Mevsim bahar, Ankara'nın sert kışı çoktan geçmiş o güzelim nisan, mayıs ayları yaşanıyor.

Günlerden bir gün, yelyepelek yelkenkürek, Münir Hayri o meşhur telaşlı ve heyecanlı haliyle gelir: "Gazi, bir Opera istiyor!"

Münir Hayri (Egeli) o sıralar İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde müdür. Ahmet Adnan'la (Saygun) halkevi çalışmaları yapıyorlar, çok iyi dost ve arkadaşlar.

Münir Hayri anlatıyor:

"Yakında İran Şahı memleketimize gelecek ya; Gazi, iki memleket arasındaki dostluğu güçlendirmek için düşünmüş, taşınmış, Firdevsî'nin *Şehname*'sindeki Feridun efsanesinden ilham alarak müzikli bir oyunun Şah'ı etkileyeceğine karar vermiş; Necip Ali ile ikimizin aklına sen geldin."

Adnan Saygun neye uğradığını anlayamamıştır bile. İlk aklına gelen soru, Şah'ın memleketimizi ne zaman ziyaret edeceğidir. Münir Hayri, "Galiba bir ay sonra" cevabını verir. Adnan Saygun yerinden sıçrar: "Neee? Bir ay içinde hem bir opera yazılacak, hem de oynanacak, öyle mi?"

Münir Hayri masum bir tavır takınır ve "Evet, Adnancığım..." cevabını verir. Arkasından da ekler: "Gazi istiyor!"

Gazi bir şeyi isteyince akan sular durur elbet. Fakat el'insaf! Hadi operayı yazdık diyelim, peki kimler oynayacak? Solistler nerede, koro nerede, orkestra nerede? Hepsi-

ni bulduk diyelim, prova ister, sahne ister, dekor ister, kostüm ister; sıfırdan başlayıp bütün bunlar birkaç haftada yetiştirilebilir mi?

“Hiç kendini üzme” der Münir Hayri. “Biz Necip Ali ile Gazi’ye sözü verdik bile, bu oyun Şah’ın huzurunda oynanacak, bunu senin yapabileceğine de kefil olduk!”

Münir Hayri’nin yemini billahlarla temin ettiğine göre bu iş için bütün vasıtalar seferber edilecektir, ne istenirse anında yerine getirilecektir. Gazi bunun bir devlet görevi olduğunu onlara hissettirmiştir, kaçış yoktur, emir yerine getirilecektir.

Şimdi, kısaca Feridun Efsanesi’ni bilmekte yarar var:

Tanrı, Hakan Feridun’a uzun yıllar sonra bir ikiz oğul nasip eder. Oğulların adı Tur ile İraç’tır. Kötülük Tanrısı Ahriman, günün birinde Hakan’a kızınca, intikamını oğullarından alır, onları ayırır ve babalarından uzaklara gönderir.

İşte, opera, bu ayrılık teması üzerine kurulacaktır. Son perdede, Hakan Feridun, “Oğullarım nerede?” diye bir baba hasretiyle haykırarak; sahnedeki Baş Ozan da Gazi ile Şah’ın oturdıkları locaya dönerek, parmağı ile işaret edip: “İşte Tur!” diyerek Gazi’yi, “İşte İraç!” diyerek Şah Rıza Pehlevi’yi gösterecektir.

Neyse... Hazırlıklara başlanır.

Halkevinin bir odasına, Musiki Muallim Mektebi’nden bir piyano taşınır. Odanın bir köşesine seyyar bir karyola kurulur. Adnan Saygun orada yatıp kalkarak geceli gündüzlü çalışmaya başlar. Halkevinin diğer bölümlerinden gelen tak tuk sesler, genç müzisyeni neredeyse deli etmek üzeredir. Sorunca öğrenir ki, binanın bir bölümü Şah hazretlerinin ikamet edecekleri konukevine dönüştürülmekte; boya, badana, tadilat işleri yürütülmekte... Ara sıra da bir motosiklet cayırtısıdır kopuyor, koşuşmalar, emir-komuta sesleri duyuluyor. Gazi Paşa, misafiri için hazırlanan yerdeki çalışmaları bizzat görmeye geliyor. Bu hay huy içinde de opera besteleniyor.

Yemek, uyku, filan hak getire. Biliyor, bu teftiş işi günün birinde onun da başına gelecek. Gazi'ye mahcup olmamak lazım. Onu ilk kez 1922 Eylül'ünde İzmir rıhtımında görmüş. Babasıyla, kalabalığın arasında, Paşa'nın bir açık araba içinde de üniformasıyla geçişini seyretmiş. Demek 15 yaşında tanımış onu. Şimdi 12 yıl sonra yüz yüze gelecek. Ona bir devlet görevi verilmiş. Gazi ne yaptığını soracak. Aman Allahım! Bu şartlarda bir opera yazmanın –daha doğrusu yaratmanın– zorluğunu nasıl anlatacak? Sadece seslerle, notalarla boğuşmuyor ki! Bas bariton olarak Nurullah Taşkiran bulundu mu? Tenor kim olacak derken “Halil Bedii'nin sesi fena değildir” cevabı geliyor. Soprano sesler için İstanbul Konservatuarı'nda hoca Nimet Vahit mi, yoksa bir operette oynadığını duyduğu Semiha (Berksoy) mı daha uygun? Diğer taraftan, koro için, Musiki Muallim'den, İsmet Paşa Kız Lisesi ve Kız Enstitüsü'nden güzel sesli gençler seçiliyor. Zeki Bey'in (İstiklal Marşı bestekârı Zeki Üngör) başında bulunduğu Riyaseticumhur Orkestrası her gün yarım yamalak, yarım saati geçmeyen düzensiz bir çalışmayla güya provaları yürütüyor. Adnan Saygun, solistlerin, koronun, orkestranın parçalarını parti parti yetiştirip provaları aksatmamaya çalışırken, Zeki Bey de: “Kim verdi bu zor işi tecrübesiz bir adama, Gazi'ye rezil olacağız!” diye terslenip, sık sık orkestrasını toplayıp götürüyor. Mazereti de şu: “Şah'ın ziyareti münasebetiyle Riyaseticumhur Orkestrası konser verecek, bizim de provalarımız var!”

Kısacası, tam bir curcunadır yaşanan. Adnan Saygun neredeyse bir deri bir kemik kalmıştır. Ama işler yürümektedir. Bir kez, Gazi emretmiştir, olacaktır! İkincisi, Halkevleri Bürosu'nun başındaki Necip Ali eski İstiklal Mahkemelerinin ünlü savcısıdır, işin sonu ona dayandığı için, esaslı bir zılgıt yememeye dikkat gösterilmektedir.

Derken, Gazi bir gün çalışmaları görmeye gelir. Yine motosiklet cayırtısı, yine koşuşmalar, emirler... Ve herke-

sin sahnede provada olduğu bir anda Paşa, Riyaseticumhur locasına girip oturur. Yanında Zeki Bey vardır. Gözlerini sahneye diker ve provadakilere “Devam edin” buyruğu gelir. Bir süre sonra, ayrılırken, bir yaver sahnedekilere yeni bir buyruk getirir: “Gazi Hazretleri, bu akşam hepinizi Köşk’e davet ediyorlar!”

56

KÖşK’TE, Operacılar, kabul salonunun bitişiğindeki büyücek bir odaya alınır. Odanın bir köşesinde büfe hazırlanmıştır. Başka misafirler de olduğu için ortalık hayli kalabalıktır. Gazi’nin İsmet Paşa ile bilardo partisini bitirmesini beklerler. Derken yandaki kapı açılır. Gazi, sağı solu selamlayarak genç kompozitörün yanına kadar gelir. Hemen sorar:

“Nerelisiniz?”

“İzmirliyim Gazi Hazretleri” diye cevap verir Saygun. Konuşma sürer.

“Babanız kim?”

“İzmir’de daha çok Celal Hoca olarak tanınır, Mehmet Celalettin Bey’in oğluyum Gazi Hazretleri.”

“Tanırım babanızı. Tahsilinizi nerede yaptınız?”

“Fransa’dan üç yıl önce döndüm Paşa Hazretleri.”

“Devlet ne tahsili yaptırdı size?”

“Kompozisyon çalışmaları yaptım, efendim.”

“Sizin için bir orkestrayı da idare edebilir diyorlar.”

“Evet, onun da tahsilini yaptım, fakat geldiğimden beri böyle bir fırsatım olmadı Paşa Hazretleri.”

“Bana açık söyle çocuğum, yani bir orkestrayı idare edebilir misin, edemez misin?”

“Edebilirim Paşa Hazretleri, yalnız üç yıl uzak kaldım...”

“Ha, anlıyorum, elbette dikkate alınır...”

Konuşmanın burasında etrafına bakınıp, Zeki Bey'e doğru yürür Gazi. "Bize bir şey çalabilir misiniz?" der. Anlaşılan Zeki Bey hazırlıklıdır. Musiki Muallim Mektebi talebelerinden seçilmiş küçük bir koro piyanonun arkasında yerini alır, Zeki Bey Haydn'ın *Yaratılış* adlı eserinden bir koro parçasını çalmaya başlar. Bitince, bu kez Saygun'a dönüp, "Buyurun, şimdi sizi dinleyelim" der. Ani yakalandığı için, özür dileyerek, Saygun da aynı parçayı çalar. İçinden de imtihan ediliyorum galiba gibi bir duygu geçer.

Gerçekten de bir imtihan söz konusudur. Bu, Gazi'nin Zeki Bey'e dönüp "Orkestra hazır mı?" sorusuyla daha da meydana çıkar. Zeki Bey, birdenbire allak bullak olur. Kendisine orkestranın da geceye hazır olması tebliğ edilmiştir ama, Gazi'nin böyle bir istekte bulunacağına pek ihtimal vermemiştir. "Vakit çok dar olduğu için, şehrin dağınık yerlerinde oturan orkestra üyelerinin hepsini bulabilmem mümkün olmadı efendim" gibi bir cevapla durumu savuşturacağını sanırsa da, yanılır. Gazi'nin kaşları çatılmıştır. "Demek elemanlarınızın ev adreslerini bile bilmiyorsunuz. Haberim olsaydı, hepsini bir saat içinde toplattırdım" deyip salonun ortasına doğru yürür. Tiz sesi salonunda yankılanır:

"Bir inkılâp yapıyoruz beyler! Bunu anlayamayanlara içimizde yer yok!"

Devrimci ruhun ne demek olduğunu Adnan Saygun o akşam orada bütün derinliği ile hissetmektedir. Giriştiği işte etrafındakilerin en ufak bir ihmaline tahammülü yoktur. Birden, Gazi'nin bu opera işine ne derece büyük bir önem verdiğini kavrar. Demek, herkesin konu ile ne derece canla başla veya gönülsüz ilgilendiğini yakından izlemektedir. Şah'a, yeni kurduğu devletin, musikide bile devrim yaptığını göstermek istemiştir; musikinin sadece kişisel duyguları değil, kitlesel duygu ve düşünceleri de ifade eden bir gücü olmalı; gerektiğinde dimağı, gönlü, seziş duyuş ve tefekkü-

rü kucaklayıp, doruğa yükselten bir musikiyle, hayatın bütününün kavranabileceği gösterilmelidir.

Buz gibi sessizliği yine onun sesi bozar.

“Celal Bey!”

Başyaver koşar, gelir.

“Şimdi hemen İstanbul Valisi’ni makine başına çağırınız ve kendisine şunları tebliğ ediniz: Oradaki yaylı sazlar orkestrası elemanlarını evlerinden buldurarak trenle Ankara’ya göndersin. Bir gün sonra sabah 9’da provada hazır bulunacaklardır. Orkestranın şefi orada kalabilir. Buradaki Cumhurbaşkanlığı Bاندosu’ndaki gerekli müzisyenler de aynı saatte prova mahallinde bulundursun.”

Sonra Adnan Saygun’a döner:

“Orkestrayı siz idare edeceksiniz!”

Bu hava içinde, gecenin hayli ileri bir saatinde Köşk’ten ayrılırlar. Saygun’un içi içine sığmamaktadır. Hemen odasına koşar. “ÖZSOY”un –Operaya bu ad verilmiştir– kalan kısımlarını bitirmek için notaların üzerine kapanır. Bir sonraki gün, sabah 9’da, orkestra çukurunda herkes yerini almıştır. İstanbul’dan gelenler arasında Muhittin Sadak, Mes’ut Cemil, İzzet Nezih, Nazlı Hanım gözüne ilişince içi rahatlar. Riyaseticumhur Bاندosu’nun nefesli sazları da provaya hazırdır. Korodaki gençlerin gözleri ışıltı ışıltıdır. İçlerinden bazılarını tanır. Nuri Conker’in kızı Kıymet, Sadet İkesus, Gazi Terbiye’den Emin Baran, Cemal Alpman... Bütün kadro tamamdır.

Tam iki hafta, hiç aksatmadan geceli gündüzlü çalışmalarla eser hazır hale gelir.

Nihayet 19 Haziran 1934 gecesini...

Ankara Halkevi salonu tıklım tıklım.

Bir alkış fırtınası kopar. Gazi ve Şah Rıza Pehlevi, locada yerlerini alırlar. Müzik başlar. Perde açılır.

Uzun boylu ve sportmen yapılı Adnan Saygun, 63 kilo-ya düşmenin yanında, o anın heyecanı ile neredeyse şef kürsüsünden yuvarlanacaktır.

Temsilin sonu ise dramatiktir.

Şah yerinden kalkmış, Gazi'yi kucaklıyor. Sahnedekiler, orkestra ve bütün salon, Riyaseticumhur locasına doğru dönmüş, onları alkışlıyorlar...

57

O yaz, Yalova'da dinlenirken Gazi, Adnan Saygun'u çağdırır.

“Sizin milli musikimizle ilgili bir rapor hazırladığınızı öğrendim, bana anlatın” der. Saygun da, halk musikimizdeki pentatonik sistemin; Asya Türkleri'nde, Ural Dağları'nın berisinde yaşayan Türk boylarında, Macar ve Fin halk musikilerinde, hatta Amerikan Kızılderili musikisinde var oluşunu ilginç bulduğunu söyler. Gazi, “Amerika'ya nasıl geçmiş olabilir?” deyince de; “Kuvvetli bir ihtimalle Bering Boğazı'ndan” cevabını verir. Arkasından ikinci bir soru gelir: “Pasifik Adaları üzerinden de geçmiş olamaz mı?” Ve hemen Salih Bozok'a direktifini verir: “Konuyu Maarif Vekili'ne intikal ettirin, Tarih Kurumu ilgilensin!”

O gün saatlerce, Türk musikisi, halk musikisi, geleneksel musiki ve Batı musikisi hakkında görüşlerini alır genç müzik adamının. Sorular sorar. Verdiği cevapları dinler. Kendisi herhangi bir görüş bildirmez, sadece dinler. Sonunda, “Peki çocuğum” der. Beş saate yakın sorguya çekilmiş bitmiştir. Saygun Yalova'dan dönerken, ‘Benim Türk musikisi üzerine bir raporum olduğunu Gazi'ye kim söylemiş olabilir ki’ diye düşünür. Birden Âfet Hanım aklına gelir. Musiki Muallim'de ikisi de hocadır. Ondan öğrenmiş olabilir.

On gün kadar sonra, Ankara'dan, Maarif Vekili Abidin Özmen'den bir telgraf alır. "Hemen benimle temasa geçiniz!" demektedir. Görmeye gidince, kendisine bir emir tebliğ edilir: "Gazi Hazretlerinin emriyle sizi Riyaseticumhur Orkestrası'na şef tayin ediyoruz! Vazifeye başlayabilirsiniz..."

58

BÜTÜN bu gelişmeler, Zeki Bey'in devrinin kapanması demektir.

İstiklal Marşı'nın bestekârı, Ankara'daki geniş çevresine rağmen, musiki bahsinde Gazi'nin gözüne tutucu görünüyor ve eski itibarını kaybediyor.

Bu, Gazi'nin her alanda yapmak istediği atılıma, değişime ayak uyduramayanların, zamanla açığa çıkan gizli bir ittifakına yol açıyor.

Gazi'ye yaklaşanlara karşı ondan uzaklaşanların kıskançlık ağları örülmeye başlıyor.

Bir yanda, Gazi'nin gösterdiği hedeflere doğru koşan, çalışan, kendi alanlarında bir şeyler üretme gayreti gösteren genç Cumhuriyetçiler; öbür yanda, yeniliğin kendi durumlarını ve itibarlarını bozacağından kuşkulu, her değişim hamlesini daha başında ezmeye hazır, Gazi'ye rağmen alttan alta çalışan ve ittifaklar kuran son Osmanlı nesli...

Henüz 28'inin içinde bulunan Ahmet Adnan, nasıl bir cadı kazanının kaynatılmakta olduğunun farkında bile değildir.

Münir Hayri bir sabah yine çat kapı çıkagelir.

Gazi'nin Ankara'ya gelişinin 15. yıldönümünü kutlamak için, onun hayatını ve devrim günlerini canlandıracak birer perdelik üç ayrı opera yazılması kararlaştırılmıştır. "Libretto'ları yazdım, Gazi'ye gösterdim, metinleri beğendi ve üzerlerinde biraz tashihler yaptı" der. *Bayönder*'i Necil

Kâzım, *Ülkü Yolu*'nu Ulvi Cemal, *Taş Bebek*'i de Adnan Saygun besteleyeceklerdir. Ona, besteleyeceği bölümün konusunu da aceleyle anlatır. Taş bebekler yapan bir ustaya, yaptığı bebeklerden biri âşık olmaktadır. Ne var ki bebek günün birinde ustanın çırağı ile kaçır. Fena halde üzülen usta, ben ne yaptım da başıma bu geldi diye düşünürken, birden, yaptığı bebeklerin kalbi olmadığını hatırlar. Taşa istediği şekli vermiş, ama duyma, inanma, bağlanma yeteneğinden yoksun bir eser yaratmıştır. Libretto, duygusu ve düşüncesiyle Gazi'ye ve devrime ihanet etmeyecek genç nesiller yetiştirmek teması üzerine kuruludur. Bir yıl önce, Cumhuriyet'in yıldönümünde nasıl "On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan!" diye marşlar söylemişsek, şimdi de, bu opera eseriyle, "Taş bebek'ler istemiyoruz; kalbi, düşüncesi ve ruhu ile Cumhuriyet'e bağlı nesiller yaratmalıyız!" mesajı verilecektir. Diğer iki oyun da, bu temel etrafında gelişmektedir.

Münir Hayri'nin yumurta kapıya gelmeden iş yapmadığını bildiği için, Saygun hemen "Ne kadar vakit var?" diye sorar. "27 Aralık'ta oynanacağına göre sen hesap et" cevabını alır. 1934'ün Ekim ayı ortalarında olduklarına bakılırsa, demek ki iki ay kadar vakitleri vardır. Eh, fena değil... 45-50 dakikalık bir oyun yazacak! beş, altı ay önceki kâbusa göre, zemzemle yıkanmış...

Necil Kâzım'ın yazdığı *Bayönder* sekiz dakikayı bile aşmaz. Ulvi Cemal o kadarını da yapmamış, daha işin başlangıcında, "Bu benim işim değil, ikiniz aranızda halledin" deyip sıyrılmıştır. Sonunda, *Taşbebek*, *Bayönder*'in de kısa bir meclis olarak ilavesiyle 27 Aralık 1934 gecesi Ankara Halkevi'nde Atatürk'ün huzurunda temsil edilir. Bir ay önce Gazi'ye ülke adına Meclis tarafından Atatürk unvanı verilmiştir. Belki de Meclis, onun gösterdiği hedeflere gerektiği kadar aşkla, istekle hizmet edememenin kusurunu, onu kutsadığını ifade ederek kapatma gayreti içindedir.

Temsil biter; bütün orkestra üyeleri, oyuncular, solistler, korodaki gençler çay salonuna doluşup, mutlu bir yorgunlu-

ğu tavşan kanı çaylarını yudumlayarak neşe ve gürültüyle gidermeye çalışırken, bir telaş olur, kalabalık kenarlara doğru açılır; Necip Ali, beraberindekilerle salonun ortasına doğru ilerleyip, herkesin duyabileceği bir sesle şunları söyler:

“Gazi Hazretleri tarafından bana verilen emri ifaya geldim!”

Tam bir sessizlik olur. Bu arada Necip Ali, Adnan Saygun’a doğru ilerleyip, başını elleri arasına alarak alnından öper:

Sonra, yüksek sesle emri tebliğ eder:

“Gazi Hazretleri eserinizden çok memnun kaldıklarını ve bu eserinizin kendi halet-i ruhiyeleri üzerinde bilhassa müessir olduğunu size söylememi emir buyurdular.”

59

GAZİ, hiç değilse musiki alanında tam istediği gibi ülkücü, devrime bağlı, yaratıcı ve üretken bir genç aydını bulmanın memnurluğunu artık sık sık göstermektedir.

Saygun’u her vesileyle Köşk’e davet eder ve ona sofrasında yakınında yer vererek, devrin anlı şanlı politikacılarını, edebiyat ve kültür adamlarını şaşırtır.

Yine böyle bir gün, Çankaya’da salona girdiği zaman, bakar ki Atatürk Meclis Reisi Kazım Paşa’ya (Özalp) bir şeyler yazdırıyor. Şükrü Saraçoğlu, Şükrü Kaya, Celal Bayar, Saffet Arıkan ve daha birkaç kişi masanın etrafında sessizce onları seyrediyorlar.

Gazi, “Buraya oturunuz!” diyerek masada sol tarafında boş bıraktığı iskemleyi gösterir. Saygun, süklüm püklüm ilişir. Daha önce neler konuşulmuşsa konuşulmuştur. Gazi, “Hah, şimdi o kâğıdı Adnan’a ver!” deyince o da konunun içine girmiş olur. Kâzım Paşa’nın kendisine uzattığı kâğıtta; “Bade-i vuslat içilsin kâse-i fağfurdan” diye başlayan eski bir şarkının Türkçeleştirilmiş sözleri vardır.

Gazi, Saygun'a döner:

"Piyanoda! Bunu hemen besteleyiniz!"

Piyanoya doğru ilerlerken de arkasından ilave eder:

"Bir çeyrek vaktiniz var..."

Saygun belki de hayatının en zor anını yaşamaktadır. Kulakları uğuldar. Bir garsonun getirdiği sade kahveyi yudumlayarak kendine gelmeye çalışır. Ötede masada yine görüşmeler, konuşmalar devam etmektedir. Neyse, bir şeyler yazar. Zaman da dolmuştur. Gazi, "Bittiyse çalınız!" der, oturduğu yerden. Çalmaya başlar. Salonda tam bir sessizlik vardır. Bitirince, sessizliği Gazi bozar:

"Efendiler, işte bakınız, o beste ve o sözler yerine, bu sözler ve bu beste!"

İlk itiraz Şükrü Kaya'dan gelir:

"Paşa Hazretleri" der, "Bu gencin yaptığı beste gerçi şayanı takdirdir, ancak onun yaptığı Batı musikisinden bir örnek sayılabilir. Ben şahsen bu bestede kendi musikimizin seslerini duymadım ve bunu da Türk musikisinden noksanına verdim."

Gazi'nin yüz ifadesindeki değişikliği görünce de, sözlerini şöyle bitirir:

"Affınızı istirham ederek kanaatimi arz ediyorum Paşa Hazretleri!"

Oldukça tiz bir perdeden mukabele eder Gazi:

"Şükrü Kaya beyefendi, Türk gencine itimat etmek lazımdır. Hiç kuşku yok ki bu genç Türk musikisini de iyi bilir..."

Şükrü Kaya umulmadık bir çıkış yapar:

"Bildiğini pek sanmıyorum Paşa Hazretleri, affınıza sığınarak..."

Şimdi bütün gözler Saygun'a çevrilidir. O ise tartışmanın odak noktası olmaktan sıkılır, soğuk terler döker. Gazi, "Buyurun!" diye hitap edince de, çaresiz, Türk musikisindeki bilgisini oradakilere ispattan kurtulamaz. Şarkının hangi makamdan olduğunu, Türk musikisindeki makamları, özellikleri, müziğimizin yapısını, Batı musiki ile

olan ayrılıkları oldukça ayrıntılı anlatır. Eski şarkıyı yeniden bestelerken nasıl bir anlayışla yaptığını açıklamaya çalışır.

Susunca, Gazi'nin sesi yeniden duyulur:

“Beyefendi! Türk gencine itimat etmek lazımdır!”

60

İZMİR'DE, mahalle komşuları çalgıcı İsmail Efendi amca geliyor gözlerinin önüne.

'93 Harbi'nde Rumeli Aydos'tan göç etmiş ailesi. Çocuk yaşta yetim kalmış. Bir zanaat öğreysin diye kimsesiz İsmail Zühtü'ye Islahhane'ye vermişler. Rahmetli Mithat Paşa'mızın ruhu şad olsun. Onun kurduğu bu müesseseler sayesinde yoksul ve kimsesiz çocuklar okuyup adam oluyorlar, bir iş öğreniyorlar. Islahhane deyip geçmeyin. Bandosı bile var. Çocuklara müzik öğreten, çalgı çalmayı öğreten, Macar Tevfik Bey gibi birinci sınıf müzisyenlerin hocalık ettiği bir eğitim yuvası burası. Islahhane'nin adı, geçen yüzyılın sonunda Sanayi Mektebi oluyor. Hem marangozluk, demircilik, ayakkabıcılık gibi meslekler öğretiliyor, hem de eline su dökülemeyecek müzisyenler yetiştiriliyor. Bu arada kültür dersleri de ihmal edilmiyor tabii. İsmail Zühtü, mektebi bitirdiği zaman, Macar Tevfik Bey'in gözdesi. Çocuğun elinden tutuyor. Sanayi Mektebi'nin satış dükkânında memur olarak çalışmasını sağlıyor. Dükkânın bir köşesine, nereden bulup buluşturuyorsa bir de piyano yerleştiriyor. Hem geçimini sağlarsın, hem de boş zamanlarında müzik çalışmalarını sürdürürsün diyor. İşte kunduraların filan satıldığı o küçük dükkânda, operalar, marşlar bestelenmekte, lied'ler yazılmaktadır artık. Hele, Eskişehir'in işgali sırasında Hatay mahallesindeki komşularının gözlerini yaşartan o hazin şarkı...

Küçük Ahmet Adnan'daki müzik yeteneğini ilk keşfeden bu İsmail Zühtü Efendi'dir.

Onu şimdi, bu Çankaya gecesinde, Gazi'nin sofrasında müzik tartışmaları yapılırken, yirmi yıl önceki haliyle canlandırıyor hayalinde.

Hiç unutmuyor. Birinci Dünya Savaşı yeni başlamış. Yeni yaşlarında filan. Hadika-i Maarif'e gidiyor. Okulda müzik hocası İsmail Zühtü. Aynı zamanda babasının arkadaşı, mahalle komşusu. Geceleri ev, babasının misafirleri ile dolar. İsmail Zühtü de onların arasındadır. Bir gece, İsmail efendi küçük Adnan'ın üstün müzik yeteneğinden bahseder. Bir medreseli ve sayılı ittihatçılardan olan Celal Hoca bunu duyunca şaşırır. Okula yeni başlamış küçük bir çocukta bu istidad nasıl anlaşılıyor? İsmail Efendi, "İsterseniz şimdi ispat edebilirim size" deyince, küçük Adnan uyandırılıp yataktan kaldırılır. Annesi, "Baban istiyor seni" der. Giydirip misafir odasına sokarlar.

İsmail Zühtü:

"Bak Adnan, yavrum" der. "Şimdi beni dikkatle dinle! Ben bir marş söyleyeceğim, bitirince sen tekrar edeceksin..."

Başlar:

*Yüz sene var ki Rumeli derdi,
Ordumuzun bağrını deldi.
Marş! Marş! Haydi arkadaş.
Göğsünü ger, Balkanları aş!*

Marş böylece devam ediyor. Adnan, hocasının arkasından hiç yanlısız tekrar edince, babasından ve bütün misafirlerden kocaman bir aferin alıyor. Ertesi gün, okulda ders bitince İsmail Zühtü eline kocaman bir paket tutuşturuyor. İçinde, okulun marangozhanesinde kendi eliyle yaptığı nota şekilleri vardır.

Birden ellerine bakıyor.

Şimdi, bu tahta notaları, Gazi'nin arkadaşlarına nasıl göstermeli?

Tam yirmi yıl geçmiştir aradan.

O çocuk, şimdi, Gazi'nin çalışma arkadaşlarının güven-
siz bakış ve tavırlarından sıkılıyor, 27 yaşında ve yeteneğini
ispat etmiş bir müzik adamı olarak.

Bu tavırları neden? On yılı aşkın bir süredir her alanda
çağdaşlaşma, devletin, toplumun ve kişinin yapısını değiş-
tirme geliştirme gayretleri sürerken; bu heyecansızlık, du-
yarsızlık, kuşku, nostalji neden?

İçinden: "Beyler, devlet beni imtihan ederek yetenekli
buldu, Avrupa'ya eğitimimi tamamlamaya gönderdi. Pa-
ris'in ünlü konservatuvarlarında kompozisyon, kontra-
punt, org dersleri aldım, Eugene Borrel gibi tanınmış bir
müzikolog ve viyolonistten özel derslerle bilgilerimi artırı-
dım, Paris'teki üçüncü yılımda yazdığım divertimento (bir-
kaç parçadan meydana gelen orkestra eseri) Paris ve Var-
şova'da büyük orkestralar tarafından çalındı, dünyaca ta-
nınmış müzikolog Bela Bartok'la Adana yöresinde yörük
köylerinde dağ bayır dolaşıp halk musikisi çalışmaları yap-
tık; orkestra için, koro için, vurma üfleme ve yaylı sazlar
için, tenor ve sopranolar için o kadar eser yazdım, operalar
besteledim; şimdi size neyi ispat edeceğim?" demek gelir.

O sıralar ciddi bir rahatsızlık geçirir Saygun. Doktor
İhsan Rıfat, "Dikkat etmezsen öleceksin!" der. Bir sürü ilaç
verir. "Tenha bir yere git, bunları kullan ve sırtüstü yat,
iyileşmeden ayağa kalkma!" tehdidiyle onu korkutur. Bir
deri bir kemik haldedir. Sık sık ateşi 39'a çıkmaktadır. Bu
yetmezmiş gibi bir de kulak iltihabı çıkar ortaya. İsmet Pa-
şa doktorunu gönderir, fayda etmez. Gazi İstanbul'da Prof.
Erich Ruttin'e gönderir ameliyat olması için. Aylarca sağlı-
ğını yeniden kazanmak için çabalar durur.

Ama bu arada, içinde, beyninde, giderek artan bir tedirginlik vardır. Görevden kaçıyormuş gibi bir duygu gelmiş, şurasına oturmuştur. O günlerde bir yurtiçi seyahate çıkan İsmet Paşa'nın yaptığı konuşmalardan birinde: "Fikir ve sanat hayatında çalışanlar, bizim için, cephede savaşanlar kadar azizdir." sözlerini okuyunca, kâğıda kaleme sarılıp heyecanlı bir telgraf çeker: "Sağlığıma kavuşur kavuşmaz, bir nefer gibi, yurdum için yeniden çalışmaya başlayacağımı zatîâlinize arz ederim."

Bu heyecanla, Gazi'ye ithaf ettiği *Duyuşlar*'ı bestelemeye başlar. Üç kadın sesiyle söylenen; inancı, bağlılığı, sevgiyi dile getiren bir müziktir bu.

67

YAKLAŞIK altı ay kadar sonra, kendinde yeniden çalışma gücü bulunca, koltuğunun altında özenle ciltlettiği *Duyuşlar* adlı eseriyle Köşk'ün yolunu tutar. Genel Sekreter Hasan Rıza Bey'e (Sokak) Gazi'ye takdim edilmek üzere eseri verir. Birkaç gün sonra Köşk'ten telefon edilir. Arayan Hasan Rıza Bey'dir. Gazi Hazretlerinin çok memnun kaldığını, eseri dinlemek istediğini haber verir.

Üst tarafı Adnan Saygun'a vız gelir.

Musiki Muallim'de göreve yeniden başladığından beri gözünden kaçmayan garipliklere aldırmaz. Cumhurbaşkanlığı Orkestra Şefliği'ne Praetorius adlı bir Alman'ın getirildiği haberine üzülmez. Berlin Milli Yüksek Müzik Okulu'nda hoca olan Paul Hindemith'in Ankara'ya davet edilip ağırlanması; alelacele İzmir, Ödemiş yöresine gönderilip kendisinden milli musikimiz üzerine bir rapor istenmesi bile onu rahatsız etmez. Hindemith, besteci, orkestra şefi ve nazariyatçı olarak Avrupa'da itibarı yüksek olan bir müzik adamıdır; ne var ki, öyle birkaç günlük bir ziyaretle bir ülkenin milli musikisi hakkında fikir sahibi olunmaz. Hem,

daha bir yıl önce İstanbul'da Mahmut Ragıp (Gazimihal) ve diğer araştırmacı arkadaşlarıyla birlikte hazırladıkları son derece kapsamlı bir Türk Halk Musikisi Raporu elde hazır bulunmaktadır. Hindemith'in bu rapora şöyle bir bakıp değersiz bulduğu yolundaki haberlere bile sinirlenmez.

Onun akli fikri, *Dınyuşlar*'ı Gazi'ye dinletebilmek için Musiki Muallim'den bir grup gençle yaptığı çalışmalardadır. Provalar devam eder, eser icraya hazır hale gelir ve beklemeye başlarlar.

Bekleyiş faslı uzadıkça uzar. Yaz tatili gelmiş dayanmış, korodaki çocuklar memleketlerine, evlerine gidecekler. Köşk'ten haber yok!

Saygun, Hasan Rıza Bey'i arar. Ondan Gazi'nin bir yurtiçi seyahate hazırlandığını, şu ara çok meşgul olduğunu, eseri ancak Eylül'de dinleyebileceğini öğrenir. Canı sıkılır, ama belli etmez. Çocukları tatile gönderir. Kendisi de biraz dinlenmek, eşini dostunu görmek için İstanbul'a hareket eder.

İstanbul'a varır varmaz bir telefon. Arayan, Riyaseti-cumhur Orkestrası'nın sekreterliğini yapan Sırrı Bey. Sesi çok heyecanlı geliyor: "Ne yaptınız Adnan Bey!" Ve arkasından, başından bir kazan sıcak su dökülmüş gibi yakıcı bir haber: "Gazi Hazretleri sizi arattılar."

Evet... Gazi, seyahate çıkmadan önce, arkadaşlarına: "Adnan bana ithafen bir eser bestelemiş, bu akşam onu size dinleteceğim" demiş ve başyaver Celal Bey'i çağırıp şu emri vermiştir: "Adnan'ı arayınız, korosunu alsın, gelsin. Yarınki seyahate onu da götürelim, hazırlık yapsın."

Sırrı Bey, telefonda şu ayrıntıyı da söylemeyi ihmal etmiyor:

"Celal Bey sizin İstanbul'a hareket ettiğinizi öğrenince beyninden vurulmuş gibi oldu. Nasıl olur, Gazi hazretlerinin aratacağını bilmiyor muydu, dedi."

Gazi onu bir daha hiç aratmayacaktır!

Ve bu sızı, o günden sonra tam 55 yıl beyninde ve yüreğinde saklı kalacaktır.

Niçin böyle olduğunu çözemeyecektir.

Atatürk'ün ona gösterdiği ilgiyi kıskananlar mı vardı?

İstiklal Marşı bestekârı Zeki Bey'in yıldızının sönmesini ondan mı biliyorlardı?

Asker kökenli olan Zeki Bey'in çok yakın arkadaşı Saffet Arıkan'ın Maarif Vekili olması, gizli bir husumeti mi alevlendirmişti?

Yoksa, inkılâbın artık küllenmeye başladığı o yıllarda, Gazi'ye rağmen kontrolü elinde tutan son Osmanlı nesli, bir iç dayanışma ile, egemenliklerini yeniden tesise mi çalışıyorlardı?

Açık olan bir şey vardır. Saffet Arıkan, onun Musiki Muallim'deki ve Halkevindeki çalışmalarına son vermiştir ve Cevat Dursunoğlu ile haber göndermiştir: "İstanbul'da Vali Muhittin Bey'i görsün, Konservatuvar'da ona bir iş verecek."

62

GÜNEŞLİ bir gün. Ankara'ya 1943 yılının baharı gelmiş. Necatibey Caddesi'nde küçük bir apartman dairesi.

Bir oda denilebilecek kadar küçük salon, misafirlerle dolu.

Otuz kişi kadar var. Eşleriyle, Fuat Köprülü, Şevket Aziz Kansu ve diğer arkadaşlar.

Koskoca bir koro, orkestra ve dört solist için yazılmış *Yunus Emre Oratoryosu*'nu Adnan Saygun'un kendi sesinden ve piyanosundan dinleyecekler.

Adnan Saygun piyanonun başında. Odada sessizlik. Çalmaya ve söylemeye başlıyor. Eşi Nilüfer Hanım'ın gözü notalarda. Bazı parçalarda o da eşlik ediyor.

Odayı mistik bir hava sarıyor. Geçmişle geleceğin sesleri arasında, çile çekmekle vuslata ermenin karışık duyguları yaşanıyor. Tanrı'ya şikâyetin acıları; arananı bulmanın, kavuşmanın sevinç ve şükürlerine karışıyor. İnsanın kulağına, halk türkülerimizden, ağıtlarımızdan, divan musikimiz-

den, mevlütümüzden, âşıklarımızdan, ozanlarımızdan sesler, deyişler geliyor.

Sanki Saygun, Yunus Emre'nin içine sığınmış, kendini anlatıyor.

Sabırlı bir arayışın, eksilmeyen aşkın, amaca erişmek için katlanan çilelerin; insanı olgunlaştıran, yücelten ve ruhu bütün başarıların üstünde bir doyuma kavuşturan macerasını müziği ile herkese yaşatmaya çalışıyor.

Müzik susunca, odadakiler, bir ibadetin sonunda duyulan huzurun büyüğü ile şaşkın, ne yapacaklarını bilemiyorlar.

O sıralar Devlet Konservatuvarı Korosu'nu yöneten Halil Bedii yerinden fırlıyor: "Bu eser bir an önce icra edilmelidir!" diye haykırıyor.

Aynı haykırışı, aradan üç yıl geçtikten sonra Meclis'te Behçet Kemal Çağlar da tekrarlayacaktır. Maarif bütçesi konuşulurken, "Bu ne biçim Türk Maarifi! Kendi değerlerini bile bilmiyor! *Yunus Emre Oratoryosu* yazılalı dört yıl oldu, hâlâ çalınmıyor!" diye verip veristirecektir.

Devir, İsmet Paşa devridir. Maarif Vekili Hasan Âli'yi (Yücel) çağırtıp, "Mesele nedir?" diye sorar. Hasan Âli, "Evet Paşam, Adnan'ın mistik bir eseri var" cevabını verince de, hafifçe azarlar: "Çıkarın ortaya, başarılı mistik bir eseri dinlemek de güzeldir!"

Atatürk devrinin sözde ilericileri onu Türk musikisi düşmanı gibi görürken, şimdi İsmet Paşa'nın çevresindekiler de müziğini "mistik" diye küçümsüyorlar.

İsmet Paşa emredince, Güzel Sanatlar Umum Müdürü Halil Vedat kolları sıvıyor. O günlerde Cumhurbaşkanlığı Orkestrası Şefi Proterius vefat etmiş, orkestranın idaresi de Adnan Saygun'a veriliyor. Dil-Tarih'te hummalı bir çalışma. Nihayet 25 Mayıs 1946 gecesı İsmet Paşa'nın huzurunda ilk konser veriliyor. Bir memleket gezisine çıkan Milli Şef, dönüşünde son konseri de kaçırmıyor. Bu arada radyoda da iki konser.

Paşa, memnunluğunu şu emirle ortaya koyacaktır:
“Bu eser, İstanbul’da, Ayasofya’da da icra edilsin!”
Emir büyük yerden ama, edilemiyor.

O konser günlerinde, bir sabah, Adnan Saygun’un evinin kapısını çalınır. Bakar, birkaç köylü. “Seni ziyarete geldik bey”der. Onları içeri alır, oturtur. İçlerinde en yaşlı olanı anlatır. Köy odasında, radyodan “Yunus”u dinlemişler. “Ciğerimize işledi, Allah senden razı olsun” der yaşlı köylü. Hepsi birden kalkıp elini öperler. Giderken gazete kâğıdına sarılı bir de paket bırakırlar. Köydeki bacıların hediyesidir. İçinde, renkli işlemeli bir çift köylü çorabı vardır.

Bundan daha önce, konserler sırasında da buna benzer hoş bir olayı yaşamıştır Saygun. Son konserde verilen bir arada ona bir pusula getirmişlerdir. Pusulada: “Din-i Hazret-i Muhammedi’yi yeni bir tarih-i itilâ’ya götürdüğünüz için Allahü taâlâ sizi dünya ve ahirette mes’ut etsin” yazmaktadır. Sonradan öğrenir ki bunu gönderen Cebeci Camii imamıdır. O tarihte orkestradakilerin çoğu bir tesadüfle Cebeci’de oturmaktadırlar ve binbir ısrarla imamı konsere gelmeye ikna etmişlerdir. İmam efendi, dinlediği musikinin dini yücelttiği hissine kapılmış ve o pusulayı göndermiştir.

Ankara’ya geldikçe Adnan Saygun’un evinde kalan, içtikleri su o tarihte ayrı gitmeyen Necip Fazıl da, dergisinde kıyamet koparmıştır: “Saygun’un eseri, kilise musikisidir!”

63

EN hoşu da, Hüseyin Sadettin Arel ile aralarında geçendir.

O tarihte yetmişine doğru yol almış bulunan Hüseyin Sadettin Bey, geleneksel musikimizin Rauf Yekta gibi, Dr. Suphi Ezgi gibi üstadlarından biridir. Adnan Saygun’u çocukluğundan tanır. Hatta ona kısa bir süre armoni dersleri

bile vermiştir, İzmir’de avukatlık yaparken. Hüseyn Sadettin Bey, Ermeni kompozitör Edgar Manas’tan çoksesli musiki nazariyatı dersleri alarak yetiştiği için, devrinin tam bir müzik otoritesi sayılmaktadır. Hem milli musikimizi hem Batı musikisini bilir.

O günlerde Saygun’la karşılaşınca, “Yunus’u dinlemek istiyorum” demiş, kararlaştırdıkları gün de evine gidip oratoryoyu plaktan dinlemiştir.

İlk dört parçayı dinledikten sonra hükmünü verir: “Siz, Bestenigâr, Evc, Segâh, Dilkeşhâveran gibi makamlarımızı kullanmışsınız ama, o makamlardaki nim Hicaz, Irak gibi perdeler yok!” der.

şimdi, şu kadar yıllık üstada nasıl anlatmalı: “Evet o küçük perdeler yok, ama siz o saydığınız makamları hissettiniz, çünkü ben onları eserimde birer renk olarak kullandım; tekseslilik veya çokseslilik benim için sadece bir ifade vasıtasıdır” nasıl demeli?

Aradan uzunca sayılacak bir zaman geçtikten sonra, gazetelerde ve dergilerde, üstadın musikimizdeki gelişmelerle ilgili düşünceleri üst üste yayınlanmaya başlar. Hüseyn Sadettin Bey musikimizi Mississippi Nehri’ne benzetmekte, bazı kişilerin ondan bir kap su alıp fesleğenlerimizi sulamaya kalkıştığını acı bir dille eleştirmektedir.

Asıl yapacağımız şey, o gür kaynaktan bütünüyle yararlanmakmış...

Böylece, hurraaaa! *Yunus Emre Oratoryosu* bestekârına karşı milliyetçi bir cephe kurma heveslileri icazet almış olurlar. İşi kızıştırmak için Saygun’un kapısını aşındırırlar.

O, masumane bir cevapla yetinir:

“Madem yapılanları beğenmiyorlar, o gür kaynaktan neler yapılabileceğini niçin ortaya koymuyorlar? Herkes çalışıp kendi gayretini göstersin. Kimse, bir başkasının çalışmasını kötülemeyi marifet saymasın. Ben, inandığım yolda ömrüm oldukça yürüyeceğim.”

SAYGUN, o tarihten sonra, aşağı yukarı 45 yıl daha yaşayacaktır.

Durmadan üretecektir. *Kerem*, *Köroğlu*, *Gilgamiş* operalarını; *İnsan Üzerine Deyişler*'i, *Atatürk'e ve Anadolu'ya Destan*'ı; senfoni, konçerto, ballad, sonat, suit, lied her çeşit eseri, büyük bir çalışkanlık ve verimlilikle kültür hayatımıza hediye edecek; çağdaş Türk müziğini zenginleştirecektir.

Bir yandan da kitaplar yazmakta, yaptığı müzik araştırmalarını, Türk musikisindeki gelişmeleri, musikideki temel bilgileri ve musiki çalışmalarını bugünün ve yarının kuşaklarına anlatmaktadır. Musiki eğitimi veren müesseselerde genç bestekârlar, genç musiki araştırmacıları yetiştirmektedir.

Kendisine ne kadar kıskanç davranılmışsa, o topluma ve insana karşı o derece cömerttir.

Bu sayede de, yaşadığı zamanın önemli bir kompozitörü olarak, ülke ve dünya çapında yerini almıştır.

Ama içinde hep bir ukde kalmıştır.

Atatürk'ün başlattığı, her alanda çağı yakalamak, değiştirmeyi ve geliştirmeyi sağlamak hareketi, ne yazık ki, gönüllü destekçilerin, her zorluğu aşacak kadar dayanıklı ve yürekli devrimcilerden gerektiği kadar nasibini alamamıştır.

Konu buraya geldi mi, bir anısını anlatırdı.

Artık İkinci Dünya Savaşı bitmiş. Bütün dünyada değişme, iyileşme, yaraları sarma rüzgârları esiyor. İnsanlar için özgür ve mutlu yaşamın yolları aranıyor. Bizde de çok partili, daha özgür bir siyasal hayat hazırlıkları yapılıyor. İşte o günlerde, yani 40'lı yılların sonuna doğru, kültür ve sanat hayatımızı canlandırma amacıyla devlet ödülleri ihdas edilmiş, ödül dağıtımı yapılacaktır.

Bir değerlendirme heyeti kurulmuş. Jüri Başkanı Hasan Saka. İki türlü armağan verilecek: Biri Özendirme Ödülü, değeri 5000 lira; diğeri Değerlendirme Ödülü, karşılığı

25.000 lira. O tarihte bir altın 40 lira. Bugünkü parayla bir milyar ve 5.5 milyar liralık ödülleri.

Jüride büyük ödül için bir tartışmadır başlıyor. Ölçü ne olacak? Memleket ölçüsünde mi kalınsın, yoksa eserde uluslararası değer mi aransın?

Hasan Saka, kendi ağırlığından emin, hemen sözü kesip atmak ister:

“Bizde uluslararası değerde eser mi var ki? Elbette mahalli ölçüde kalalım!”

Kimsede çıt yok.

Jüri üyeleri arasında Adnan Saygun da vardır.

“Dünya ve memleket çapında derken neyi kastediyorsunuz?” diye sorar.

Saka, “Gayet açık” diyerek sertçe bir tonla soruyu karşılar: “Eğer eseri dünya tanıyorsa, o eser dünya çapındadır! Yani mahalli sınırları aşmak gerekir...”

“O sınır nasıl aşılacak?”

Saka, “Bunda bilmeyecek ne var” der gibi bakar Adnan Saygun’un yüzüne ve cevabını verir:

“Onu, eserin kendisi yapar, beyefendi!”

Saygun, gayet yumuşak düşüncesini söyler:

“Ömer Hayyam mahalli bir İran şairi idi. İngilizceye çevrilince, dünya ölçüsünde saygın bir İran şairi oldu. Sonra, dünya dediğimiz nedir? Şu kadar kıta, şu kadar devlet ve millet... Bunların hangileri veya ne kadarı tanırsa ‘dünya ölçüsünde’ diyeceğiz?”

Saka sinirlenmiştir. O gün değerlendirilecek sanat adamlarımız arasında Yahya Kemal ve Adnan Saygun da vardır. İkisi de jüridedirler. Karar sırasında ikisi dışarı çıkarılırlar, geride kalanlar ödülleri dağıtır.

Sanat hayatının en olgun devrini yaşayan 60’lık Yahya Kemal’e ve operaları, oratoryosu ile ıslıl ıslıl parıldayan 40’lık Adnan Saygun’a Devlet, “Özendirme Ödülü’nü lâ-yık görür.

UYGARLIKLARIN
GÖKYÜZÜ

OXFORD'DA Yakın Çağlar Tarihi okumuş, birkaç dil bilen, yakışıklı, genç bir Osmanlı aydını, günün birinde, Yunan trajedyaalarına benzer bir facianın kurbanı olur.

Babasını öldürür.

Öldürülen Şakir Paşa, Saray'ın gözde ailelerinden birine mensuptur. Roma Ataşemiliterliğinde, Atina Elçiliğinde bulunmuş, Girit'te Resmo Kumandanlığı yapmış, Askeri Tef-tiş Komisyonu üyesiyken Ferikliğe yükselmiştir. Osmanlı ve İslam tarihi üzerine önemli bir eserin de sahibidir. Dil bilir, tiyatro eserleri yazar, müzikten anlar; dünya umuru görmüş son devir Osmanlı aydın tipinin mümtaz bir örneğidir. Ağabeyi Cevat Paşa, Sadrazamlığa kadar yükselmiş, Osmanlı askeri tarihi üzerine önemli bir eseri bulunan, Girit Kumandanlığı ve Şam'daki Beşinci Ordu Müşirliği'nde devlete büyük hizmetleri dokunmuş, beş dili rahatça konuşan (Arapça, Rumca, Acemce, Fransızca ve İtalyanca) ve köşkündeki büyük kütüphanesiyle ünlü bir son devir Osmanlı devlet adamıdır.

Cevat Şakir böyle bir aileden geliyor ve kader alınına henüz 26 yaşındayken "baba katili" damgasını vuruyor.

Edebiyatımızın "Halikarnas Balıkçısı"nın doğuşu da diyebiliriz bu faciaya. O "fatal gece"den sonra Halikarnas Balıkçısı tam 60 yıl daha yaşayacaktır ve hikâyeleri, romanları, hele hele Anadolu uygarlıklarını bizim geçmişimi-

zin temelleri kılan tarih çalışmalarıyla, kültürümüzün parlak bir yıldızı haline gelecektir.

87 yaşına kadar insan sevgisini, yaşama sevincini, Anadolu zenginliğini şen şakrak anlata anlata bitiremeyen Halikarnas Balıkcısı, sadece o “fatal gece” hakkında kimseye bir şey söylemez. Bütün o Birinci Dünya Savaşı yıllarını ve Kurtuluş Savaşı günlerini “içeride” geçirerek kendi iç dünyasının dehlizlerinde dolaşır. Serbest bırakılıp Mütareke İstanbul’una döndüğünde, iç hesaplaşması hâlâ bitmiş değildir. Alnında “baba katili” damgası taşıdığı için ailesinin yanına da dönemez. Üsküdar’da, İhsaniye’de harap bir eve sığınır.

Artık otuzlu yaşların ortalarında. Ruh, elini babasının kanına bulamış bir evladın iç fırtınaları ile allak bulaktır. Biraz huzur bulabilmek için İstanbul’un selâtin camilerini dolaşır, başını secdeye koyarak ruhunu sükunete kavuşturmayı dener; günün her vaktinde bir başka camide dualar ettiği halde bir türlü aradığını bulamaz.

Sonunda, Fatih’te Mollagürani’de bir Rüfaî Dergâhı’na atar kendini.

Ayinlere, Mevleviler ve Bektaşiler gibi diğer tarikat mensupları da katılırlar. Tekke Postnişini bir Osmanlı eğitim müfettişidir. Olgun, kâmil bir kişiliği vardır. Dergâh’a gelenler günlük kıyafetlerini atarlar ve hemen derviş kıyafetine bürünürler. Balıkcı bu işi evde yapar, haydariyye’yi sırtına ırakiyye’yi başına geçirip Üsküdar’daki evden Köprü’ye, oradan Fatih’e doğru yola revan olur. Mütareke İstanbul’unun curcunasında, o fesli, sarıklı, keçe külâhlı, şapkalı, bereli, kalpaklı, Çinli, Japon, Afganlı, Buharalı, Kürt, Çerkez, Arnavut, Ermeni, Rum kalabalıklarının arasından geçer gider. Kimse bu dervişin nasıl bir hikâyesi olduğunu merak bile etmez.

Ama o, etrafın yanıp yakılmışlığından; İstanbul’un, onun içeride bulunduğu yıllardaki çöküşünden hüznlenmekte; şehrin fakir semtlerinden geçerken, çıplak ayaklı küfeciler, dilenciler, uyuz köpekler, semerli hamallar, mer-

keple su taşıyan sakalar, koyun ve keçi sürücükleri, baltacılar, leblebiciler, Arnavut kaldırımlı çamurlu sokaklar, vitrinsiz dükkânlar, çamura toza bulanmış sebzeler, meyveler, etler, simitler arasında sadece ruhunun değil gururunun da ezildiğini hissetmektedir.

Ve tabii, işgalci devriyelerinin insanı ürperten aşağılayıcı bakışları ve azametli halleri...

Balıkçı bakar ki, Dergâh'ta bulabildiği huzuru yollarda gidip gelirken kaybediyor; en iyisi çalışmak, kendini bir işe vererek iç ve dış dünyanın baskısından kurtulmaktır.

Medresetül Hattatin'e gidip altın ezmesini, tezhip yapmasını öğrenmeyi dener. Müzeleri dolaşıp, Nigârî'nin, Nakkaş Osman'ın, Nakkaş Hasan Paşa'nın, Levnî'nin minyatürlerindeki sırları keşfetme gayretine düşer.

Bir müddet sonra bunlar işine yarayacaktır, zamanın Babiâlisi'nde gazete ve dergilerde ressam olarak iş bulmasına ve böylece hayata dönmesine yardım edecektir. Başından büyük bir felaket geçmiş bir paşazadenin anlayışla karşılanabileceği tek yer yine de Babiâli'dir. Anadolu ihtilalinin başarıya erişmesi, Mustafa Kemalci gazete ve dergilerin prestijini artırmakta; temsili resimler yapacak, karikatür çizecek, fotoğraf rötuşlayacak, el yazması başlık hazırlayacak becerikli, eli çabuk elemanlar adeta kapışılmaktadır. Üstelik, bütün yeteneklerine rağmen, içeriden yeni çıkmış bir mahkum olduğu için Balıkçı, karın tokluğuna bütün marifetlerini döktürmektedir. Ücret mücret umurunda değildir, yeniden hayata başlamak ona yeter de artar bile. Yaptığı işten giderek zevk alır. Anadolucu gazete ve dergilerde yaşanan heyecan, ruhunu ateşlendirir. Sansürü atlatarak, Saray'a ve işgalci devletlere hâlâ bağlılıklarını sürdüren kara basını çıldırtan bir haber, bir resim, bir karikatür veya bir başlık kullanmak; bütün millîciler gibi ona da sevinçten göbekler attırır. Bunların içinde, durumun değiştiğini görüp yandan çark edenler, Mustafa Kemal'e methiyeler düzmeye kalkanlar; Saray etekçiliğinden vazgeçip Kuvay-ı Milliyece kesilenler, günahlarını

affettirmek için, onca yıl Anadolu'yu desteklemiş olanları dirsekleyip öne geçmeye çalışanlar insanın midasını bulan-
dırmaktadır; ve İstanbul basını, birbirini suçlayan, birbiri-
ni tehdit eden, birbirine tuzaklar hazırlayan ve her şeyi toz
duman içinde görünmez hale getirip kirleten bir kargaşayı
yaşamaktadır. Dünün ölüm fermancıları ve küfürbazları
içinde şimdi Mustafa Kemal'e yol göstermeye kalkanlar
bile vardır. Vatani kurtardın, artık kenara çekil ve işleri si-
villere bırak akılları vererek, özgürlük ve demokrasi mü-
cahitliğine sıvanmaktadırlar. Anadolu'daki işgalcileri te-
mizledikleri halde, İstanbul'dakilerin ortadan çekilmesini
bekleme gerginliğindeki Ankara, İstanbul basınındaki
kaynaşmadan son derece tedirgindir; ve o bekleme günle-
rinde Anadolu'dan Dersaadet'e doğru sert öfke rüzgârları
esip durmaktadır.

66

Bu psikolojik ortamda, Balıkçı, hayatının ikinci büyük
dramını yaşar.

Çalıştığı dergide yazdığı bir asker hikâyesi üzerine An-
kara gazaba gelir. Aslında, Balıkçı, barışı özleten, savaşın
kötülüklerini, haksızlıklarını anlatan bir hikâyeye yazmak is-
temiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda, Suriye cephesinden Ga-
liçya'ya sevk edilirken yolda trenden atlayıp ailelerini gör-
meye giden ve çoluk çocuklarıyla yılların hasretini şöyle
bir giderdikten sonra geri dönüp, "Biz geldik" diye boyun
büken birkaç askerin savaş divanınca ölümüne mahkum edi-
liş macerasıdır bu. Ama Ankara bu hikâyeden İstiklal
Mahkemelerine açıkça saldırı manasını çıkarır ve derginin
sahibi Zekeriya (Sertel) ile Balıkçı, kendilerini Ankara İst-
iklal Mahkemesi'nin huzurunda bulurlar.

Balıkçı, palas pandıras jandarma nezaretinde Ankara'ya
götürülüp bir hücreye tıkilınca, artık kendisi için her şeyin

bittiğini düşünür. İşin ucunda idam bile vardır. Boynunu ip-
ten kurtarsa, geri kalan ömrünü zindanlarda geçirecektir.
Hem de, onca kirli, kaypak, karanlık kafalı insan arasında;
kurtuluşa bu kadar bağlı, bu kadar devrimden yana, Mus-
tafa Kemal'den yana olduğu halde... Yüreğinde, bu yeniden
dirilişe o savaş yıllarınca bir katkıda bulunamamanın ezikli-
ğini böylesine güçlü ve yoğun hissettiği halde...

Mahkeme reisi “Üç yıl sürgün!” diye cezayı yüzüne
karşı okuyunca kulaklarına inanamaz.

Ölümü ve ömür boyu zindanlarda çürümeyi beklerken,
üç yıl sürgün!

Sonradan, anılarında, “Yeniden doğmanın sevinci kap-
ladı içimi” diye yazacaktır.

Mevsim ilkbahardır ve Balıkçı 36 yaşındadır.

Bodrum'a “kalebent” olarak sürüldüğünde, o ilk gün,
denizin ve gökyüzünün ışıkları mavilikleri dolar içine.

Ege, Arşipel, o canım Eski Deniz gözlerinin önünde, se-
rilidir.

Picasso gibi, “mavi dönemi” başlamıştır ömrünün.

Doya doya bir elli yıl daha yaşayacaktır.

Hayatın pek öyle tarife sığar bir yanı yoktur.

Ya kendiliğinden akışı değişir, ya da sen onu değiştiri-
rsin.

Ya, bana geldiği gibi sürsün, diyeceksin, o zaman engi-
nin sesine kulakların tıkalı olacak, hiçbir çağrıyı duymaya-
caksın; hayat senin için eski yaşanmışlığın durgun suların-
da dalgın gözlerle kendini seyretmek olacak; ya da, düşleri-
ni gördüğün güzellikleri aramaya çıkacaksın; canına yandı-
ğımın dünyasının altını üstüne getireceksin, kendi gözlerinle
görmek, duymak, bilmek için...

Balıkçı bu yolların ikincisini seçer.

Duygu ve düşünce âleminde başıboş, özgür, sadece gü-
zellikleri arayan ve doğan her yeni güne şükürlerle başla-
yan bir yaşamın eşiğinden adımını atar.

Artık kaderinin kurbanı olmayacaktır.

Sürgünde, beyaz bir Bodrum evinin yoksulluğu içinde denizin engin maviliğine gözlerini diktiği bir akşamüstü, gözlerinden yaşlar akarak, yeniden doğuşun sevinçlerini yaşar. Bundan sonra ne gelecekse başına, makbulüdür. Her şeyi neşe ile, yürekle, olanı ve olacağı bilerek karşılayacaktır. İnsanlık kültürünün kötülük ve çirkinlik mirasından hissesine ne düşerse hepsini iyiliğe ve güzelliğe dönüştürecektir. Şu insanoğlunun onca zamandır mermerleri yontarak, kitaplar yazarak, türküler yakıp şarkılar söyleyerek, para pul üzerine basarak ebedi ve egemen kılmak istediği güzellik ve özgürlük, hayatının değişmez amacı olacaktır.

67

ONUN hikâyelerinde ve romanlarında yarattığı kahramanlar, Balıkçı'nın kendisinden başkası değildir.

Bir balıkçı Tepeli vardır; on beş kiloluk koskoca bir Orfoz'u denizden çekip kayığın içine atınca, balığın dana gözlerine, kahverengi lacivert harelî sırtına, turuncu mavi benekli karnına, demirci körüğü gibi açılıp kapanan solungaçlarına bakar bakar da kendini dünyaların hâkimi gibi görür. Her insana başarının o yüceltici sevincini ve gururunu nasip eder Yaradan. Doğanın bir parçası olan bu yoksul ama çalışkan insanlar, denizden iri bir balığı çekince ya da bir karayel fırtınasını atlatınca; Marathon'u veya Waterloo'yu kazanmış kumandanların şanları ve şerefleriyle dopdolu hissederler benliklerini, zafer çılgınlıkları atarlar. Bu sevincin mayası, insanın kendi varlığındaki gücü özgürce duyup yaşamasıdır.

Balıkçı'nın kendisi de, yarattığı kahramanlar da, asıl zenginliğin parayla değil özgürlükle ölçülmesinden yanadırlar. Para toplamaya kalkınca gününü yaşayamaz, kendi-

ni hep geleceğe hazırlarsın. Yani yaşamayı ertellersin. Oysa insanın eline bir kez geçer yaşama fırsatı; ona da bugün dursun yarın harcarım, denir mi? Özgürlüğün mülk haline getirilmesine değer mi? Çingene karısı Kancay, kasaba düğününde, Hafize Hanım'ın tükürükleyerek alnına yapıştırdığı onluğu fırlatıp onun ayakları dibine, hakarete uğramış gibi küskün ve kızgın, çekip gider. Kasırgalı havada, dünyanın parasını versen yerlerinden kıpırdamayacak yoksul balıkçılar, ölüm ateşleri içindeki çocuğunu doktora yetiştirmek isteyen anaya yardım dedin mi, gözlerini kırpmadan Rodos'a ölüm yolculuğuna çıkarlar. Baharın, Bingazi'deki Derne'den yirmi mil ötede Resihilâl Burnu'ndan kalkıp Girit Adası'na, oradan Ege'deki adalar üzerinden Anadolu'ya doğru yola çıkan İspinozlarla Sakalar yorulup telef olmasınlar diye balıkçı Ahtapot Ahmet işi gücü bırakır da, kayığı ile göç yolu üzerinde bir yere demir atıp, tüneyip soluklansınlar diye kuşları beklemeye başlar, ürkmesinler diye de uyku numarası yapar. Şimdi sen böyle bir zenginliği ne ile değişirsin? Ne işe yarar senin çil çil altınları, demet demet panganotları demir bir kasaya istif etmen?

Balıkçı'ya, "Peki ne işe yarar senin böyle hikâye kahramanları uydurman, bunlar gerçek mi?" diye yüklenenlere verilecek cevap mı yok: "Gerçek dediğiniz nedir? İyilik, güzellik ve özgürlükten uzak bir gerçek yazılmaya değer mi? Şimdi benim balıkçı Mehmet'im Denizkızı adası açığında, ay ışığında dünyalar güzeli bir deniz kızı görüp âşık olmuşsa, sen istediğin kadar belki bir Fok balığı idi, mehtapta öyle görünmüştür de, bana söyler misin gerçek nedir? Bir güzellikle bütünleşmeyi isteyen balıkçı Mehmet o kızı gördü mü, görmedi mi? Bu sevdalanma aşk mıdır, değil midir? Eğer şu canına yandığımın dünyasında iyilik, güzellik, aşk, özgürlük gibi şeyleri hepimize yetecek kadar çoğaltamıyorsa ve balıkçı Mehmet düşlerindeki güzeli bulduğuna inanıyorsa, senin gerçeğin ne işe yararmış bakalım?"

BODRUM Kalesi'ni ilk gördüğünde büyülenir.

Kollarını Arşipel'e (Adalar Denizi) ve Sporad Adaları'na doğru açmış iki yarımaydan oluşan limanın ortasında, ayların denize uzanıp birleşmiş ucunda Kale vardır.

Kalenin arkasında vakarla yükselmiş bir dizi dağ, engine bakan bir tiyatro amfisi gibi durmaktadır.

Sanki, o zamanın mimari ustaları Fideas ve Praksitel'in ne kadar şaheseri varsa hepsini kırıp dökerek bu kaleyi yapan Saint-Jean şövalyeleri, Halikarnas'ta yeni bir güzellik abidesi yükseltmişlerdir.

Bodrum Kalesi'ni ilk seyrettiği gün, Balıkçı'nın gönlü ve kafası, "Ah, şu insanlık, bir güzelliği yaratmak için bin güzelliği bozmamayı öğrenseydi..." özlemiyle dolup taşmıştır.

Kalenin karanlık, izbe, dar, dolaşık ve ürkütücü geçitlerinden kulenin tepesine eriştiğinde, mavi gök ve mavi denizin ışıltısı altında bütün süsleri beyazlıktan ibaret kasaba evlerine bakıp, "Bu şehrin mimarı ışıktır!" diye bağırmak gelmiştir içinden. Uzakta, denizin ışıklı kıpırtısı içinde, Helenlerin Deniz Tanrısı Poseidon'u tahtına kurulmuş gibi görmüştür. Afrodit'in o canım beyazlığının mutlaka bu denizin köpüğünden yaratıldığını düşünmüştür.

Sonra, şehri dolaşmaya çıkar.

Deniz kıyısında çıplak ayaklı yoksul balıkçı çocuklarının oynarken çıkardıkları sevinçli seslerle ruhu genişler, aydınlanır. Kalafat yerlerinde yan yatırılmış şişman karınlı balıkçı teknelerinin gövdelerini çıra ve katranla yamayıp tokmaklayan ustalara merhabalar sarkıtır. Portakal ve mandalina bahçeleri arasındaki toprak yollardan yürür, zeytinlikleri geçer; yedi sekiz kişilik cep kadar küçük kahvelerde henüz tanışmadığı yerlilere içi ısınır; hurma, firenk inciri, harup ağaçları, kaynana dilleri, melengeçler, kaparisler, muzlar, renkleri, kokuları ve biçimleriyle onu sarhoş döndürür...

Halkın türkü söyler gibi bir konuşması vardır. Sanki

Leleç'ler, Helen'ler, Fenike'liler, Lidya'lılar, Karya'lılar, Selçuk'lular harman olmuş da bu dili yaratmış gibi gelir insana. Onlarla konuşurken, tarihin sesleri çınlar kulaklarında.

Uzun boylu, uzun kirpikli, uzun parmaklı kızlar, Akdeniz'in o sıpsıcak kanı ve edâsı ile güneşin altında birer Karmensita gibi salınırlar.

Burada musiki duygulu, iniltili ama uykulu değildir. Hareketli ve çılgınlıdır. İnsanı otururken havalara fırlatır. Oyunlar, tüm gövdenin çevik ve hareketli gösterisinden ibarettir. Hızlı dönüşler, baş üzerinde şakırdayan parmaklar, gökyüzündeki yıldızlara bile göbek attırabilir.

"Bu şehirde neşe ve gülüş var!" der Balıkçı.

Gördüklerini, yaşadıklarını yazmaya koyulur.

69

"BARBA Paho'yu burada tanıdım.

Kahvecilik yapardı, içki verirdi, balığa çıkardı, berberdi.

Elinden ufak tefek ameliyatlar da gelirdi. Keman ve tambura ustasıydı.

Panayırlarda dört kol çengi... Hem çalar, hem söyler...

Yaman da testi yapardı ha! Ayağı ile çarkı döndürüp eliyle çamura şekil verirken seyrine doyum olmazdı Barba Paho'nun.

Testi, kumbara, saksı, küp, güveç kabı, oturak biçimi verdiği çamurun, görmüş geçirmiş bir toprağın tüm tarihini ellerine bulaştırdığını bilirmiş gibi mağrurdu çalışırken.

Geçmişte ne kadar saltanat, gurur, acı, neşe, şiddet, sevgi, yani kısacası başarının ve yenilginin nesi varsa hepsi bu toprağın, bu çamurun içinde der gibi bir haller sezilirdi duruşunda.

Bura insanların filozof olmaması düşünülemez.

Şu saksıyı yaparken Keyhüsrev'in elini çarktan geçirdi-

ğini, şu kumbarayı ihtiraslı Büyük İskender'in toprağından yaptığını bilir gibi bir mana belirirdi buruşuk yüzünde.

Gözümde, ikili yaşamın tam bir tutsağı gibiydi Barba Paho.

Tam bir Akdeniz insanı.

Toprağına bağıllıkla engine açılma duygularının salıncağında sallanıp dururdu.

Testi yaparken, tambura çalarken, traş ederken engine özler; balıkta birden patlayan fırtınaya yakalandı mı dük-kânı, evi ve bahçesi gözünde tüter; hangisi doğru, hangisi yanlış, yaptıklarını ve hayallerini durmadan iç terazisine vurur; bir uygarlık tortusudur dostum Barba Paho.

Ama ben, onun içinde hep engine açılmak, alıp başını gitmek kırıntıları bulunduğunu bilirdim.

Belki de, sürgünde, kalebent olarak yaşamamanın ruh ha-liyle böyle düşünüyordum.

70

İNSANLARI gibi, şu canım Anadolu'yu da sürgünde tanıdım.

Kollarını denizin altından Arşipel'e doğru engine kucaklamak istermiş gibi uzatan bu eski toprak, denize ve güneşe kavuşmanın şükürleriyle başını ve saçlarını mavi sulara gömmüş bir efsane kahramanı gibi büyülemişti beni. Bir günbatımı saatinde Datça'ya, eski Knidos'a gitmiştim. Deniz kızarmıştı ve mor dalgalar kıyıya doğru koşuşuyorlardı. İsa'dan dört yüz yıl önceki deniz savaşında Knidoslu Konon'un batırdığı gemilerden düşmüş som altın bir şarap kupası duruyor mu denizin dibinde diye gözlerimi kızaran sulara dikmiştim. Knidos'un çatlak duvarlarında, kulelerinde, çökmüş surlarda ve devrilmiş sütunların üzerinde

parlak geçmişin olgunluk gururu bir nur ile aydınlanıyordu. Allahım, şu harabeye bile bu cennet güzelliğini veren nedir diye soruyordum kendime. Ev yıkıntılarının arasından bembeyaz yollar, ağararak, yokuş yukarı süzülüyorlardı. Mermerler sanki binlerce yılın gurup ve şafak vakitlerinin pembelerini eme eme kızarmışlardı. Aklıma, Sultan Aziz'in, o ziyafet pastasına benzeyen Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırırken buradaki mermerlerin en güzellerini acımadan söktürüp, tarihin koynundan bir Çerkez köle gibi çekip alması geliyor ve içim acıyordu. Dişiliğin o ölümsüz güzelliğini temsil eden Afrodite heykelini Tapınaktan çalıp Bizans'taki sarayına götüren İmparator Teodos olmasaydı, bu muhteşem güzellik bir yangının küllerinde kaybolur muydu?

Düşünürdüm. Sevginin ve güzelliğin ölmezliğine inanıp o mükemmel eserleri yaratan da bizdik; mülk edinme ihtirasıyla onları yağmalayıp ortak hazinelerimizi tüketen de bizdik. İmparator Teodos benim Knidos Afroditi'ni çalmasaydı, Paros mermerine oyulmuş ve insan hayalinin o güne erişmiş olgunluğu ile yaratılmış o çırılçıplak kadının öpülesi dudaklarındaki sevdâ gülüşünü, binlerce yılın hasretiyle seyredip mutlanacaktım. O hep genç ve taze kalacak güzellik, Asurlular'ın İştari'nden, Fenikeliler'in Astoreti'nden, Suriyeliler'in Atargastisi'nden, Babilliler'in Melittası'ndan süzüle süzüle, Doğu'dan Batı'ya, geçmiş kuşakların ve uygarlıkların yaratma gücünün simgesi olarak getirilip oraya dikilmişti. Onun varlığı, hayatın tek tek yaşanan, ama bir bütünü bir güzellik ve zenginliği oluşturan bir süreç olduğunu insanlara hatırlatacaktı. O orada oldukça, karamsarlığa ve umutsuzluğa yer yoktu.

Ne yazık ki, insanlığa cömertçe sunulan güzellikler,encil bir hasisliğin kurbanı olarak ortadan kaldırılıyor ve bu yüzden, bizi mutsuz eden bağınazlık, bilgisizlik, kapalılık ve çirkinlik, hayatımızdan sökülüp atılamıyordu.

O sıralar bir balıkçılık töresinden haberim oldu. Yunanlı balık ağaları önceden kredi veriyorlardı bizim yoksul balıkçılara; ve av zamanı gelince, bir adanın kıyısına kocaman buzlu sandıkları sıralıyorlardı. Millet, avladığı balığı getirip oracıkta tartıyor, sandığın üzerine yazılı isminin hizzasına kaç kilo olduğunu tebeşirle kaydedip yeniden sefere çıkıyordu. Herkesin kısmeti bir olmuyordu kuşkusuz. Bazı günler, isminin hizzasına ya hiç, ya da birkaç kilo yazabilmiş balıkçılar oluyordu. O zaman, arkadaşları kendi paylarından 20-30 kiloyu onun hanesine yazıyorlardı. Kimin kime yardım ettiğini Allah'tan başka kimse bilmiyordu. Böylece çevreyi, insanları ve yaşayışı öğrendikçe, doğanın gökteki yıldızlar gibi ışıldattığı yürekleri, onlar arasındaki ilişkileri görüyor, coştukça coşuyordum. Kötülükler, çirkinlikler benim işim değil diye düşünüyordum. Ben hep iyi, dürüst, güzel ve faydalı olanı arıyordum. Bana, "Sen kocaman bir çocuksun, hayatı tanımıyorsun" yollu sitemler ediyorlardı. Bir gün burnumu sürteceğimi bekleyenler bile vardı. Yaşlılık günlerimde sıkıntılara düştüğüm zaman, "Gördün mü, ağustos böceği gibi yaşanır mıymış?" demeleri bile kulağıma geldi. Oysa ben her günümü yaşadım, o güzelim yaşama işini bir saat bile başka güne bırakmadım. Kış ortasında ilkbahar meltemleri estiren güneşli sabahlarda, elimde bir file ya da torba, kasabanın pazarına çıkardım. Monet'in, Dufy'nin tabloları gibi bir renk ve insan cümbüşü dolardı içime yahu! "Vay canına yandığımın dünyası" sevinçleriyle içim içime sığmazdı. Develer, atlar, eşekler, arabalar üzerinde civar köylerden akın etmiş insanlara karışınca, pazar yeri gözüme bir şenlik alanı gibi görünürdü. Şalvarlık, entarilik basma topları açılıp saçılıp, kumaşlar bir boydan bir boya gerilip asılmıştır... Öbek öbek portakallar, limonlar, kızzemeleri, elmalar, armutlar tepelikler gibi yığılmıştır. Ayaklarından bağlanmış baş aşağı sallandırılarak dolaştırılan horozları, tavukları "Besili mi?"

diye yoklarken, gıdıklanmış gibi sesler çıkarırlar. Orta yerde, yumurtadan, lahanadan, soğandan, patatesten, toprak testi veya saksıdan piramitler; onların arasında, arkasında küfeci çocuklarla şehirli hanımlar, ince belli, nasırlı elli, yarı yüzlü satıcı kadınlar, kızlar... Bir bağırtı, bir çağırtı, bir hareket ki, değme gitsin... Hayat be yahu! Şıkır şıkır oynayasın gelirdi. Kimsenin kimseye afrası tafrası yoktu. Köylü satıcıların, sadece paranın karşılığını değil, “Bu da cabası!” diye gönlünden koparı da vermeye kalkması karşısında gözlerim faltaşı gibi açılır, yüreğim gümbür gümbür ötmeye başlardı. Büyük şehirde böyle şeyler yaşanmıyor, yaşan-sa da pek farkına varılmıyordu. Beni bunun için “Düşlerini yazmaya kalkıyor” diye suçlamaya bayılırlardı. Onlara göre ben, hayali bir dünyadan bahsediyordum. Hikâyelerimdeki, romanlarımdaki insanları “yaşamış mı”, “yaşamamış mı” diye ayırıyorlardı. Oysa, iyilik, özgürlük, güzellik üzerine ne düşünebiliyorsak, ne hayal ediyorsak, hayatta var olduğu için bunu yapabiliyoruz. Olmayan şey hayal edilemez. Tefekkür hiç edilemez.

72

HAYATI ve gerçekleri bir sürgün kasabasının yoksul balıkçılarından öğreniyordum. Kendimi tüm ortaya koymayı onlardan öğrendim. Beni ilk tanıyan da kırk yıllık dostum gibi bana yaklaşabilmelidir. İnsan dediğinin yüreği açık, düşüncesi açık olmalıdır. Balıkçılar, ceplerindeki sigara paketini ortaya atarken ambalajı yırtıp parçalarlar ki, herkes serbestçe uzanıp alabilsin. Sigaralar özgür olursa, ondan bir tane yakmakta da özgür olursun. İnsan ister şah, ister padişah, ister hamal olsun, hepsiyle meşrebimce görüşüp konuşmaktan zevk alırım. Konuşmanın candanlığını çıkarırsan geriye ne kalır? Candan muhabbet etmeye bayılırım. Etrafa ne kadar neşe saçarsam benim de o kadar keyfim

artar. İnsan kendi içinde neşeye, sevince kocaman bir meydan açmasını becermeli. Eski yıllarda, Zekeriya'nın yanında çalışırken, bir gün bana rötuş için bir politikacının fotoğrafını vermişti. "Şunun yüzünü güldür biraz Cevat" demişti. Odama gittim. Ne yaptıysam olmadı, beceremedim. O öfkeyle Zekeriya'nın odasına dalıp, "Ne yaptıysam gülmüyor bu pezevenk!" diye patlamıştım da, ikimiz birden makaraları koyvermiştik. Bizim aydınımızda frenklerin "humor" dedikleri o hoşgörü ve alaycılık pek yoktur. Wagner, operalarından birinde, sevmediği ihtiyar bir kompozitörü alaya almış, ihtiyar da her gece temsile gelip ön sıraya yerleşerek keyifle seyretmiş. Böyle adamları severim. Halkın içinde, sözünü esirgemedi, duygunu frenlemeden konuşacağın insan boldur; manevi şahsiyet, hakaret filan diye tutturmazlar. Yerinden fırlarsın, elini kolunu sallarsın, gözbebeklerini dışarı uğrattırısın, coşar köpürürsün; oh be, içini döker rahatlarsın. Şahsiyeti maneviye afra tafralarını duydukça, iyi ki o muhteremlerin meclisinden uzağım, burada sade insanların arasındayım diye halime şükrederdim. Bopyuna saygı gösterilip durulur mu yahu? Şu insanoğlu hiç mi saygı duyulmayacak bir şey yapmaz?

İnsanların değer yargıları üzerine düşünmeye bol bol vakit buluyordum. Kitaplarımda, hiç yaşamamış veya hiç yaşamayacak insanları konuşturuyorum diye beni eleştiriyorlardı. Onlara neden bu kadar çok yazdığımı anlatmaya çalışıyordum. Benim için kitap, özgürlüğe, güzelliğe ve mutluluğa hasret insanlar için bir umut olmalıydı ve ben onlara kollarımı ve gönlümü uzatmak istiyordum. Şimdiye kadar yazılmış hiçbir kitap hayatın üstünde, erişilmezde kalmadı; ama onlar olmasaydı, gelmişten geleceğe insanlığın bu umutlu tırmanışı süremezdi.

Her gün onlarca, yüzlerce turiste gırtlak patlatıp, rüzgârın, yağmurun, güneşin altında onlara geçmişin hikâyelerini anlatırken, kazandığım bu helal parayla, yazarlığımı sürdürebilmek için gerekli zamanı satın alırdım; yazarken her yanıma tarifsiz bir mutluluk kaplardı. Herkes, benim

önceki yaşamıma bakıp, “Ne talihsiz adam! Ne kara yazısı varmış!” diye hayıflanıp dursun, ben içimdeki sevinci insanlara anlatayım diye, odanın ortasında boylu boyunca yere uzanıp, neredeyse elimdeki kalemi gözüme sokacak kadar kâğıda eğilip, yazar ha yazardım. Duyduklarımı anlatmasam olmazdı. Benden sonra da insanlar yaşayacak, yer, deniz ve gök tüm güzellikleriyle gözleri kamaştıracak, sonsuza doğru yürüyüş sürecekti. Yazarken, o yürüyüşte kendi ayak seslerimi de duyuyordum. Ölümsüzlüğe kavuşmanın sevincini değil, sonsuzluğun, enginin heyecanını duymak istiyordum. Yazarken, denizi dinler gibi, geleceği dinliyordum.

73

DÜZYAZININ en eski ustası Herodotos, Bodrumludur.

Onun yaşadığı bu yerlerde Halikarnassos’ta, onun baktığı gökyüzüne bakmak, onun gezindiği yerlerde dolaşmak, Arşipel’in maviliklerinde huzur bulup düşüncenin kanatlarını takınarak dünyayı kucaklamak, bana heyecan veriyordu.

Koca Herodotos, Karadeniz kıyıları, Anadolu, Doğu Akdeniz, Adalar, Yunan Yarımadası, Mısır, Arabistan, Sicilya... Zamanın uygarlık dünyasını adım adım dolaşıp, 25 asırlık geçmişi, gözlerimizin önüne sermişti. Ben de onun gibi görmek, düşünmek, yazmak istiyordum. Tam bir kitabı yazmaya başlamışken, Amerikan filosunu, San Giorgio ya da San Marco gemisiyle gelen turistleri, Krupp hazretlerini, bilmem hangi memleketin Sefir cenaplarını yahut filanca Kongre’nin üyelerini tarih içinde bir gezintiye çıkarmam gerekirdi. Onları Efes’e, Bergama’ya, Didim’e, Asos’a filan götürür; arkeolojik, anekdotik, historik ve tonik tarafından bilcümle rehberlik hünerlerimi gösterirdim. Ben onlara buraların tarihini anlatırken, fark ederdim ki hepsinin

gözleri, uygarlıkların bir gelin gibi koynuna girdiği bu canım toprağın göğünde, denizinde dolaşıp durmaktadır, beni pek öyle dinledikleri filan yoktur. O zaman içimden, “Ulan Doğa, müşterilerimi kaçırıyorsun!” diye sitem ederdim. Üstelik güneş tepemize dikilmiş, kan ter içinde kalmışım, verdiğim emek boşa gitmekte... Toparlardım kendimi hemen, o dalgacıların dikkatini kazanabilmek için Saint-Jean olurum, Saint-Paul olurum, İskender olurum, Lizim, Scipio, Africanus, Mark Antuan, Terence olurum. Hızımı kesemez, cins değiştirip Kleopatra olurum. Bu topraklarda nasıl bir hayatın yaşandığını ballandıra ballandıra anlatırdım. İlgileri canlanır, fotoğraf makinelerine sarılırlardı. Keyfim yerine gelirdi. Eve ölesiye yorgun döner, hemen yazıya sarılırdım.

Yazmak, düşüncenin, araştırmanın, hayatı anlamanın aracıdır. Yazmak geleneğimiz olmadığı için bizi tanımıyorlardı. Çoğu zengin ve uygar dediğimiz ülkelerden gelen bu insanlar Doğu’yu barbarlığın kaynağı ve Anadolu’yu barbarlığın yolu gibi görüyorlardı. Dünya kültürünün boşlukları beni dertli ediyordu.

Bir kültürü yüceltmek için öbürlerini ilkel görmek ya da yok saymak mı gerekir? Zeus gelince Titanları öldürür. Burjuvazi Aristokrasiyi şeytan gibi görür. Komünizm Burjuvaziye lanetler. Batı, Doğu’nun ıkkelliği ile ürperir. Doğu, Batı’yı ruhsuz ve ahlaksız bulur. Bu mu gerçek olan? Bütün bu ayrı kültürlerin birbirini yok etmeye kalkması mı akılcılık? Uygarlık?

İnsan iyiliği, mertliği, güzelliği hakkında ne biliyorsam, ne düşünüyorsam, onları kitaplarıma geçirdim.

Sade insanların içlerindeki zenginlikleri aradım, çıkardım.

Bir Cura kızım vardır, sokaklardan “Hindibaaa...” diye bağıarak geçer. Kapıya koşup, “Kaça?” diye sorarım. Bir fiyat söyler. Aman Allahım, dağda bayırda o güneşin altında bunu toplayıp sonra böyle sokak sokak dolaşıp satmaya değer mi? “Olmaz!” diye bağıırım. Cura kız, “Peki, sen ne veriyorsun?” diye sorar. “İndir küfeni, daha çok vereceğim” de-

memle kaşlarının çatılması bir olur: “Neden daha fazla verecekmişsin ki?” Yüzüne bakınca, kara gözlerinde bir kuşku, bir öfke görürüm. Kendisini parayla avlamak istiyormuşum gibi bir hisse kapıldığını anlarım. Yatıştırmak için, “Benim küçük kızıma benziyorsun da onun için...” derim. Çatık kaşlar açılır, esmer yüzüne bir neşe, bir sevinç yayılır. Kapının önüne çöküp küfesini devirir yere. Hindibaları iki eliyle bana uzatır. “Bak, babacığım” der, “Ben sabahtan beri bunlardan çok sattım.” Önlüğünün cebinden paralarını çıkarıp gösterir: “Para mara istemez, bunlar benden sana hediye olsun.”

Ya Domino Ayşem?

Gözleri, apak yüzünde domino taşının iki kara noktası gibi ıslıl ıslıl yanar. Arşipel’in devasa gökler âleminde bütün renkleri çıldırtan güneş, onun yoksulluğunu gizlemesini bilir de, köy delikanlılarına ufak tefek hediyelerle dağıttığı aşkını sımsıcak ortalarda dolaştırır. İçi dışı bembeyaz badanalı tek odalı evine kabul ettiklerinden para bile almadığı olur. Günün birinde, mısır ve biber hevenkleri asılı duvarların, fesleğen ve karanfil saksılarının cümbüşü içinde onun çıplak bir resmini yapmak istedim. Sana para vereceğim, sedire uzanacaksın, bir resmini yapacağım, dedim. Kararlaştırdığımız gün, sehpayı boyaları alıp evine gittim. Sıra soyunmaya geldi. Sen şu işe bak yahu! Domino Ayşe bir utansın, yanakları bir al al olsun, gözleri bir dokunsan ağlayacak hale gelsin... Kızın içindeki temiz, güzel, saf duygular gürrr diye boşalıyor, görüyorum. Tasımı tarağımı topladım. Parasını peşin vermiştim, iade etmek istedi. Kalsın, başka sefere deyip, savuştum.

İnsanoğlunu biraz sevsen, aydınlatsan, iyilikle yoğursan, kim bilir ne güzellik anıtları yaratırsın...

Martı kuluçkadayken, yuvasında saldırıya uğrarsa ne yapar bilir misiniz? Yuvasından uzaklaşıp açığa çıkar ki, yavrularına zarar gelmesin.

Benim Hoşbulduk Selim dedem, ihtiyar ve yalnız. Gü-

nün birinde böyle anasız kalmış bir martı yuvası bulur. Yumurtaları sıcak tutarak yavruları dünyaya getirir, onları besler, büyütür. Uçurmak zamanı gelince de, bunların anası olsaydı şimdi kanatlarına alıp uçmayı öğretirdi deyip, yavruların ikisini bir avucuna, ikisini diğer avucuna alarak, uçuşunun kenarından kendini boşluğa bırakır. Düşünür ki, artık bu dünyada hiçbir hevesi, hiçbir umudu kalmamıştır, ölümü bekleyip durmaktadır; hiç olmazsa can katarım doğaya, yaşam zenginleşsin, gülsün, der.

İnsan böyledir yahu, bilerek isteyerek kötülük etmek onun mayasında yoktur; yaşarken öğretirler bunları ona. Yoksa, en kaba saba görünüşün altında pırıl pırıl bir kalp yatar.

Çingene Kara Ali, yoksulluk canına tak edince kasabaya indi. O gün de bir cellat aranıyordu, eline bir yarım altın sıkıştırdılar. “Yarın sabah erkenden burada ol” dediler. “İş kolay. Geçireceksin ilmiği, vuracaksın tekmeyle sandalyeye, tamam!” Çingene Kara Ali, cebine attığı altını eliyle bastırır, ama içindeki sesi bastırmak ne mümkün! Kaç diyor içindeki ses: “Kaç! Bu kirli işe bulaşma! Can alıcı olma!” Vurdu kendini dağlara Kara Ali. “Yaşayın yahu dağlar! İyi ki çağırdınız beni, durun size bir göbek atayım” dedi. Yarım altını çıkarıp uçuşuma fırlattı. Önce bir kahkaha, arkasından oracığa çöküp bir hüngür hüngür ağlama... Böyle hikâyeler yazıyorum diye, eşten dosttan duyuyorum, çocukça buluyorlarmış. Yahu, insanın kötülükten kaçması, şiddetten korunması, etme eyleme gözümün nuru, neden çocukça oluyormuş? kötülük sadece doğadan gelirse kabulum, çünkü gücüm yetmez, aklım ermez; insandan gelen kötülüğe baş eğmek olmaz. Ben, insandan insana bulaşan acılara, çirkinliklere, köleliğe çare bulalım diye yazmışım onca şeyi. Dediklerine bak!

Karabulutoğlu ailesinde erkek kum gibiydi, deniz teker teker hepsini aldı. Son oğul da dönmeyince, Ayşe Hatun

kıyıda, eli böğründe, öyle kaldı. Hain eylül günlerinden biriydi. Böyle günlerde deniz insanı ensesinden vurur, deniz ve gök birden Fenike kömürü gibi kararır. Bir keşişleme kopar ki, kıyıdaki yüz yıllık ağaçları köklerinden söküp saman çöpü gibi savurmacasına... Toprak, deniz, gök birbirine karışır. Neden karışır? Benim bileceğim iş değildir. Doğanın ettiğini haklı haksız diye sıraya koyamazsın. Ama, insanın insana kasırğa gibi esmesi, hortum gibi çekmesi, dalga gibi vurup devirmesi haddi değildir.

Gerçeği arayan varsa, gerçek budur!

Benim bir gerçeğim de paraya pek muhabbet göstermemedir.

Şu İsa'yı, mabetteki sarrafların paralarını bir vuruşta sağa sola saçtığı için severim. Para düşkünlerine insafım yoktur. İşadımı Murat Kocadağ, Gülen Ada'nın övgüsünü duyup da balıkçı Deli Davut'a, "Gezdir bana şu adayı!" diye emir buyurunca, doğanın bütün öfkesini seferber ederim. Adama bak! Parayı verince, Gülen Ada'nın âşığı Deli Davut'un rehberliğinde tüm güzelliklerin ziyafetine konacak! O Gülen Ada ki, Davut'u görünce, denizde kalçalarına kadar yükselir de öyle selam verir. Deli Davut karaya ayak basarken, ses çıkarıp kimseyi ürkütmesin diye, gönlünü gözlerine ve kulaklarına toplayarak bin itina gösterir. Ada da onu şen şakrak kollarına alır. Şimdi, elin para tutkunu hoyrat zenginine, bu değer bilmeze, doğanın güzelliklerini bedavadan üç beş papele buyur etmek var mı? Elbette mağaralar deniz tükürecektir adamın suratına. Kayalar silkinip sırtından düşürecektir. Taş deliklerinden püsküren sularla ıslanacak; çalılar, dikenler paçalarına sarılıp onu tökezletecektir. Herifçioğlu gelip geldiğine bin pişman olacak, "Götür beni buradan, sizin olsun Gülen Adanız!" diye köpürüp kuduracaktır.

Ben böyle şeyler yazdıkça, "İşte bir servet düşmanı daha" deyip, polisteki dosyamı Britannica Ansiklopedisi gibi büyüttükçe büyüttmeleri mi onların gerçek dedikleri?

MEVSİMİ gelince narlar dikedim saksılara.

İyi bakılırsa kırk elli yıl dayanır nar.

Eşe dosta dağıtırım. Bir yaşam, bir güzellik simgesidir bu çiçekler.

Bana sorarsanız, çiçeklere düğün çiçeği, kır lalesi, haseki küpesi, civan perçemi, çoban çantası, gelincik, gülhatmi, meryem buhuru, çan çiçeği, kandilli sümbül, çiğdem, çayır güzeli, kadın tuzluğu, katır tırnağı, kahkaha gibi adlar veren insanoğludur asıl hayatı güzelleştiren. Şu kadar bin yıldır bu topraklarda yaşayıp göçmüş insanlara sevgim de bundandır. Mitolojiyle uğraştığım için bana Grek-Yunan hayranı derlerdi. Oysa ben bu topraklara, Anadolu'ya hayranımdır.

Çağdaş uygarlığın temelleri Eski Yunan'da değil, Anadolu'da yükselmiştir. Maddecî akıl yolunu Anadolu'da bulup geliştirmiştir insanlık. Duyguyu ve düşünceyi nesilden nesile miras bırakmanın iki büyük ustası, ozan Homeros ile yazar Herodotos Bodrumlu Anadolu çocukları idiler. Türkler buralara geldikleri zaman geçmişin bütün zenginliklerinin de mirasçısı oldular. İnsanlığın uygarlık geçmişi- nin en görkemli kalıntıları olarak bilinen yedi harika; Karia'daki Mezar Anıt, Efes'teki Artemis Tapınağı, Rodos'taki Apollon Heykeli, Pheidias tarafından yapılan Olympia'daki Zeus Heykeli, İskenderiye Feneri, Babil'in Asma Bahçeleri ve Mısır'daki Piramitler, Türk egemenliğindeki topraklarda yükseliyorlardı. Sahip çıkmasını bilseydik, insanlık onları yabancı müzelerde görmeye koşmazdı ve sanatın, kültürün, uygarlığın doğum yerini Eski Yunan olarak bellemezdi. Bizim sahip çıkamadığımız geçmişe Batı el koymuş, bu topraklardaki kökleri sökerek Eski Yunan'a taşıymıştı. Oysa Batı'nın Rönesans'la başlayan uyanışının temeli güneyden gelir ve oraya da Anadolu'dan geçmiştir. Irklar, soylar, uygarlıklar bulamacı Anadolu'nun yaratıcı ve yüceltici mirasını başkalarına kaptırmanın gafletinden

artık kurtulmamız gerekir. Bunu yapmaya çalışıyordum ve yabancı kültür hayranı olmakla suçlanıyordum.

Hâlâ güzel bir dünyayı yaratabileceğimize inanırım.

Ancak, geçmişin tüm saplantı ve saçmalıklarından kurtulmamız gerekir.

Bu iş eskilerin dedikleri gibi, "itidal" ile olmaz. Coşku ister. İtidal, geçmişin "ölü yük"ünü taşımaktır. Yavaş ve temkinli olmak, yapılması gerekeni geciktirmek; yanlışlı sürdürmektir.

Hiçbir şeyin ağır ağır gelişmesini bekleyemem.

Meşe ağacı mı yetiştiriyoruz yahu?

Bir şeye gönül verince insan kendini akıntıya koyvermeli, düşünce kemale varınca fırtına gibi esmelidir. İyi mi ediyorum, kötü mü ediyorum diye vakit olmadığı bilinmelidir şu kısacık ömürde. Herkes birbirine "ömrün uzun olsun" diye dua eder, ben "ömrünün her gününü yaşayasın" diye dua ederim. Yapamadımsa, yaşayamadımsa günahı benim. Gençliğimde, uzun hapisane yıllarından sonra, veremli bir hasta olarak döndüğüm hayat, karanlık, ağır, dayanılmaz bir yükü. Yetmişimde, gün doğuşlarını kayıkta, kürekleri oturarak değil ayakta çekerek, sabah rüzgârının yüzüme vuran serinliğinden bir seks hazzı duyarak denizde seyre çıkardım. Özgürlüğüme tapınırdım. Bir de Fuzulî şikâyet eder, sabah rüzgârından başka kapımı açan yok diye... Bre adam, daha ne istiyorsun? Doğada yalnızlık mı olur? Adalar uzaklaştıkça kayığın provasında, maviler de şekerler gibi erimeye koyulurdu. Deniz başta başa masmavi bir gülüş kesilirdi. Bakardım, Bodrum'un evleri ta uzakta, martı kuşları gibi dizilivermiş beyaz beyaz kıyıya... Canımın canı deniz, gözümün önünde gönlümce uzanır da uzanır... Ah güzelim insanlar, şu benim duyduğum özgürlüğün tadını bir alabilmeniz derim ta yürekten. Denize açılınca tarifsiz bir mutluluk dolar içime. Kitaplarımda denizi hep özgürlüğün, engine açılışın, arayışın simgesi olarak kullanmışımdır. Deniz, toprak gibi tutup bağlamaz kendine kök saldırmaz; deniz, sonsuza doğru bir yolculuk, macera, güzellik, hayat, deği-

şiklik, umut, bekleyiştir. Denizde ölümü bile düşünemezsin, ortaya çıkıverir birden, bir yaşamdan öbürüne geçiverirsin. Sisler arasından, bakardım bir yelkenli çıkıyor. Sisten sıyrılinca teknenin flokaları galyaları trinketleri ve randaları ışık içinde kalıverirdi. Sanki bir bilinmez çözülür, bir umut doğardı. Değişmeyen bir dekor içinde yaşaya yaşaya insanın ruhu ölür, heyecanı kaybolur, devinimi biter. Oysa denizde her an, bir değişikliktir. Denizde zaman öldürülmez, şampanya gibi içilir. Deniz merttir, aldatmaz, kıyametleri koparacaksa âlametlerini önceden verir, bileceksin.

Deniz ihtiyarlamaz.

O sürgün gününden beri denizi hep sevdim ve hiç yaşlanmadım.

BİR ZAMANLAR
BABIÂLİ

CUMHURİYET'in ilk çeyreğinde Babiâli'de Osmanlı devri gazetecilik geleneği sürüyordu. Gazeteler, sahip ve başyazarlarının adıyla anılırdı. Yunus Nadi'nin *Cumhuriyet*'i denirdi, Sedat Simavi'nin *Hürriyet*'i denirdi, Hüseyin Cahit'in *Tanin*'i, Selim Ragıp'ın *Son Posta*'sı, Necmettin Sadık'ın *Akşam*'ı, Ahmet Emin'in *Vatan*'ı, Ali Naci'nin *Milliyet*'i denirdi.

Üstadlar, kamuoyunu bilgilendirmek ve yönlendirmek işini fazla ciddiye aldıklarından, ülkenin bütün meselelerinden kendilerini sorumlu sayarlar; böylece, Osmanlı'dan beri rejimle ve siyasetçilerle uyum içinde olmak veya karşı düşmek kaderinden kurtulamazlardı.

İkinci Dünya Savaşı bitip de bizim genç Cumhuriyetimizin artık dünnyayı saran özgürlük ve eşitlik rüzgârlarıyla yelken şişirme heveslerine kapıldığı günlerde; basının önemli devleri –o günlerde Dinozor lafı yoktu– birer birer bu dâr-ı dünyadan çekilmeye başladılar. Önce Yunus Nadi vefat etti, *Cumhuriyet*'in başına büyük oğlu Nadir Nadi geçti. Sedat Simavi genç denecek yaşta –elli yedisinde– ani ölümüyle *Hürriyet*'i oğulları Haldun ve Erol'a bıraktı. Elli-li yılların ortasında Ali Naci de altmışına varmadan öbür dünyaya göçünce, Babiâli bir dedikodu ile günlerce çalkalandı durdu.

Bir söylentiye göre, Ali Naci öyle bir borç-harç içinde

gazete bırakmıştı ki, Ercüment imkânı yok bu işin altından kalkamaz, reddi miras ederdi. *Milliyet* kim bilir kimlerin eline geçecekti.

Bir başka söylentiye göre de, uçarı muçarı, oğlan pekâlâ altı, yedi yıldır babasının yanında elini taşın altına sokmuş, Amerika'da gördüğü mühendislik tahsilini bir yana koyup, *Milliyet*'in yeniden kuruluşunda, Molla Fenari'deki yeni binanın yapılışından gazete kadrosunun teşkiline kadar her işte Ali Naci'ye yardım edip tecrübe kazanmıştı. Ali Naci'nin, "Bir aileden bir kurban yeter, sen kendi mesleğini yapmaya bak" demesine rağmen, Ercüment, o zamanki Babiâli'nin köhne binalarından, izbe mürettiphanelerinden, Allahlık baskı makinelerinden, cebi delik gazetecilik hayatından yılmamış; böylece başarılı bir imtihan vermişti. Bu sebatı gösteren biri öyle her şeyi bırakıp gitmezdi.

İkinciler haklı çıktı.

Ercüment'in "devam" kararına şaşırıp şaşırıp kalanlar da az değildi. Bu playbol görünüşlü, tatlı hayat düşkünü, çapkın oğlan, gazete patronluğunu ne sanıyordu da –o tarihte Mehmet Ali Ilıcak türü örnekler yoktu– kollarını bu işe sıvıyordu? Anlaşılan Ali Naci'deki maceracılık ruhu aynen oğluna da geçmişti; ama babası çekirdekten yetişmiş, feleğin çemberinden geçmiş, türlü badireler atlatmış tam bir meslek adamıydı, oğluyla mukayese bile edilmezdi. Şimdi oğlan, babadan aileden kalan ne varsa yiyip bitirecekti. Ali Naci, bu işe girişirken, İsviçre'den getirdiği ev eşyasına, karısının mücevherlerine varıncaya kadar her şeyini satıp savmış, bankalara, dostlarına borçlanmış, hayatının en büyük kumarını oynamıştı. Yeni binada, yeni makineler ve genç bir kadro ile *Milliyet*'i dokuz aydır çıkarıyorlar, borçları ödemeye çalışıyorlardı. Ömrü boyunca birkaç binlik tirajlarda boğulup kalmış beş altı gazeteyi batırdıktan sonra, son umuttu bu Ali Naci için ve ne yazık ki kalbi bu maceranın heyecanına ancak dokuz ay dayanabilmişti.

Babasını toprağa verip gazeteye döndüğü gün, Nuredin'den ilk bilgileri aldı. Yaklaşık olarak 1.5 milyon lira

borçları vardı. Sahip oldukları tüm varlıkları da bir milyon kadar tutuyordu. Başarılı olabilirse bu yükün altından kalkabilirdi.

Yıllarca sonra, büyük oğlu Ali'ye yazdığı bir mektupta o günleri şöyle anlatacaktır:

“*Milliyet* yayına başladığı zaman maddi imkânları sıfırdı. Ama kurucusunun –yani büyükbabanın– muhabirlik, yazı işleri müdürlüğü, basın ataşeliği, yazarlık ve çoğu acı bir sonla biten tam altı gazete çıkarma tecrübesi vardı. Buna güvenerek *Milliyet*'i kurdu. Büyük rakipler karşısında tutunabilmek için uykuları kaçırdı. Birkaç gün üst üste uyamadığını bilirim. Onun bu direncine, Bedii Faik'le beraber hayretler içinde kalırdık. Yıllarca yıpranan bu vücut sonunda dayanamadı, *Milliyet*'i kurduktan dokuz ay sonra, başarısının ilk meyvelerini bile alamadan, üç odalı kiralık bir yazlık evde, kollarımda can verdi. Öldüğünde avukatlar en akıllıca davranışın reddi miras olacağını söylediler. Ama ben devam ettim.”

76

ERCÜMENT'i, 29 yaşında ve o yıllardaki tecrübesizliğine rağmen böyle bir cesaretli karara sürükleyen en büyük etken, Abdi'dir.

Abdi 25 yaşını henüz bitirmiştir. Ufak tefek yapısıyla bir lise öğrencisi görünümündedir. Gazete kadrosu kurulurken, yazı işleri müdürlüğü için yetenekli, dinamik bir genç aranmış; Ali Naci onu karşısında bulunca, “Bu harika çocuk da nereden çıktı monşer!” diye o alaycı sert üslubu ile etrafındakileri haşlamaya kalkmıştır.ERCÜMENT, babasını yatıştırmak ve ikna etmek için az soğuk terler dökmemiştir. Çocuğun, Mithat Perin'in *Ekspres*'inde çok başarılı

bir gemişı olduğu, habercilikte ve özellikle spor haberlerinde Babiâli'ye alişılmamış bir dinamizm getirdiği, hem öyle yeniyetme filan da olmadığı, yaklaşık 11-12 yıldır bizim yokuşta boy gösterdiği, *Ekspres*'ten önce *Sabah*'ta, daha önce de spor gazeteleri ve dergilerinde ma yazıları, röportajlar ve karikatürleri yayınlanmış tecrübeli bir eleman olduğu sonunda Ali Naci'ye kabul ettirilmiştir ve gazete dokuz aydır Abdi'nin yönetimi ve sorumluluğu altında ık-maktadır. Mañetlerdeki canlılık, habercilikte atılğanlık, bol ve etkili fotoğraf ve hele gazeteyi gençlere tersten okutacak kadar çarpıcı spor sayfaları Ali Naci'nin de hoşuna gitmiştir. Bu harika ocuk, Babiâli'nin bütün ustalarını şa-şırtan bir prestiji kısa zamanda *Milliyet*'e kazandırmayı bilmiştir. Bu süreç içinde, Anglo-Sakson eğitimi almış Ercüment'le Fransız eğitimi almış Abdi, kafa yapılarındaki ve düşünme sistemlerindeki benzerlikleri yakalamışlardır. n-lerindeki yolu, beraberce yryebileceklerine inanmışlardır.

Kahramanımızın Galatasaray'daki adı Küçük Abdi'dir.

Öyle Karamürsel sepeti filan sanılmasın; lisenin bütün sosyal, kültürel ve spor faaliyetlerinde küçük Abdi'siz tek adım atılmamaktadır. Komitelerin ya başkanı ya sekreteri- dir. Girgin, sevimli, esprili kişiliği ile 47-48 dönemi mezun- larının en ünlülerinden biridir. O dönemin yillığında, ken- disiyile yapılan konuşmada şu ilginç cevapları vermiştir:

“Gelecek hakkında projeniz nedir?”

“Matbaacılıkta inkılâp yapıp memleketimizde baskı tekniğini ve sanatını Avrupa ayarına yükselt- mek isterim. Çeşitli konularda yayın yaparak, siya- set, fikir ve sanat âleminde hareket yaratmayı dş- nyorum.”

“Kaç yaşma kadar yaşamayı istersiniz?”

“Muayyen bir yaş söyleyemem ama, 2000 sene- sini görmeyi çok istiyorum.”

“Yerinde olmayı tercih veya tahayyül ettiğiniz bir büyük adam var mı?”

“Cemal Nadir’in yerinde olmayı hayal ederim. Büyük bir karikatürist olduğu için değil; kendi sahasının en şöhretli, en kıymetli adamı olduğu halde tevazuu elden bırakmadığı için...”

“Beğendiğiniz veciz bir söz var mı?”

“Zafer, biraz da hasar ister.”

Daha onsekizini tamamlamamış bir çocuğun hayata ilk adımlarını atarken gösterdiği bu kararlılık, onun Babiâli’de ne aradığını da ortaya koymaktadır. Varlıklı bir ailenin, çocuğu değildir. Genellikle ticarete yönelik aile geleneğinin dışına çıkmayı, memleketin fikir hayatında, kültür ve sanat hayatında rol sahibi olmayı istemektedir. Gencecik yaşta *Milliyet*’i yönetmek gibi bir fırsatı elde etmenin kendisi için büyük bir talih olduğunun farkındadır. Ali Naci gibi ipleri elde tutmaya alışmış bir patrondan, Ercüment gibi güvenilir bir arkadaş-patron dönemine geçiş; bütün yeteneğini ve hayal gücünü ortaya koyması için ona sunulmuş altın değerinde bir imkândır.

Abdi gibi bir genç adam bunun değerini bilir.

Gazetenin izleyeceği rotayı zaten kuruluş günlerinde Ali Naci, Ercüment ve o, geçmişî uzun uzun irdeleyerek, hararetli tartışmalar yaparak çizmişlerdir. Önyargısız, bağımsız, yansız, okuyucuyu doğru yönde bilgilendiren ve sağduyuyu, aklı geliştiren sorumlu bir gazetecilik ilkesine bağlı kalınacaktır. Demokratik haklar ve özgürlükler sonuna kadar savunulacaktır. İdeolojik bataklıklara saplanmadan, çağdaş insanı ve çağdaş toplumu besleyecek, geliştirecek platformlar yaratılacaktır. Geçmişin karşı düşünceye tahammülsüzlük rezaletlerinden kaçınılacak, çirkin polemiklerle insanları ve toplumu kamplara bölmek geleneği terk edilecektir. Siyasal partilerin ve siyasetçilerin zaten bol bol yaptıkları çamur atma yarışına karşı, gerçeği, sadece gerçeği arayan, öne çıkaran ve savunan bir yayın politikası izlene-

cektir. Rejimi, siyasal partileri desteklemek veya kösteklemek gayretlerinin geçmiş basın hayatımızı nasıl kokuşturduğu, halkı nasıl karanlıklara ve umutsuzluklara ittiği ortadadır ve böyle vasıtalarla çağdaş özgür hayata ulaşılama-yacağı da artık iyice anlaşılmıştır. Bütün bu konularda Er-cüment'le en ufak bir görüş ayrılığının olmaması, Abdi'yi içi içine sığmaz sevinçlere, heyecanlara boğuyor.

77

AMA, istemek başka, yapabilmek başka.

Hadi bismillah diye yola çıkışlarının üzerinden daha uzunca bir zaman geçmeden, *Milliyet*'in baba yadigârı ağır toplarından, Peyami Safa, gazetenin tam da sağ-sol akımlar arasında bir denge sağlamaya çalıştığı günlerde, Aziz'e eski usül bir saldırıya kalkışıyor.

Aziz Nesin o tarihte, sol muhalefetin ve aydın kesimin el üstünde tuttuğu itibarlı yazarların yıldızlarından. Yaşı kırkı aşmış, ama genç aydınlar onu kendi nesillerinin bir kavgacısı olarak görüyorlar. Doğrusu Aziz'e kavgacılık da çok yaraşıyor. Kısa boyu, tıkız gövde yapısı ve Orta Asyalı yüz ifadesiyle, şimdilerin Naim Süleymanoğlu'na taş çıkartan bir kuvvet sembolü gibi ortalarda dolaşıyor. Peyami Safa gibi üflesen uçacak, eskilerin ince hastalıklı dediği zaif nahiv bir yaşlı yazarın onun üzerine varması akıl alacak gibi değil. Hem de ne saldırma: "Senin ciddi konularda fikir ileri sürmen, bir cambazhane ibişinin dünya ahvaline dair konferans vermesine benziyor. Haddini bil ve kültürünü artırdıktan sonra daha seyrek yazmaya çalış!"

Hoppala! Aziz de çocuk değil ki... O tarihte 15-16 yıllık gazetecilik ve yazarlık geçmişi var. İkinci Dünya Savaşı yıllarında hayli ceberrutlaşan tek parti iktidarında *Marko Paşa*, *Malûm Paşa* diye dergiler çıkarıp, devlet terörünün Osmanlı tokatlarını yiye yiye çelikleşmiş, pişmiş; *Tan*, *Akbaba*, *Dol-*

muş, *Yeni Gazete* derken sonunda kapağı Malik Yolaç'ın yeniden diriltmeye çalıştığı ve sert muhalefete göz yumduğu *Akşam*'ına atmış; "Az gittik, uz gittik" başlıklı köşesinde, gittikçe saçmalayan Demokrat Parti iktidarına iğneler batırıp duruyor. Diğer taraftan, zehir zemberek mizah hikâyelerinin üçünü beşini kitap yapıp yapıp piyasaya sürüyor; işbaşındaki iktidarın özgürlük ve mutluluk vaatlerine kanıp da birkaç yıl hayal içinde yüzdükten sonra ayakları nihayet yere varan halkımız, bu kitapları kapış okuyup yüreğini soğuttuğunu sanıyor. Yani, sözün kısası, Aziz o sıralar, haklar, özgürlükler, demokratik idealler yönünde yol arayanlar için bir yıldız, karanlıklara doğru bir ışık, bir umut.

Ve Peyami Safa gibi kırk yıllık bir Babîâli kurdu bunu görmezlikten geliyor!

Peyami Safa, Ercüment'in babasının neslinden. Bir ara Kızıltoprak'ta bir eski zaman köşkünün iki bölümünde komşu olmuşlar. Amca diye dizlerine oturmuş Peyami'nin, hoş hop hoplatılmış, elinden şekerler, çikolatalar yemiş, ömür boyu aileleri arasında şahsi ve mesleki dostlukları sürmüş ve işte, babası ölünce, *Milliyet*'te o ve Ulunay bir baba yadigârı gibi ona miras kalmış!

Ercüment ne yapacağını bilemiyor.

Abdi de o sıralar röportaj için uzun bir Afrika seyahatinde.

Milliyet'le *Akşam* arasındaki kavga giderek kızışıyor. Hani bir bakıma fena da değil. Biz bir kerre halkımızı çamurlu küfürlü kavga dövüşe alıştırmışız. Şimdilerde TV ekranlarını kaplayan Tayland boks-karate karışımı, niçin yapıldığı, neden bu kadar kıyıcı olduğu bilinmeyen, bitmez tükenmez şiddet gösterileri var ya, ona benzeyen. Ve anlaşılmaz şekilde ilgiyi çeken; hiçbir sonuca varamayacağı bilindiği halde, bakalım kim kimi alt edecek diye beklenen bu kavganın tiraja da faydası oluyor. *Milliyet*, *Akşam* o sıralar kapış kapış...

Peyami, *Milliyet*'teki "Objektif" sütununda son derece subjektif öfkesiyle hareketler yağıdırıyor: "Leşini böylece yere serdiğim bu habis, bu habis!"

Aziz'in cevapları da ondan aşağı değil: "Hadi oradan Metro Goldvin Mayer'in dışı dökülmüş yorgun aslanı! Bitik, saldırgan, dedikoducu, içi başka dışı başka eski kuşak yadigârı!"

Sanki Aziz'deki mizah ustalığını, zekâyı, yazar verimliliğini öve öve göklere çıkaran o Peyami değil... Kitaplarını içten hayranlık ithaflarıyla ilk kez üstad Peyami Safa'ya imzalayıp gönderen o Aziz değil...

Bu kanlı bıçaklı hale gelişin temelinde yatan da, Aziz'in, tek parti döneminde kendine kan kusturan İsmet Paşa'yı şimdi aslanlar gibi savunması, onu demokrasimizin, haklar ve özgürlüklerin teminatı gibi görmesi; Peyami'nin de, artık iyice ceberrutlaşan Menderes-Bayar ikilisini bu yola İsmet Paşa'nın ittiğine inanması; bu eski "despot"un her şeyi berbat ederken, komünistleri bile kanatları altına alıp memleketi bir maceraya sürüklediğini, çalıştığı gazetede bile görenlerin az olduğunu sanması...

Abdi'nin Afrika seyahatinden dönüşü, son haftaları bu anlamsız kavganın giderek alevlenmesiyle uykuları kaçmış halde geçiren Ercüment'i biraz rahatlatır. Tam da gazeteyi biraz rayına oturtmuşlardır. Masrafları karşılayabilmek için korka korka fiyat artırdıkları halde tiraj düşmemiştir. İktidardaki Demokrat Parti'nin herkesi "bizden-karşıdan" diye cephe almaya zorlayıcı baskılarına rağmen; dürüst, özgür bir çizgi okuyucuya hissettirilmiştir; o güne kadar iktidarların her sıkıştıkça sarıldıkları antikomünizme karşı ciddi bir tavır takınılması, Atatürkçü laik, özgürlükçü çevrelerin güvenini kazandırmaya başlamıştır.

Tam böyle bir zamanda, sen tut, Peyami Safa efendi, antikomünizmin o gına getirmiş civık edebiyatı ile her şeyi berbat et!

Olacak şey değil...

O Peyami Safa ki, kimse onu düşünce sığılığı, geri kafa-lılık, cehalet, çağını anlamazlık, melanet ile suçlayamaz. Edebiyatımıza *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, *Fatih Harbiye*, *Bir Tereddüdün Romani*, *Matmazel Noralya'nın Koltu-*

ğu çapında ilginç ve değerli eserler kazandırmış; sosyolojik ve psikolojik gözlemlerini eserlerinde yansıtmış; devrin bütün aydınları gibi düşünce ve sanat hayatına toplumsal meselelere geniş ilgi duyarak dalmış bir düşünür ve yazarın böyle trajik bir kavganın kahramanı haline gelişini düşündürücüdür. 1920'lerin sonlarında, Serteller'in Nişantaşı'ndaki apartmanında yapılan toplantıları, duvarların dili olmalıdır da söylemelidir. Mesut Cemil'ler, Vâlâ'lar, Nâzım, Peyami, haftanın birkaç gecesi Sabiha ve Zekeriya'lara gidip, gizli bir ayın yapar gibi, vecd içinde, Nâzım'ın yeni şiirlerini, 835 Satır'ı, Jokond ile Si-Ya-U'yu, Sesini Kaybeden Şehir'i, Varan-3'ü, Gece Gelen Telgraf'ı, Benerci Kendini Niçin Öldürdü'yü dinlerler. Şiirlerinde yoğunlaşan toplumsal içerik ve kişisel dram Peyami'yi adeta kendinden geçirir. Nâzım'ın şiirde yaptığını ben de romanda denemeliyim, diye düşünür. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, *Fatih Harbiye* bu duygular içinde yazılır ve Nâzım'a ithaf edilir. Yani, düşüncesi, bilgisi sonradan hangi iskikamette gelişirse gelişsin, Peyami çapında bir aydınının bu ölçüde bir "karşı düşünce kasabı" olmaması gerekir. Siyasal iktidar öfkenin bataklığına ne kadar saplanırsa saplansın, bir aydınının "Benden sonra tufan!" gözükaralığına düşmemesi gerekir.

Abdi, Ercüment'le anlaşp, üstadın zehir-zıkkım yazılarından birkaçını üst üste koymayınca, Peyami, önüne gelene: "Nah şuraya yazıyorum, bu *Milliyet* çok geçmeden batacak!" diyerek *Tercüman*'a kapağı atar.

Bizimkiler de şöyle derin bir nefes alırlar.

78

İş kalır Peyami'nin yarattığı olumsuz havayı dağıtacak birini bulmaya...

Ercüment'le Abdi, günlerce kafa kafaya verip aradıkları yazarı bulurlar.

Çetin Altan.

Çetin, o sıralar Sabri Esat'ın 1940'ların başında Edmond Rostand'dan başarıyla dilimize çevirdiği Cyrano de Bergerac misali bir Gaskonya beyi! Korkusuz, atak ve mağrur! Günlük yızalırının sütun başlığı da TAŞ! İyice zıvanadan çıkan, gazeteleri daha matbaa kapısında toplatıp beğenmediği haberleri, yorumları kurşun kalıplardan kazıtan iktidara bizim korkusuz şövalyemiz her gün mancınıkla koca koca taşlar fırlatıp duruyor. Bizim okuyucumuz da, halkımız da, öteden beri kendisinden pek bir hayır görmediği için, iktidarın kafasını gözünü kim yararsa, sevincinden hop oturup hop kalkıyor. Gazetenin muhalefet cephesinde, sol aydınlar indinde hızla beğeni kazanması, tirajın artması fena değil, ama Ercüment'in de, Abdi'nin de yürekleri ağızlarında. İster istemez, şu amansız iktidar muhalefet çalışmasında yan tutuyor görünüyorlar. Gazete bir kapatıldı mı, yandım Allah! Belini doğrultabilirsen doğrult! Bu nedenle, Ercüment ve Abdi, akşamüzerleri işi gücü bırakıp, Çetin'le beraber kapandıkları odada, o günkü yazının hangi fincancı katırlarını ürkütebileceğini uzun uzun tartışıyorlar. Çetin'in, "Sinik davranırsak, taviz verirsek adamlar daha çok ense-mize binerler" kafa tutmaları bazen Ercüment'i sinirlendiriyor; "Öyle ya, senin sırtında yumurta küfesi yok; davul bizim boynumuzda tokmak beyimizin elinde; adamlar geçici de olsa kapımıza bir kilit vurdular mı, ne senin taş atacak yerin kalır, ne de yüzlerce arkadaşının ekmek alacak parası!" diye dikleniyor. Böyle zamanlarda Abdi hemen araya girip, "Bağcıyı mı döveceğiz, üzüm mü yiyeceğiz Çetin'ciğim, sen hele şu yazıyı biraz daha yumuşat" diye Çetin'i yeni bir yazı yazması için iterek odasına gönderiyor. Korkusuz şövalyemiz bütün bu tartışmalardan, karşı çıkmalardan alınmıyor değil. İşte en liberal, en özgür, en demokrat dediğin insanlar bile sansürcübaşı kesiliyor karşısında! Bu memlekette gerçekleri söyleyemez, savunamazsın! Herkes bir ucundan bulaşmış bu siyasal çirkefe! En güvendiklerin bile, bahaneler uydurup elini kolunu bağla-

maya çalışıyorlar! Her tartışmadan sonra, Çetin'in içinde cehennemler kaynıyor.

27 Mayıs devrimi, arkasından özgürlükleri ve hakları genişleten yeni Anayasa, Çetin gibi bir yazarı büsbütün zaptedilmez hale getiriyor. Demokratlar tarihin kör kuyusuna yuvarlanmışlar, İsmet Paşa koalisyonlarıyla bir geçiş dönemi yaşanmış ve 60'lı yılların ortasında yeniden anti-komünizm fırtınaları ortalığı kasıp kavurmaya başlamıştır. Bunun yanında Ercüment ve Abdi yeni tedirginlikler yaşıyorlar. Ali Naci'nin ölümünden sonraki on yılda gazete, bütün siyasal ve ekonomik badireleri aşarak önemli bir medya gücü haline gelebilmiştir. Molla Fenari'deki bina kısa zamanda dar gelmiş, ihtiyacı karşılamaz olmuştur. Nuruosmaniye Caddesi'ndeki yeni matbaa, eldeki avuçtakini götürdükten başka banka kredilerinin ağır yükünü de omuzlara yüklemiştir. Ercüment, üvey kızına yazdığı bir mektupta, endişelerini şöyle dile getiriyor:

“Sevgili Cemre,

Düşünüyorum, ne anlatayım sana? İşim... Evet, işimden bahsedeyim biraz da, benden mektup beklediğine pişman ol!

Yeni matbaayı bitirmek için iki milyon lira lazım. Onun için de eski bina ve makineyi satmam gerekli. Onları şimdi satsam, alana teslim edemem, çünkü diğer bina tamam değil. İki milyon olmadan da tamamlanamaz. Satsam çıkamam. Satmasam yenisini bitiremem. Dayandık mı duvara? Bu arada, yeni makinenin borçlarını ödemem için para lazım. Eh, gazete kazanıyor, kazanıyor ama, devam ettirmek için aydın okuyucunun sana inancını muhafaza edeceksin. Sosyal adalet prensiplerini, yani çok kazanın çok vergi vermesini, insanların birbirini istismar etmemesini filan okuyucuna anlatacaksın. Tabii bunu yaparken,

yarım tahsilli bir sürü avanak tarafından ‘solcu’ diye haksız hücumlara uğramamaya da dikkat edeceksin.

Düşün bir kere; ‘İşçiye grev hakkı verelim, sermaye sahibine karşı bir kanun düzeni içinde işçi hakkını arasın, aksi halde bir patlamanın önüne geçemezsiniz’ diyoruz; fıkralar, makaleler, incelemelerle uzun uzun yayın yapıyoruz; herif-i nâ şerif: ‘Bak, grev istiyor, işçiyi kıskırtıyor, GOMONIST!’ diye tepinmeye başlıyor. Bre maskara, hangi komünist devlette grev hakkı var, biz Batı dünyasının aldığı tedbirlerden bahsediyoruz diyoruz, bu kez ‘Ayasofya’yı cami yapalım!’ yaygarası başlıyor. Tenkide kalkıştın mı, kâğıdından maliyesine kadar her şeyi seni korkutmak için kullanacaklar. Sen de yılmadan, ürkmeden, gazetene her sabah 25 kuruş vererek alan vatandaşla doğru bildiğini anlatmaya çalışacaksın. İktidarın açıkça veya perde arkasından durmadan attığı çelmelere dayanacaksın. Bazen düşünüp duruyorum: Biz mi kaldık enayi yahu?

Geçenlerde bir Fransız televizyoncusuna bunları anlattım, adam bu şartlarda nasıl haysiyetli bir gazete çıkarabildiğime şaşıp kaldı. ‘Bunlar size vahim gelebilir ama, biz alıştık, işin heyecanı insanı sarınca güçlüklerle aldırımıyorsunuz’ dedim. Fıkra’yı hatırlarsın. Türkiye’nin ahvalini görüp tanıyan bir yabancı diplomat: ‘Bizde vaziyet ciddi fakat vahim değil, sizde ise vahim fakat ciddi değil’ demiş. Onun gibi. Madem iyi bir Türkiye, haysiyetinle efendi gibi yaşanır bir diyar istiyorsun, dayanacaksın.

Ercüment Karacan”

Bütün bu satırların arkasında, Çetin’in *Milliyet*’i terkettiği gün, *Akşam*’da çıkan “Ey Zavallı Babîâli” başlıklı yazısının açtığı yaralar kanamaktadır.

Şöyle demektedir Çetin:

Babîâli gazeteciliği, bütün şatafatına ve süsüne

rağmen, Türkiye ve dünya gerçeklerini halka duyur-
mamak, fakir bir memleketin bahtsız insanlarını ne-
den bu durumda oldukları konusunda uyandırmamak
için, elinden geleni yapmaktadır!”

Çetin bu kadarla da kalmayıp, Ercüment’e ve Abdi’ye
olan öfkesini şu ifadelerle adeta kusuyor:

“Bu Babiâli’de gerçekler dile getirilemez.”

“Türkiye, Babiâlisi, politikacısı ve vatandaşlarıyla
bir yabancılaştırmanın en yoğun derinliğine yuvar-
lanmıştır.”

“Milletlerarası kapitalizmin melânetini iyice or-
taya koyamazsınız.”

“Sahte bir ilericilik gericilik ayırımı ile kendileri-
ni ilericiliğe lâayık görenler, gerici dedikleri halkı sö-
mürüp dururlar. İleri bir hayatı yaşamakla övünen-
ler, halkı geri bir hayata mahkum ettiklerini unutur-
lar.”

“Bu Babiâli patronları, basın özgürlüğünü kendi
özgürlükleri olarak değerlendirirler.”

“Kapitalistten yana olan, halktan yana olamaz!”

Uzun yıllar sonra, Abdi, kızı Nükhet’e yazdığı bir mek-
tupta, sol aydınların onu nasıl yanlış anladıklarını, buna ne
kadar üzüldüğünü anlatırken, şu anısını nakledecektir:

“Bu üzüntülü dönem uzun sürmedi bereket ver-
sin. Birdenbire gelen suçlamalar Ercüment ve benim
için bir şok oldu. O şok etkisi zamanla geçmeye baş-
ladı, bir çeşit alışkanlık kazandım. Beni suçlayanlar
arasında bulunan bazı değer verdiğim kişiler zaman-
la görüşlerini değiştirdiler, gerçek niyetimi ve kişili-
ğimi anladılar. Bunlardan biri sanırım Çetin’dir. Çe-
tin bana, değer verdiğim kişilerden biri olan Melih
Cevdet’le ilgili olarak şunları söylemişti: ‘Bir toplan-
tıda bermutat herkes yine seni çekiştiriyordu. Melih
Cevdet sert bir çıkışta bulundu. Utanın yahu, dedi,

bu kadar namussuzun cirit attığı bir toplumda bir liberal özgürlükçü adam çıkmış, siz de herkesi bırakmış onunla uğraşıyorsunuz. Oysa, öpüp de başınıza koymanız gerekir!’

Çetin bunları naklettikten sonra şöyle devam etti: ‘Melih Cevdet haklıydı ve itiraf edeyim, birçokları gibi ben de bunu görmekte geç kaldım.’”

79

BAŞARIDAKİ payın ortak olduğunu ikisinin de çok iyi bildiği kuşkusuz. On yıl önce, 1.5 milyon liralık borcun altında ezilir miyiz diye korka korka giriştikleri iş, Cumhuriyet altınının 100 lira olduğu bir tarihte yaklaşık 50 milyon liralık yeni bir yatırımı gerektirmiş; Nuruosmaniye Caddesi üzerinde, 200 bin tirajlı güçlü bir gazete yükselmiştir.

Abdi artık, bütün iç ve dış çevrelerde *Milliyet*’in gerçek patronu olarak tanınmaktadır.

Ercüment bundan asla rahatsız olmuş görünmez. Bilakis, kendisine ayıracağı zamanların daha bol olmasından ayrı bir sevinç duyar. Gençliğinden beri güzel yaşamak fırsatlarını değerlendirmesini bilmiştir. Robert Kolej’de dekatoncu, şen şakrak, yakışıklı, kızların bayılıp etrafında pervane oldukları bir prenstir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Amerika’da Illinois Üniversitesi’nde sporculuğu ve yakışıklılığı ile yine fırtınalar koparmış; mezun olduktan sonra sevgilileri onun arkasından İstanbul’a koşup aramışlardır. İyi yüzer, usta bir tenisçidir, ava çıkar, ata biner, yelken kullanır, harika dans eder... Gençliğinden beri, her yaşın sohbet konularında karşısındakini etki altına almasını bilir. Müzik, sinema, resim, tiyatro, edebiyat, kısacası sanatın her kolunda bilgisi ile insanı şaşırtır. İç ve dış kültür hayatının bütün önemli dergilerini, kitaplarını çok yakından izler, sohbetlerinde en taze bilgilerle donanmış esprili, şak-

rak, ince hicivli konuşmasıyla karşısındakini büyüler. Artık sık sık dış memleketlere gidip uzunca tatiller yapabildiği için, herkes onun dönüşünü heyecanla bekler. Londra'dan dönmüşse, John Osborne'un o günlerde heyecan yaratan *Öfke*'sini mutlaka görmüştür. Jimmy Porter rolünde Richard Burton'un çıkardığı harika oyunu ballandıra ballandıra anlatır. Adam, o kızgın, bağırıp çağıran, her yerde olay çıkaran, hiçbir şeyin değişeceğine, düzeleceğine inanan Jimmy Porter'i nasıl muhteşem bir performansla canlandırmıştır. İnsana, bizim saplandığımız siyasal ve sosyal bataklıklarda, bir umut yaratmak için başkaldırıyı ilham eden, bizi ta içimizden sarsan ne muhteşem bir oyundur o! Ercüment, sinemaya karşı büyük bir hayranlık duyar. Roma'da Bertolucci'nin *Konformist*'ini görmüştür. O deli dolu Suavi "Yahu bırak, şuraya iki günlüğüne uğramışsın, eğlenmemize bakalım" diye onu müzikhollere sürüklemek isterken, o dayatmış ve yeni gerçekçilik akımının bu yeni meyvesini kaçırmak istememiştir. Bernardo'nun çağdaş bir önemli sinema düşünürü olduğuna daha onun *Devrim Öncesi*'ni gördüğünde karar vermiştir. Tek insanın devrim karşısındaki dramının bu kadar bilgece anlatılması onu büyümüştür. Ercüment, gördüklerini anlatırken bu kadarla kalmaz; Bernardo Bertolucci'lerin, Rossellini'ler, Visconti'ler, de Sica'lar, de Santis'ler, Antonioni'ler soyundan gelişindeki önemi de belirtmeye çalışır; sanatın, kültürün, ilimin bir birimi, tamamlama ve mükemmele yönelme işi olduğunu hiç üşenmeden anlatır. Ercüment'in evi bir televizyon stüdyosu gibidir. Kablolar, spotlar, mikrofonlar, kasetler, film makineleri, çeşit çeşit müzik aletleri, plaklar, bütün bunlarla ilgili yabancı dergiler, dev hoparlörler. Aşağı katta kocaman bir bilardo masası, steka'lar, bir köşede kayak takımları, çeşitli gemicilik malzemesi...

Hayatı dopdolu yaşamaya bayılır.

Kırkly yaşlara doğru artan, daha sonra Molier'in *Hastalık Hastası*'nı hatırlatan bir evham da yıllar geçtikçe onu sarıp sarmalamaktadır. Babasının pek genç yaşta, neşeli ve

canlı bir insanken Yeniköy'deki yazlık evde kolları arasında ölüşünü unutamaz. Kanser kuşkuları, enfarktüs korkuları ile doktorlara koşuşu alay konusu bile olmuştur. "Bir şeyin yok" cevabıyla yetinmez. Aynanın karşısında yüzünün rengini, bakışlarını, saçlarını, vücudundaki yağlanmaları uzun uzun incelerken evdekilere yakalanır. Bütün bu endişelerden, günlük yorgunluklardan bir an olsun kurtulabilmek için dışarı hayatını sever. Bu konuda Abdi'yi de kendine uydurmuştur. Ertesi günün stresine, yorgunluğuna dayanabilmek için hoş bir lokantada viyip içmek, sonra bir yerlere gidip dans etmek, müzik dinlemek bir ilaçtır. Ercüment, öteden beri bu yerlerin şen şakrak adamıdır; ama bir süre sonra o durgun, ciddi yüzlü, çekingen tabiatlı Abdi, şakaları ve kahkahaları ile onu fersah fersah geçecektir.

80

ABDİ'NİN *Milliyet*'le ne derece bütünleştiğini, gazetenin nasıl tek adamı haline geldiğini anlamak için, onun defterlerinden bazı notları alt alta sıralamak açık bir fikir veriyor.

"Yolsuzluklara karıştığı iddiaları yüzünden görevinden istifa eden Hava Kuvvetleri Kumandanı Alp-kaya'nın bu davranışını olumlu karşılayan yazım bugünkü gazetede yayınlandı. Sabah bir hava yüzbaşısı telefon etti. 'Sizi Hava Kuvvetleri Kumandanı ile görüştüreceğim' dedi. Askeri telefonlarla bağlantı kuruldu. Alp-kaya, yazıdan çok duygulandığını, teşekkür etmek istediğini ve bu konuda bir mektup da gönderdiğini söyledi. Telefondaki yüzbaşının Alp-kaya'dan hâlâ 'Hava Kuvvetleri Kumandanımız' diye söz etmesi ilginç."

"Dün, CHP Merkez Yönetim Kurulu'ndan Deniz Baykal ve arkadaşları istifa etmişler. Baykal bu sa-

bah Ankara'dan telefon etti. Hareketlerinin nedenini ve görüşlerini anlattı.”

“Haftanın Sohbeti’ni CHP konusunda Turan Güneş’le yaptım. Başkaları için cesur sayılacak açıklamalarda bulundu. Kavganın fikir için değil, sandalye için yapıldığını anlattı. Kayıt bittikten sonra, özel konuşmada Ecevit’i de eleştirdi. Kimseyle temas etmemesinin, milletvekillerinin gönülllerini alacak hareketler yapmamasının zararlarını anlattı. Eskiden hiç olmazsa, bazılarımızın arasına girer, açık saçık fıkralar bile anlatırdı, dedi. Baykal’ı vaktiyle tuttuğunu, fakat şimdi onu fazla muhteris bulduğunu söyledi. Yıpranmaktan kurtulup önümüzdeki Kurultaya daha avantajlı gelmek hesabını yapıyor, dedi.”

“Gece, Sevgi ve Erdoğan Gönüller’in davetine gittim. Babası Vehbi Koç bir ara beni arkada bir odaya çekti. Ekonomik durumu iyi görmediğini anlattı. MSP’lilerden şikâyet etti. Mayıs ayında Koç camiasının 50. yıldönümünün kutlanacağını, bu vesileyle bir sohbet yapmak istediğini söyledi. Daha önce Cumhuriyet’in 50. yıldönümü dolayısıyla TRT için hazırladığı fakat Cem tarafından yayımlanmadığını bildirdiği bir konuşma metnini verdi. Ayrı bir konuşmayı tercih edeceğimi söyledim. Bir ara söz 12 Mart’a geldi. 12 Mart’tan önce Ahmet Dalli’dan aldığı bazı bilgilerle bu hareketin yapılacağını öğrendiğini, bunu o zamanki Savunma Bakanı Topaloğlu’na bildirdiğini ve Demirel’in istifasını tavsiye ettiğini anlattı.”

“Cem, politikada Çağlayangil’in vaktiyle kendisine off the record verdiği bilgileri yayınlıyor. Sanasyonel şeyler. Çağlayangil zor durumda kalıyor. Bu arada ben yine Kabakçı Mustafa oldum. Çağlayangil Ankara büromuza, Cem ile konuşmaları benim aracılığım ve Cem için verdiğim güvence üzeri-

ne yaptığını söyleyerek adeta beni sorumlu tutmuş. Oysa yanlış hatırlıyor. Ben böyle bir aracılık şöyle dursun, Cem'in Ankara'ya Çağlayangil ile görüşmeye gittiğini dahi sonradan öğrenmiştim. Nitekim Tokatlı da bu hususu doğruladı ve Cem için Çağlayangil'den randevuyu kendisinin aldığını söyledi.”

“Barlas'ın IPI Yönetim Kurulu'na seçilmesini sağlamak ve Yunanlılar'ın benden boşalacak yere getirilmesinin sakıncalarını anlatmak üzere, IPI ileri gelenlerine mektuplar yolladım. Barlas ile de görüşüp, Kongre gününe kadar yapılması gerekli çalışmaları konuştum.”

“*Ortadoğu Gazetesi* bir süredir Robert Kolej aleyhinde Doçent Necmettin Hacıemmioglu'nun başlattığı kampanyayı sürdürüyor. Bugünkü yazıda Chalfort'un CIA ajanı olduğunu ve Türk mütevellilerin, bu arada benim onu koruduğumu ileri sürüyor. Chalfort telefon etti. Nilüfer Yalçın, Vakur Versan, Ragıp Sarıca ile ne yapılması gerektiğini görüştük. Nilüfer, Türkeş ile konuşacak. Dava açıp açmama kararını, Okul Aile Birliği Başkanı ve Emniyet Müdürlerinden Şükrü Balcı'nın gazete yöneticileriyle yapacağı temasların sonucuna göre alacağız.”

“Sovyet Müsteşarı yanında Kazakistanlı İstanbul Konsolosu ile birlikte gazeteye geldi. Uzun boylu görüştük. Amerika ile Ortak Savunma Anlaşması için yazdıklarımın pek memnun kalmadıkları belli idi. Karşılıklı tartıştık. Anlayabildiğim kadarıyla ima etmek istediği husus şuydu: ‘Türkiye NATO’dan ayrılıp tarafsız kalırsa, savunma gereksinimlerini nasıl karşılayacağından kaygı duymamalıdır. Sovyetler Birliği gereken yardımı yapmaya hazırdır.’”

“Gece Fransız Sefirinin davetlisi olarak Süreyya'da yemek yedik. Nadir Nadi'ler ve Hayri Ürgüplü'ler de var.”

“Willy Brandt'ın şerefine Abdullah Lokantasında

verilen yemeğe gittim. Ecevit yemekten sonra görüşmek istedi. Nadir Nadi, Cem, Nezh Demirkent, Hasan Esat Işık ve Ziya Müezzinoğlu ile birlikte Tarabya'da otelde kaldığı odaya gittik. Son gelişmeler hakkında Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmeleri anlatarak açıklamalarda bulundu. MC Hükümeti'ni düşürüp iktidara gelme ümidini koruduğu ve bunun için MSP'de bazı gelişmeler beklediği anlaşıyor. Akşam tekrar Tarabya Otel'i'ne gidip Willy Brandt ile özel bir görüşme yaptım.”

“Şükrü Elekdağ Ankara'dan telefon etti. Yunan propagandasının Amerika'da çok etkili olduğunu, buna karşı gereken tedbirleri almakta güçlük çektiklerini söyledi. Askeri Yardım Anlaşması'nın Türkiye için çok önemli olduğunu, Kongre'de görüşmeler başlamadan önce Amerika'da Yunan propagandasına karşı bazı girişimlere gerek duyduklarını, bunun için beni Amerikan basını ve Kongre üyeleriyle temasta bulunmak üzere Amerika'ya göndermeyi düşündüklerini bildirdi. Kendisine böyle bir şeyi zaten tasarladığımı, Mayıs başında IPI Kongresi için Philadelphia'ya gideceğimi, gerek oradaki gazetecilerle, gerekse daha sonra Washington'da bu konuda temaslar yapmaya ve gerçekleri anlatmaya hazırlandığımı söyledim. Bakanlığın maddi yardımına gerek olmadığını, fakat bazı belgeler ve bilgiler verirlerse bunlardan yararlanabileceğimi söyledim.”

“Turgan Ece ile konuştum. Yasin'i tekrar kadroya almasını rica ettim. Bir Galatasaraylı olarak bunu istediğimi, böyle bir şey olursa bütün Galatasaraylılar'ın sevineceğini sandığımı söyledim. O da olayı kendi açısından anlattı. Büyük hareketlere ve suçlamalara uğradığını, durumun düzelmesi için her şeyden önce Yasin'in aleni olarak özür dilemesi gerektiğini söyledi. Kendisine nasıl bir özür dileyişin tatminkâr olacağını sordum. Beraber bir tasarı hazırla-

dık. Akşam Yasin'i eve çağırdım. Metni gösterdim ve kabule ikna ettim.”

“Atina Büyükelçiliği'nden kendi isteği ile ayrılan Kâmuran Gürün geldi. Ankara'nın Yunanistan'a karşı hatalı bir politika izlediğini, uzlaşmaz tutum güttüğünü anlattı. FIR konusunda anlaşmaya varılmışken, bunun son anda Ankara'dan gelen bir talimat üzerine imzalanmadığını söyledi. Veda ziyaretinde Averof'un kendisine şöyle dediğini nakletti: 'Türkiye'nin bizden istekleri, bir savaş sonunda galip devletin mağlup devlete empoze etmek istediği şartlara benziyor. Türkiye ile Yunanistan arasında henüz böyle sonuçlanmış bir savaş olmadı.’”

“Alman Büyükelçisi Sonnenthol geldi. Kıta sahanlığı konusunda görüştük. Türkiye'nin haklı gözüktüğünü, bu durumda Lahey Adalet Divanı'na başvurmaktan kaçınmamamız gerektiğini söyledi. Vaktiyle Almanya, Danimarka, Hollanda arasında Kuzey Denizi'nde benzer bir durumun olduğunu, Adalet Divanı'nın o konuda verdiği kararın, Türkiye lehinde bir karar verebileceğini gösterdiğini söyledi. Kendisinden bununla ilgili belgeleri istedim.”

“Bu yıl emekli olan General Özfırat geldi. Ordu-daki yolsuzluklar üzerinde uzun uzun konuştu. Bu konuda artık kamuoyunu aydınlatmak gerektiğinden söz etti. Yazı yazmak istediğini bildirdi.”

“İbrahim Öktem geldi. Parti yönetiminden uzak kalmanın burukluğu içinde Ecevit'i eleştiriyor. Yeterince danışmak istemediğini, eleştirilmekten hoşlanmadığını ileri sürüyor.”

“Belçika Büyükelçisi geldi. Ortak Pazar Türkiye ilişkileri üzerinde konuştu. Aslan Humbaracı'yı tanımış. Vaktiyle Kongo'daki ayaklanmalar sırasında karısının hayatını kurtarmış imiş. Türkiye'ye atanınca Humbaracı ile konuşmuş, o da kendisine Türkiye'de bazı isimler ve adresler vermiş. Daha

sonra, Belçika’da tanıdığı Türk diplomatı Orhan Eralp’e bundan söz etmiş. Eralp bozulmuş ve: ‘Size tavsiyem bu tür kimselerle temas etmemenizdir, özellikle MC hükümeti iktidarda bulunduğu sürece...’ demiş.

“Gece, Fransız Sefiri’nin Ziya Lokantasındaki davetine gittim. Portekiz’deki toplantıya giderken ya da dönerken Paris’e uğrayabileceğimi ve yeni Dışişleri Bakanı ile görüşebileceğimi söyledim.”

“Marle Oberon kocası ve arkadaşlarıyla geldi. GündüzERCÜMENT onlarla meşgul oldu. Akşam Muharrem Nuri Birgi’nin Salacak’taki evine gittik. Gece de Şamdam’a.”

Off... Ne hayat ama!

Yerli yabancı bütün kalburüstü, güçlü insanlarla düşüp kalkıyorsun, onlarla dost, hatta sırdaş oluyorsun, kendini de en az onlar kadar güçlü, etkin hissediyorsun!

Galatasaraylı küçük Abdi, aradan yaklaşık otuz yıl geçtikten sonra, sadece ülkesinin değil, uluslararası politik sosyetenin de tanınmış şahsiyetlerinden biridir. İlk gençlik hayalleri gerçek olmuştur. Bunun için çok çalıştığı, yeteneklerini çok iyi geliştirip kullandığı doğrudur. Ama bir başka doğru daha vardır.

ERCÜMENT olmasa, yapamazdı.

81

ERCÜMENT, iş hayatını Abdi ile çok iyi götürüyor, daha doğrusu artık büyük yükü Abdi’ye teslim etmiş, kendi kişisel dertleriyle uğraşıyor.

Bir yıldırım aşkla başlayan ve uzun yıllar öyle devam eden evliliği bir süredir tıkanmıştır.

Üvey kızına şöyle mektuplar yazıyor:

“Bana yeni bir şey daha oldu kızım. Tuhaf bir chose... Yeni yeni anlamaya başladım. Devamlı tahlil ediyorum kendimi bu bakımdan. Bir nevi manevi bir kılıf geçti hislerime ve düşünce hayatıma. Bir çeşit hissi astronot elbisesi sanki. Bu yaşta insan değişir mi acep? Akıllı, tecrübeli ve beni hakiki manada seven biri olsa hayatımda, böyle biriyle çok dertleşmek isterdim. Duvar tenisi oynamak gibi bir şey olurdu bu. Kendimi daha iyi tanırdım. Zaman zaman, cemiyet kurallarına aykırı o kadar başka görüşlerim oluyor ki...”

Gerçekten de, o günlerde, Ercüment’in özel hayatı, yakın çevrenin sıkı takibi ve gözetimi altındadır. Bu baskı onu bunaltıyor. Evin içinde artık hiçbir şey paylaşılmamaktadır. Bir zamanlar başkalarıyla dans etmeyi bile birbirlerine yasak eden sevgililer, şimdi kafeslerinde dönüp duran kaplanlar gibi burunlarından soluyup duruyorlar.

Bu yalnızlık ve sevgisizlik krizleri, sonunda Ercüment’i, hayatının bundan sonrası üzerinde uzun ve derin tahlillere zorlayacaktır ve kesin bir karara vordıracaktır: İşleri Abdi’ye bırakıp bu çevreden uzaklaşacak ve kendine yeni bir hayat kuracak!

Kendisinden otuz yaş genç, oğullarının ablası yaşında ve yıldızı henüz parlamaya başlamış bir hafif müzik şarkıcısı da bu kararı kolaylaştırıyor tabii...

Abdi’nin bu aile içi dramdan etkilenmemesi düşünülemez. Not defterine sık sık Ercüment’in boşanmasıyla, nafaka işleriyle, avukat randevuları ve mahkeme günleriyle ilgili notlar düşüp duruyor. Ercüment artık Londra’da yaşamaya başlamıştır. Abdi, gazeteciliğin zamanla yarışan temposu içinde çoğu kararları tek başına vermek sorumluluğunu yükleniyor. Bu arada, gazetedeki pozisyonunun yeni bir statü kazandığını hissetmeye başlıyor. Artık bir arkadaş, meslektaş olmaktan çok, bütün gücü ve karar mekanizmasını elinde bulunduran bir patron olarak algılandığını görüyor.

Günün birinde, çalışma masasının üzerinde şu mektubu bulacaktır:

“Abdi,

Biz bu duruma düşmeyecek ve düşmememiz gerekecek kadar eski dostuz. Hele başkalarının önünde! Ayrıca, sanırsam, yaşımla başımla böyle herkesin önünde horlanacak kişi değilim ve özellikle de hak etmedim bu muameleyi...

Sen gerçekten dostsundur ve dostluğuna doyum olmaz. Vefandan da şüphem yok. Çok örneklerini gördüm ve bunları da unuttuğumu sanma.

Ancak, birlikte çalışmakta, benden önce birçokları gibi çok müşkilat çekiyorum. Sağduyuna, birçok şeylerde fikirlerinin üstünlüğüne ve iyiliğine inanmakla birlikte, her şeyi menfi karşılamam, her şeyde bir kusur bulmam, hele yapılan iyi işler için arada bir de olsa omuz sıvazlamaman, şevk ve maneviyat kırıcı oluyor. Açıkçası bu menfi tutumun çekingenlik yaratıyor.

Bugünkü olay bir bakımdan bütün bu birikimlerin sonucu. Herhalde sende de bir birikim olmuş ki, ‘Altı gündür bekledim, sen de altı saat bekle!’ diye patladın.

Ben bütün bunlara rağmen seni çok severim ve vefanı da unutmam. Dostluğunu feda etmek istemem. Ama iş hayatındaki uyumsuzluk dostluğumuzu yitirtcekse, dostluğumuzu korumayı her şeye tercih ederim.

İlk aklıma gelen şey, şapkamı alıp çıkıp gitmek oldu. Ama dostluğumuz açısından yapmıyorum. İlişkilerimizi yeni ve birbirimizi kırmayacak, dostluğumuzu koruyacak bir doğrultuya sokmak için hareketi senden bekliyorum.

Eğer bu hareketi yapmaz, yarına kadar benimle buluşmazsan, bunun anlamı benim için açık olacak. O zaman Ercüment Bey’den affımı rica edeceğim.

Sevgilerimle,

Altımur Kılıç”

Ve defterinin bu olay günüyle ilgili sayfasına daha sonra şu notu yazıyor:

“Altemur ile gereksiz bir tartışma yaptık. Sebep incir çekirdeğini doldurmaz. Bereket versin kavgadan birkaç saat sonra Altemur kendi duygularını belirten bir mektup gönderdi, ben de hemen çağırdım, birbirimize sarılıp tatlıya bağladık.

Ama bugünlerde gerek işimde, gerek evde, iyi bir yöneticisi ve iyi bir koca olmadığımı dair şikâyetler, eleştiriler artıyor. Canım çok sıkılıyor...”

82

ASLINDA, canını sıkkan o kadar çok şey vardı ki...

Eğitimini tamamlasın diye Paris’e gönderdiği kızı, herhalde oradaki arkadaş çevresinin baskısıyla, ekonomik ve siyasal meseleler üzerinde sorular dolu mektuplar yağdırıyordu ona. Yanlarındayken sessiz, uysal, ülke sorunlarından uzak gibi duran Nükhet’in şimdi heyecanla babasını sorgulamaya kalkması, gazetenin tutumu hakkında onu açıklamalara zorlaması; o sırada aşırı solcu gençlerin “Çombe Abdi” diye suçlamalarından etkilenerek babasının Batılılara satılmış bir adam olmadığını çocukça bir heyecanla ondan öğrenmek istemesi, Abdi’yi hem “Kızım büyüyor, olgunlaşıyor” diye sevindiriyor, hem de “fanatikliğin kör kuyusuna düşmek” endişelerini içine dolduruyor.

Bir başka üzüntüsü de Sedat.

Oğlan, dalikanlılığa adım atmasına rağmen, çocukluktan beri dikkati çeken, herkesten uzak durmak, çevresiyle uyum sağlayamamak, kendi dünyası dışındaki hayata karşı sert tepkiler göstererek küskün ve suskun bir tavır takınmak hallerinden kurtulmuş değil. Bilakis daha da kabuğuna çekilmiş, daha mutsuz ve öfkeli bir kişiliğe bürünü-

yor. Abdi, bir zamandan beri oğlunu, böyle vakalarda uzmanlığı olan ünlü bir İngiliz okuluna göndermiştir. İş gezileri, IPI toplantıları vesilesiyle Londra'ya uğradıkça, oğlunda ne gibi değişiklikler olmuş, onu görmeye koşuyor. "Kimlerle arkadaş oldun?" sorusuna Sedat'ın cevabı, "Hepsi zıpırın teki baba"dır. "Hiç mi arkadaşın yok?" zorlamalarına, belki de babasını hoşnut etmek için, "Kıbrıslı bir çocuk var, onunla anlaşıyoruz" diyor ve arkasından ekliyor: "Bazen ondan bile sıkılıyorum baba! Hem ne lüzum var? İnsan kendi kendine yetmeli!"

Müthiş bir dramdır bu Abdi için.

İçinde, çocuklarıyla gerektiği kadar meşgul olamadığı kuşkuları büyümektedir. Onlara en iyi eğitim imkânlarını hazırlamış, ancak hayatını toplumsal ideallere adadığı için, çocuklarına gereği kadar zaman ayıramamıştır. Oysa Nükhet için babası bir yarı ilahtır, onu taparcasına sevmektedir ve Paris'ten mektuplarıyla yansıttığı çırpınışlar, haksız suçlamalara karşı bütün gücüyle babasını savunabilmek için yardım arayışlarıdır.

Sedat'ın duygusunu ise hiçbir zaman öğrenemeyecek. Oğlan, her görüşmelerinde, "Bu saçmasapan düşünceleri ve zevkleri olan çocukların arasından beri kurtar baba, canım çok sıkılıyor burada" diyecek...

70'li yılların sonlarına geldiğimizde, artık ülkenin siyasal parselasyonu tamamlanmıştır.

Batılı laikler Karaoğlan'ın, antikomünistler Çoban Sülü'nün, dinciler Necmettin Hoca'nın ve ırkçılar-fanatik milliyetçiler Türkeş'in ardına düşüp parlamentoda yerlerini almışlardır. Lenin'ciler, Mao'cular, Kastro'cular parlamentoya giremedikleri için, toplantı ve yürüyüş gösterileriyle, şiddet baskınlarıyla, öfkeli fraksiyon dergileri ve duvar edebiyatıyla varlıklarını toplumun gözüne sokmaya çalışmaktadırlar.

Bütün bu grupların birbirine amansızca saldırdığı bir ortamda, Abdi, gazeteyi bir yana yatırmadan kendi rotasında

fırtınanın ve dalgaların arasından yürütmeye çalışıyor. Ercüment’le birlikte tespit ettikleri özgürlükçe, demokratik, hoşgörölü, sabırlı ve uzlaşmacı tavrın sonunda herkes tarafından benimseneceğine kuşkusu yok! Gerçi, gittiği toplantılarda “Çombe Abdi!” diye bağırınlar yüzünden bir gecede saçları ağarıyor. Sağcı gazeteler, “Amerikan Uşağı”, “Marksistlerin Maşası” diye kendi fanatiklerine onu hedef olarak gösteriyor. Konferans vermek için gittiği Ortadoğu Üniversitesi’nde, “Marksistlere saygı duyarım” deyince, bir grup tarafından çılgınca alkışlanırken diğler grup tarafından yuhalanıyor; sözlerini “Ama onlarla aynı fikirde değilim” diye sürdürünce bu kez aynı grupların ters yönde tezahüratıyla karşılaşılıyor; “Her görüşe saygı duymak ve gerçeği özgürce tartışarak arayıp bulmak” düşüncelerini söylediği zaman, sloganıcıların dışında, salondan cılız alkışlar, beğeniler alıyor.

Bir mektubunda kızına şunları yazacaktır:

“İnançlarımın temelinde özgürlükçölük var. Her şeyden önce bu ilkeye bağılıyım. Karşıtlarım dahil, herkesin özgürlüğünü savunmayı görev biliyorum. Bu özgürlüğün kötüye kullanılmasına, örneğin kendi görüşlerini başkasına zorla, baskıyla empoze etme özgürlüğüne dönüştürölmesine, hele bunun için şiddet yöntemlerine başvurulmasına karşıyım. Çektiğim hücumların ve düşmanlıkların önemli bir bölümü de bu karşı çıkışlarımdan doğuyor, biliyorum.”

Ve mektubunu şu güvence ile bitirecektir:

“*Milliyet*’in gerçekleri gizlediği, sakladığı, çünkü burjuvazinin, büyük kapitalin hizmetinde bir organ olduğu iddiası; sadece o senin peygamberlik kompleksine kapıldıklarını söylediğin gençlere değil, akıllı oldukları sanılan aynı doğrultudaki başka kişilere de ait bir iddiadır. Genel bir suçlama içinde, somut bir örnek gösteremeden, bunu rahatça söyleyebiliyorlar. Sana şunu açıkça söyleyeyim ki, *Milliyet* haber göre-

vini yerine getirirken bazı şeyleri saklamayı ve değiştirmeyi asla düşünmez. Aksine benim çalışanlardan istediğim daima gerçekleri olduğu gibi aksettirmeleri, tarafların görüşlerini alarak haberi noksansız hale getirmeleridir. Gazetenin sahibi de ben de bu konuda son derece hassas davranırız. Benim gazetecilik anlayışım, gerçekleri saklamayı değil ortaya çıkarmayı emreder bana. Son 25 yıl içinde çok yol aldık bu konuda sanıyorum.”

İnsanın, kendi kızını bile, özgür bir demokratik ortamın bütün sorunları çözmek için yeterli olduğuna ikna etmesi ne zormuş Allahım!

Abdi, kuşkusuz sık sık bu güçlüğü düşünüyor.

Ne kadar nankör bir işle uğraşıyor!

Allah kahretsin!

Ercüment’le bu konuları tartıştıkları zaman, bazen umutsuzluğa bile düşer gibi oluyor.

Her şeyi kolayca komikleştiren Ercüment: “Biz haklar, özgürlükler filan diye diye, sonunda galiba öldürme hakkı ve özgürlüğünü yarattık!” diye gülüyor.

“Sadece bizde değil ki, bütün dünyanın başı dertte” diyor Abdi; “Baksana İtalya’da Moro’yu ne yaptılar?”

“Yarın, veledin birinin çıkıp senin veya benim fotoğrafımın üzerine bir çarpı koymayacağı ne malum?”

Abdi, hemen, yeni döndüğü Londra’da toplanan “Avrupa’da Terörizm” konulu konferanstan bilgiler aktarıyor: “Scotland Yard yetkilisine göre Londra’da son dokuz yılda 210 bomba patlamış, 21 kişi ölmüş. İtalya’dan katılan uzman demez mi; ‘O da bir şey mi, bizde son dokuz ayda 1668 olay oldu, 69 ölü 259 yaralı var!’”

Ercüment:

“Bari sen de ayağa kalkıp, o da bir şey mi deseydin” diyor.

“İçimden gelmedi değil, ama orada misafir olarak bulunuyorduk, dinlemeye gitmiştik” diye gülüyor Abdi.

ERCÜMENT, bütün bunları yarı şaka yarı ciddi konuşmalarının üzerinden ne kadar zaman geçtiğini hesaplama-ya çalışıyor.

Emniyet Müdürlüğü'nden hedef şahsiyetlere koruma polisi tahsis projesini görüşürken, Abdi'nin muzip muzip gülüşü: "Elin oğlu çarpıyı çekmişse, adama da yazık olur..."

Bütün o gizli açık tehditler, esrarengiz telefonlar, küfürler, köşe yazılarında, manşetlerde açık açık hedef göstermeler, vatan haini-düşman ilan etmeler, imzasız mektuplar Abdi'yi kadercilikten uzaklaştıramadı: "Akıllarına koyduklarını öldürüyor bu çocuklar, nasıl tedbir alacaksın, adeta imkânsız!"

Amerika'dan döndüğünden beri Ercüment'in içinde bir huzursuzluk var. Doktorlar, iyisin dediler, daha önce geçirdiği by-pass'tan da hiçbir iz kalmadığını söylediler. Ama yine de kendini iyi hissetmiyor. Memleketin havasından, gazetenin sorunlarından boğulacak gibi oluyor. Dışarıda geçirdiği haftalar ve aylardan sonra, her dönüşünde adeta üzerine bir kabus çöküyor. "Bunun için mi uğraşıp didindik bunca yıldır biz?" Ve kendi kendine sorup duruyor: "Önünde daha ne kadar zaman var? By-pass olmasaydın şimdi çoktan çürüyüp gitmeyecek miydin?"

Çürüyüp gitmek düşüncesi Ercüment'i iliklerine kadar titretiyor. Yaşamı güzelleştirmek istiyorsun, insanlara mutlu olmanın yollarını gösteriyorsun, sana ölümü sunuyorlar!

Şu son 25 yılda, Abdi ile beraber, özgürlüğe katkıda bulunmak çabalarıyla toplumsal bir sevgiyi ve saygıyı analarının ak sütü gibi hak ettiklerini düşünüyor.

Sonuç: Abdi'ye bir akşamüstü sıkılan kurşunlar!

Şişli Etfal Hastanesi'nde delik deşik vücudu ile bir masanın üzerinde çırılçıplak, mum gibi sararmış, mahzun gördüğü zaman onu, uzanıp dokunmak istemişti yaralarına: "Bu kanlı deliklerden mi kaybolup gitti o güzelim hayat?"

Kendi ölümünü seyreder gibi, kendine acır gibi bir his...
“Sat! Sat! Gazeteyi sat ve kurtul!”
Sadece bu sesi duymaktadır artık.

Seksenli yılların başında, Emirgan’daki Abdullah Lokantasında özel hazırlanmış bir masada dört kişi yemek yiyorlar. İnan Kırış ve Bülent Çorapçı, *Milliyet*’i almak isteyen Aydın Doğan’ı Ercüment’le buluşturmışlar; bu aynı zamanda bir iş yemeği.

Ercüment soruyor:

“Niçin almak istiyorsunuz *Milliyet*’i?”

Koç’un otomotiv acenteliğinde büyük paralar kazanmış, zengin olmuş, genç görünümlü işadamı, beklemediği bu soru karşısında sıkılıyor. Bir süre sustuktan sonra, ağzından, o anda dilinin ucuna gelmiş kelimeler dökölüyor:

“Asalet kazanmak için...”

Dördü birden kahkahayı basıyorlar.

Aydın Doğan’ın aklına şöyle bir soru sormak gelmiyor:

“Ya siz neden satıyorsunuz gazeteyi Ercüment Bey?”

Belki şöyle cevaplardı:

“Abdi’den sonra bu asaleti tek başıma taşıyamam!”

84

ABDİ’DEN sonra, gazeteyi satıp kurtulmak istedi Ercüment.

Babîali’deki otuz yıllık geçmişinin terörist kurşunlarla delik deşik edilişı, gazetecilik ruhunu öldürmüştü. Abdi gibi o da yolun sonuna gelmişti. Kaçmak ve kendisine bağışlanmış hayattan ne kalmışsa onu doya doya yaşamak istiyordu.

Eğitimini bitirmiş, artık iş hayatına atılma hazırlıkları yapan büyük oğlu; “Ben *Milliyet*’te senin yerine geçmek üzere hazırlanıyordum, hiç olmazsa gazete hisselerinin yüz-

de 25'ini elinde tut, bana bir şans tanı baba" diye yalvarıyor, fakat babasını yumuşatamıyordu. Hiçbir şey Ercüment'i kararından döndüremezdi. Altmışına merdiven dayamıştı ve bu gidişle babası kadar bile yaşayamayacağı korkuları içini sarmıştı. Abdi'cik ilk gençliğinde kendisine 70 yıllık bir ömür biçip, "2000 yılını görmek istiyorum" diye saf bir istekte bulunmuş; hayatının en parlak, en umutlu devresinde, daha henüz ellisine varmışken, bitiriş çizgisinin çok uzağında haince düşürülmüştü. İnsan hayatı üzerinde hiçbir kurala sağlamayan bu ahlaksız oyun, ruhunda isyan fırtınaları koparmıştı Ercüment'in. Hayatının kalan kısmına kendi iradesini egemen kılmak istiyordu. Bunu anlayacağını ummamakla beraber, yine de oğlunu ikna etmeye çabalıyordu:

"*Milliyet* hisselerinin satışına üzüldüğünü biliyorum. Babam, yani deden, bu gazetenin kuruluş yorgunluklarına ve heyecanına dayanamadan, genç denilebilecek bir yaşta, kollarımda can verdi. Bilinen şartlar içinde sorumluluk yüklenerek, Abdi ile birlikte; askeri rejimler, örfi idareler ve politik fırtınalar içinden geçirerek gazeteyi 25 yılda önemli bir yere getirdik. Abdi'yi kaybetmem, benim için bardağı taşıran son damla oldu. 'Benim için en büyük şans, seninle birlikte dedemin yaptığı gibi bazı şeyleri gerçekleştirmektir' diyorsun. Elbette oğlum, benimle çalışabilseydin büyük güç olurdu bu, ayrıca büyük bir zevk. Ama olmayanları bırakıp, olanlarda mutluluğu aramasını öğrenmeliyiz."

Abdi'nin ölümünden sonraki on yılda, Ercüment, elinde kalanlarla mutlu olabilme yollarını aradı. İki yetişkin oğlunun annesi olan üçüncü eşinden ayrıldıktan sonra, kendisinden otuz yaş genç dördüncü eşiyle önce Londra'da, daha sonra da Los Angeles'ta yaşamaya başladı. En büyük emeli, bu aşkın meyvesi olan üçüncü oğlunu kendi istediği gibi yetiştirmektir. Teyzesinin kızı Peride'ye: "İnsanın torunu olabilecek bir çocuğa benim yaşında evlat olarak sahip bulun-

ması, anlatamam ne kadar değişik bir duygu!” diye yazıyordu. Mitolojide Kypros’lu heykel ustası Pygmalion’un yaptığı gibi, kusursuz bir insan yaratmayı deneyecekti. Çocuk beş yaşında talihsiz bir kan hastalığına yakalanarak onun ellerinden uçup gitti. Bu vakitsiz ölümle evliliği de sona ermiş oldu. Ercüment’i görenler “Ne olmuş o eski güzel adama?” diye hayretlerini gizleyemiyorlardı. Avurtları çökmüştü. Gözleri derine kaçmıştı. O kadar zayıflamış ve derisi öyle bir renk almıştı ki, insana, görkemli bir ağacın kuruyup çürümeye başlaması hüznünü veriyordu.

Yakınları ve dostları onun kadınsız bir evde hayatını sürdürmesine katlanamadılar. Gerçi Los Angeles’ta güzel bir evde oturuyor, yürüyüşlere çıkıyor, artık oynayamıyorsa da tenis maçlarını kaçırmıyor, hayatın bütün canlılığını yansıtan dergileri, yayınları, kitapları eskisi gibi izliyor, dostları tarafından aranıyor, konserleri, iyi filmleri ve tiyatro galalarını ihmal etmiyordu; ama yalnızlığı, sevenlerini hüznölendiriyordu.

Onların gayretiyle beşinci evliliğini de yaptı.

İki yıl kadar sonra; genç kadın, güzel bir ekim günü akşamüstü, Ercüment’le tatlı tatlı sohbet ederken çalan telefona bakmak için yerinden kalkışından sonrasını, şöyle yazacaktır bir dostuna:

“Telefon eden bir dostumuzdu. Konuşma biraz uzur sürdü. Ahizeyi yerine koyup geri döndüm. Koltukta arkası bana dönük, öyle bıraktığım gibi oturuyordu. Uyukluyor sandım. Haydi yemeğe gidiyoruz, uyan artık, diye arkadan kollarımı boynuna doladım. Ölmüştü.”

BU KİTAPTA ADI GEÇEN
EDEBİYAT, SANAT, POLİTİKA VE
FİKİR ADAMLARI

A

Abidin Özmen 162
Abdi İpekçi 205, 206, 208, 209,
210, 211, 212, 213, 215, 216,
218, 223, 224, 225, 226, 227,
228, 229, 231, 232
Abdullah Cevdet 88
Abdülhâk Şinasi Hisar 117
Abdülkadir Karahan 116
Adlî Moran 63
Adnan Adıvar 17, 105
Adnan Berk 63
Adnan Cemgil 17
Âfet Hanım 161
Afşin Germen 127
Agop Arad 46, 47
Ahmet Adnan Saygun 155, 156,
157, 158, 159, 160, 161, 163,
164, 165, 167, 169, 170, 171,
172, 173, 174, 175, 176
Ahmet Ağaoğlu 102
Ahmet Dallı 219
Ahmet Emin Yalman 145, 203
Ahmet Hamdi Tanpınar 95
Ahmet Hâşim 87, 91
Ahmet Muhtar 95
Ahmet Naim 88, 89
Ahmet Oktay 67

Ahmet Rasim 72
Âkil Muhtar 105
Ali Kemal 78
Ali Mümtaz 95
Ali Naci Karacan 203, 204, 205,
206, 207, 213
Ali Sirmen 127, 128
Alparslan Türkeş 220, 227
Altemur Kılıç 225, 226
Asaf Çiyiltepe 67
Attila İlhan 66, 67, 69
Aydın Doğan 231
Aziz Nesin 19, 208, 210

B

Bahaeddin Şakir 77
Bal Mahmut 17, 18
Bedia Muvahhit 104
Bedri Rahmi Eyuboğlu 35, 36, 37,
38, 41, 58
Behçet Kemal Çağlar 94, 172
Behice Boran 21
Bülent Çorapçı 231
Bülent Ecevit 219, 222

C, Ç

Cahit Irgat 22
Cahit Sıtkı Tarancı 35, 36

Celal Bayar 164, 210
Celile Hikmet 27, 29, 105, 106
Cemal Alpman 160
Cemal Nadir 207
Cemal Tollu 35
Cemre Birand 213
Cenap Şahabettin 91
Cevat Dursunoğlu 171
Cevat Fehmi Başkut 145
Cevat Şakir Kabaağaçlı 179
Cihat Baban 146
Çetin Altan 212, 213, 214, 215
Çolpan İlhan 67

D
Demir Özlü 67
Demirtaş Ceyhun 67
Deniz Baykal 218, 219

E
Edgar Manas 174
Ekber Babayef 30
Emin Baran 160
Enver Paşa 21, 30, 100
Ercüment Karacan 204, 205, 207,
208, 209, 210, 211, 212, 213,
214, 215, 216, 217, 223, 224,
229, 230, 231, 232
Erol Simavi 203
Ertuğrul Muhsin 16

F
Ferit Edgü 67
Fikret Adil 70
Fikret Hakan 67
Fikret Ürgüp 72
Fuat Bayramoğlu 100
Fuat Köprülü 92, 171

G
Güner Sümer 67

H
Haldun Simavi 203
Haldun Taner 62, 63, 64, 65, 66
Halet Çambel 17
Halide Edip Adivar 17
Halil Bedii Yönetken 157, 172
Halil Vedat Fıratlı 95, 172
Halit Fahri Ozansoy 92
Hakkı Süha Gezgin 92
Hamdi Alev 131, 135
Hamdullah Suphi Tanrıöver 92,
102, 120
Hasan Âli Yücel 172
Hasan Esat Işık 221
Hasan Rasim 95
Hasan Rıza Soyak 169, 170
Hasan Saka 175, 176
Hayri Ürgüplü 220
Hikmet Kıvılcımlı 131, 135
Hilmi Ziya Ülken 85, 86
Hüsamettin 113
Hüsamettin Özdoğru 135
Hüseyin Avni 95
Hüseyin Cahit 203
Hüseyin Kemal 43
Hüseyin Sadettin Arel 173, 174

I
İbrahim Alâeddin Gövsa 92
İbrahim Çallı 70
İbrahim Öktem 222
İhsan İpekçi 29
İhsan Rıfat Sabar 168
İhsan Sabri Çağlayangil 15, 220
İhsan Şükrü 123
İnan Kırac 231
İsmail Cem 127, 128
İsmail Zühtü 166, 167
İsmet İnönü 13, 93, 128, 168, 172,
210, 213
İzzet Nezh 160

K
Kâmurân Gürün 222
Kâzım Özalp 164
Kâzım Şinasi Dersan 16
Kâzım Taşkent 121
Kemal Salih Sel 17
Kemal Tahir 127, 128, 129, 131,
132, 133, 134, 137, 138, 139,
140, 142, 144, 145, 146, 150,
151, 152
Kerim Sadi 129, 131, 134, 138,
142, 149
Kıbrıslı Şevket 77

L
Lütfi Kırdar 18

M
Macar Tefvik Bey 166
Mahmut Ragıp Gazimihal 170
Malik Yolaç 209
Mehmet Âkif 87
Mehmet Ali Aybar 17, 22
Mehmet Ali Ilıcak 204
Mehmet Barlas 127
Mehmet Faik (Abasıyanık) 47
Melih Cevdet Anday 55, 56, 58, 59,
215, 216
Menderes 210
Mes'ut Cemil 160, 211
Metin Erksan 67
Mete Tunçay 127
Mithat Paşa 166
Mithat Perin 205
Mina Irgat (Urgan) 22
Muammer Karaca 50
Muhittin Baha 102
Muhittin Sadak 160
Mustafa Kemal Atatürk 13, 83, 84,
95, 100, 117, 120, 128, 163,
164, 171, 172, 175, 181, 182
Mustafa Nihat Özön 95

Mükrimin Halil 95
Münevver Ayaşlı 26, 27, 29, 78,
92
Münir Hayri Egeli 155, 156, 163
Müzehher Vâ-Nû 15, 16, 17, 18,
21, 23, 24, 26, 28

N
Nadir Nadi 203, 220, 221
Naim Süleymanoğlu 208
Namık Kemal 87, 147
Nâzım Hikmet 14, 25, 26, 27, 28,
29, 30, 31, 105, 106, 131, 133,
135, 140, 142, 144, 147, 149,
150, 151, 211
Nazlı Hanım 160
Necil Kâzım 163
Necip Ali Küçük 155, 156, 157,
164
Necip Fazıl Kısakurek 70, 106
Necmettin Erbakan 227
Necmettin Hacıemmioglu 220
Necmettin Halil 95
Necmettin Sadak 16, 121, 203
Neş'et Ömer 105
Nezih Demirkent 221
Nihat Reşat Belger 120, 123
Nihat Sami Banarlı 95
Nilüfer Yalçın 220
Nimet Vahit 157
Niyazi Berkes 19, 21, 22
Nuri Conker 160
Nuri Tahir 131
Nurullah Ataç 41, 42, 92, 95
Nurullah Berk 26, 35
Nurullah Taşkıran 157
Nükhet İpekçi 215, 226

O, Ö
Ömer Faruk Toprak 113
Oktay Rifat 55
Orhan Duru 67

Orhan Eralp 223
 Orhan Seyfi 113
 Orhan Veli Kanık 41, 55, 56, 57, 93
 Osman Zekâi 95

P
 Pertev Naili Boratav 21, 22
 Peyami Safa 69, 70, 208, 209, 210, 211
 Pirâye Hanım 147, 148, 149

R
 Ragıp Sarıca 220
 Ratip 145
 Rauf Yekta 173
 Rezaizade Mahmut Ekrem 88
 Refik Erduran 30
 Reşat Şemsettin 95
 Rıfkı Melûl Meriç 95

s, ş
 Saadet İkesus 160
 Sabahattin Ali 17, 19, 29, 41, 151
 Sabahattin Batur 40, 41, 42, 43
 Sabahattin Kudret Aksal 42, 48, 49, 50, 53
 Sabiha Sertel 16, 17, 18, 22, 26, 30, 211
 Sabri Berkel 35
 Sabri Esat Siyavuşgil 43, 212
 Sadrettin Celâl 17
 Saffet Arıkan 164, 171
 Sait Faik Abasıyanık 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72
 Salâh Birsal 70
 Salih Bozok 161
 Samim Kocagöz 70
 Sedat İpekçi 226
 Sedat Simavi 145, 203

Selim Baban 145
 Selim Ragıp Emeç 145, 203
 Semiha Kemal Tahir 127, 137, 138, 140, 141, 143, 144, 147, 149, 150, 152
 Semiha Berksoy 157
 Semih Tuğrul 63
 Sermet Sami Uysal 101
 Siyami Ersek 29
 Suavi 217
 Suphi Ezgi 173
 Suphi Ziya 102
 Süheyl Ünver 113
 Süleyman Demirel 219
 Şakir Paşa 179
 Şefik Esat 77, 78, 101
 Şekip Tunç 41, 85
 Şevket Aziz Kansu 171
 Şevket Süreyya 14, 27, 28, 29, 30, 133
 Şevki Yazman 16
 Şükrü Balcı 220
 Şükrü Elekdağ 221
 Şükrü Kaya 164, 165
 Şükrü Saraçoğlu 164

T
 Tahsin Nahit 104
 Tamburi Cemil Bey 108
 Tarık Buğra 60, 62
 Tevfik Fikret 91
 Tevfik Rüştü Aras 118, 119
 Tevhit Bilge 50
 Tokatlı 220
 Topaloğlu 219
 Tuncer Arıklı 127
 Turan Güneş 219
 Turgan Ece 221

U
 Ulvi Cemal 163
 Udi Nevres 105

V

Vakur Versan 220

Vâlâ Nurettin 13, 14, 15, 16, 17,
18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25,
26, 27, 28, 29, 30, 31, 94, 133,
145, 211

Vehbi Eralp 100, 101

Vehbi Koç 219

Vera Nâzım Hikmet 30

Vedat Nedim Tör 16

Y

Yahya Kemal Beyatlı 23, 24, 25,
26, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84,
88, 89, 91, 92, 100, 105, 120,
176

Yakup Kadri Karaosmanoğlu 77,
78, 101, 102, 104

Yaşar Kemal 30

Yaşar Nabi Nayır 68

Yılmaz Gruda 67

Yunus Kâzını 95

Yunus Nadi 203

Yusuf Ziya Ortaç 92, 113

Z

Zekeriya Sertel 16, 17, 18, 22, 26,
30, 182, 192, 211

Zeki Bey 158

Zeki Faik İzer 35

Zeki Üngör 157

Ziya Gökalp 89, 93

Ziya Müezzinoğlu 221

Zühtü Müridoğlu 35

Sadun Tanju (1923 Samsun, Çarşamba)
Elli yılı aşan yazarlık hayatı boyunca
Vatan, Ulus, Demokrat İzmir, Cumhuriyet, Hürriyet
gazeteleriyle *Kim, Devir, Yeni Ortam* siyasal
dergilerinde muhabir, yazar ve yönetici olarak
gazetecilik mesleğinin
her kademesinde görev yaptı.
Aynı süreçte, siyasal ve sosyal araştırmacı olarak,
Cumhuriyet döneminin ekonomik hayatımızdaki
öncüleri olan Kâzım Taşkent, Vehbi Koç ve
Sabancı ailesiyle ilgili biyografik çalışmalar yaptı.
Taşkent'in "*Yaşadığım Günler*" ve
"Atatürk Aydınlığında Yaşamak" kitaplarında
toplanan hayat hikâyesini; Vehbi Koç'un
"*Hatıralarım, Görüşlerim, Öğütlerim*" kitabındaki
görmüş geçirmişlik ve başarıyı;
Sabancı ailesinin tarihi denilebilecek
"*Hacı Ömer*" ve "*Sadika Ana*" yı kaleme aldı.
Yazarlığının ilk döneminde yazdığı çocuk şiirlerini
"*Bir Küçük Dere Vardı*" kitabında topladı.
Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan köşe yazıları
"*Daha Güzel Bir Dünya*" ve "*Kutsal İnekler*" adı
altında kitaplaştırıldı.
Son yirmi yılda, gazetelerde çıkan
inceleme-araştırma dizilerinin dışında; siyasal
hayatımızın son dönem dört asını anlatan
"*Tepedeki Dört Adam*"; Milliyet Gazetesinin
kurucusu Ali Naci Karacan'ın hayat hikâyesi
etrafında ilk dönem basın hayatımızı anlatan
"*Dolu Dizgin*"; genç kuşaklara Cumhuriyetin
kuruluş yıllarını anlatan
"*Atatürk'ün Yanındakiler, Karşıındakiler*" ve
"*Asil Kan*"; edebiyat ve sanat dünyamızın
şimdi artık hayatta olmayan yıldızlarını anlatan
"*Yahya Kemâl ve Halikarnas Balıkcısı*".
"*Eski Dostlar*" ve "*Bazı Anılar*" kitaplarını yazdı.
"*Çetin Emeç - Bir Basın Şehidinin Anatomisi*"
kitabıyla, seçkin aydınlarımıza yönelmiş
terör karşısında toplum olarak
yüregimizi ve düşüncemizi
ortaya koymamız gerektiğini haykırdı.

Edebiyat, sanat ve kültür adamlarını yapıtlarından tanırız ama yine de
özel yaşamlarını ve yakın çevreleriyle ilişkilerini
merak etmekten kendimizi alamayız.

Sadun Tanju, elinizdeki kitapta işte bu insanları ve
onlara dair anılarını anlatıyor. Kimler yok ki bu aydın kişiler arasında;

Orhan Veli, Sait Faik, Kemal Tahir, Nâzım Hikmet,
Melih Cevdet Anday, Abdi İpekçi, Haldun Taner, Bedri Rahmi...

Eski Dostlar, düşüncenin, sanatın ve özgürlüğün ufuklarını açan
bu değerli insanlara bir selam, bir teşekkür kitabı aynı zamanda.

Sürprizlerle dolu, hoş ayrıntılar içeren sözlü bir tarih yapıtı.

ISBN: 975-458-213-0
OTM: 11011801

9 789754 582130